

Romualdas Grigas

NEIŠSAKYTOS TIESOS SAKYMAS

Lietuvių savastis
ir krikščioniškoji Europa

RG

Romualdas Grigas

NEIŠSAKYTOS TIESOS SAKYMAS

Lietuvių savastis
ir krikščioniškoji Europa

UDK 316.7(474.5)

Gr351

Skiriu Lietuvių savasties puoselėtojams romuviečiams

Leidybos partneriai

Juozas Zykus

Piliečių asociacija „Metro sąjūdis“

Viešoji įstaiga „Vilniaus metro“

XXVII knygos mėgėjų draugija

ISBN 978-609-8148-37-4

© Romualdas Grigas, 2016

© „Versmės“ leidykla, 2016

Romualdas Grigas

NEIŠSAKYTOS TIESOS SAKYMAS

**Lietuvių savastis
ir krikščioniškoji Europa**

Esmingai papildyta knygos „Lietuvių tapatybė ir Europa“,
išleistos 2016 m. sausį, 2-oji laida

Versmė

VILNIUS | 2016

7 | Pradinės mintys

Pirmoji dalis

11 | Savasties labirintai

13 | Kaip suprasti tautos matricą

18 | Tapatybės medžioklė kitu kampu

20 | Senųjų lietuvių savasties kontūrai

24 | Lietuvių moterų kolektyvinė savižudybė

28 | Suicidas ir lietuvybė

31 | „Gyvasis žodis“ ir jo signatūros

34 | Konflikto su krikščioniškąja Europa anatomijos bruožai

40 | Pastangos spręsti civilizacijų konfliktą

45 | Tvari tauta – tvari valstybė

48 | Neužfiksuoti istorijos faktai ir jų išsklotinė

52 | Tautos savinaika: nuo kada?..

56 | „Juodieji šimtmečiai“ ir jų signatūros

60 | Lūžio signatūros

63 | Šiandieninio „Kito“ pasaulio bruožų ieškojimas ir ieškotojai

66 | Išskirtinis savasties puoselėjimo atvejis nūdien

69 | Tas „Kitas“ pasaulis ir lietuvis šiandien

Antroji dalis

75 | Istorinio sąmoningumo labirintai

77 | Preambulė: publicistinė ir akademinė mintis šalia

- 81 | Istorijos išmanymas ir jos akligatviai
- 84 | Apie Brunono istoriją kitu kampu
- 86 | Senieji lietuvių valdovai: „dux“ ar „rex“?
- 89 | Apie karaliaus Mindaugo žūties neatskleistas aplinkybes
- 91 | Kodėl nesusiformavo grynesnė aisčių (baltų) valstybė?
- 94 | Istorinės dvikovos atspindžio Lietuvoje atvejis
- 99 | Apie dramatiškas Žygimanto Augusto sprendimo pasekmes
- 102 | Apie nutylimas lietuvių bendradarbiavimo su naciais aplinkybes
- 105 | Sovietinio kaimo lituanizacijos ženklai
- 107 | Įterptinės apibendrinamosios mintys
- 108 | Kaip ir kas rašo apie senuosius lietuvius ir Lietuvą
- 112 | Apie šviesos spinduliuotę tunelio gale
- 115 | Piliakalniai ir jų signatūros
- 118 | Lietuvių socialinės-politinės sąrangos dvilypumas
- 121 | Sociosofinė dvilypumo slinkties interpretacija

Trečioji dalis

- 127 | **Pamąstymai apie Tautą, Tėvynę ir Pasaulį**
- 129 | Tauta
- 131 | Tėvynė
- 133 | Pasaulis
- 135 | Suzombėjimo pavojus

Pradinės mintys

Senovės graikai barbarais įvardydavo tuos, kurie neturėdavo apie ką kalbėti. Kurių pati kalba, jos sąvokų (žodžių) ir minties išraiškos formų atsargos buvo minimalios. Skurdžios. Panašiu atveju tarsi ir pats pasaulis (su kuriuo žmogus santykiauja) būna susiaurėjęs, susitraukęs, kaip ir jo dalyvio, t. y. žmogaus, esatis. Ką jau kalbėti apie nūdieną! Ne tik apie informacinį, bet ir pačių procesų, gimdančių žinias ir žinojimo poreikį, sproginimą!

Šiuolaikinis žmogus tampa visaverte asmenybe dėl gebėjimo žvelgti į pasaulį plačiomis, sakyčiau, kosmojautos akimis. Dėl gebėjimo kiekvieno jam rūpimo (ar jį liečiančio) elemento ar atvejo atžvilgiu ieškoti tegul ir laikino, tegul ir nevisaverčio atsakymo, bet patenkančio į bendrą, nuolat atnaujinamą pažinimo sistemą.

Visuomenei pateikiami fragmentiško eseistinio pobūdžio tekstai negimsta šiaip sau, „iš savęs“. Tai lyg akordas to, kas būna išnešiota, ilgus metus išmąstyta. Tuo ar kitu mokslinio išmanymo pagrindu susisteminta. Apskritai eseistinio pobūdžio tekstai, skirtingai nei grynai akademiniai (prifarširuoti šaltinių), gimsta dar ir iš nuojautos, intuicijos. Taip, tai šiek tiek panašu į literato, kuris skausmingai išgyvena gyvenamo laiko dvasią ar savo tautos istorinio kelio dramatiškumą, pastangas. Betgi be panašių pastangų mes sunkiau pajustume už istorijos skraistės pasislėpusios epochos alsavimą, jos dvasią. Už borto liktų nepagautos, neišjaustos gyvenusių žmonių dramos, prieštaravimų spalvomis besikeičiantis pasaulis. Nutrūktų dvasinės kultūros tęstinumas.

Reikalingas, tikrai reikalingas atviresnis žodis. Bet jo nereikėtų priimti kaip pretenduojančio į absoliučią tiesą. Kita vertus, istorija ar etnokultūra, religinės ar politinės žmonių pažiūros negali būti kurios nors vienos profesijos (tyrinėjančios tą ar kitą sritį) asmenų „nuosavybė“, tik jiems priklausantis draustinis. Tik erdvesnis,

įvairiapusiškesnis praeities išmanymas, atmetantis vieną kurią nors kategorišką poziciją, ženklia dalimi lemia išmintingesnius ir dabarties, juolab – ateities sprendimus.

Šis mano jubiliejinio renginio „išprovokuotas“ tekstas yra skirtas lietuvių tautos istorinio kelio, jos dramatiško buvimo pasaulyje įžvalgoms. Gal būtų net neko- rektiška, jeigu jos visur sutaptų su tradicinėmis, tapusiomis netgi nediskutuotino- mis. Veltui būtų visų mūsų gaišinamas laikas... Autorius nesiima teigti apie lietuvių (kaip ir bet kurios kitos tautos) išskirtinumo (idealizavimo) akcentavimą. Bet štai... Medikams niekas nepriekaištauja, kad jie specializuojasi aiškindamiesi širdies, inkstų, žarnyno ar smegenų funkcionavimo sutrikimus. Kiekviena tauta, juolab jos pagrindu sukurta valstybė, yra ne kas kita, o vienaip ar kitaip suburto makrosoci- alinio pasaulio segmentas. Bet daugiau negu akivaizdu, kad šis segmentas, net ir įžvelgiamoje istorinėje perspektyvoje, vykdys tuo ar kitu autonomijos, partiku- liarumo (savitumo) laipsniu paženklintas funkcijas. Tos funkcijos tuo geriau bus atliekamos, kuo labiau atitiks kultūrų įvairovės išsaugojimo imperatyvą (pamatinį principą). Galima pasakyti aiškiau ir fundamentaliau: jeigu visada bus siekiama paisyti pačioje Gamtos, Visatos sandaroje akivaizdžiai pasireiškiančios įvairovės.

Nenuginčijama. Socialinės evoliucijos kelyje tautų ir valstybių jungimasis – neišvengiamas, objektyvus reiškinys. Bet jungimasis įgauna destruktivumo al- savimą, jeigu grindžiamas dominuojančiu utilitarizmu (pragmatiniais išskaičiavi- mais). Jeigu antraeilis, trečiaeilis vaidmuo tenka sakralumui – tautų sukauptiems dvasinės kultūros lobiams, jų atnaujinimui ir panaudojimui visuomenės ir ypač valstybės gyvenime. Iš kur estetinėms, moralinėms nuostatoms semtis jėgų? Iš „laisvosios rinkos“ siūlomoms daiktų gausos. Iš pigaus, butaforinio šoumeno? Iš ne- oliberalizmo įkyriai peršamų suabsoliutintų laisvių (be akcento moralinėms prie- dermėms)? Iš prigimtinės kultūros neigimo?

Kaip rodo žmonijos patirtis, vos ne pagrindinis atskirų sąjungų ir civilizacijų privalumas buvo (ir tebėra) tarpvalstybinių (tarpgentinių, tarpnacionalinių) konf-

liktų sprendimas, įtampų gesinimas, informacijos ir patirties sklaida. Tačiau neginčytina ir tai, kad tik tam tikro masto socialinių trinčių ir įtampų dėka socialinis organizmas (nesvarbu, kokio jisai būtų mastelio) esti gyvybingas, atsinaujinantis, atsisakantis to, kas jau per daug įprasta. Per didelis dėmesys konservacijai tolygus stagnacijai. Bet vėlgi – kartotė tam tikru mastu to, kas jau buvo, socialiniam karkasui suteikia stabilumo, atsparumo istorijos skersvėjams ir net taifūnams.

Regis, viskas turėtų būti atliekama saikingai. Bet ar tai įmanu, jeigu matome politikus, užsisklendusius savajame ceche, o intelektualus gyvenančius kitame, paraleliniame? Jeigu įsivyrąja pragmatinis veiksmas be deramos jį vedžiojančios minties; be gilesnio ir erdvesnio numatymo?

Visais laikais pasitaiko idealistų. Vienas iš mūsų gyvenamojo laikotarpio – Giscard'as d'Estaing'as, buvęs Prancūzijos prezidentas, o vėliau tapęs jo puoselėto Europos Konvento (liaudies tribūnos) pirmininku. Sunki akmeniu man į širdį įkrito jo žodžiai: „Pasaulis nelaimingas. Jis nelaimingas ne tik todėl, kad nežino, kur eina, bet ir dėl to, jog nejaučia, kad sužinojęs suprastų einąs katastrofos link...“¹

Nenuslepiamu dramatišumu alsuoja ir mano šioje knygelėje dėstomos mintys. Visada panašiais atvejais budintiems oponentams noriu pastebėti: nematau nei prasmės, nei galimybių ką nors iš to, kas negrįžtamai dingo istorijos vingiuose, kas bus pasakojama apie protėvių tapatybę, siūlyti restauruoti. Tačiau kai ką pako-reguoti, patikslinti mūsų, t. y. lietuvių, istorinį sąmoningumą ir pagausinti dvasines vertybes – įmanu. Būtina! Būtina jau vien dėl to, kad pernelyg jau greitai išsivaikš-tome; tarsi pavasarį sniegas tirpstame, išgaruojame. Pamiršdami, nebekreipdami deramo dėmesio į mus kaip tautą maitinusias, o kai kur – kreivai nauagusias, kito-se žemėse ir kitokias atšakas išleidusias šaknis.

¹ D'Estaing G. V. Europa mūsų laikais, Vilnius, 1995, p. 15.

Pirmoji dalis

Savasties labirintai

„Šiais laikais visi pripažīsta,
kad skirtingoms kultūroms būdingas
skirtingas tiesos“

J. Appleby, L. Hunt, M. Jacob (JAV)

Kaip suprasti tautos matricą

Kiekviena tauta ir jos pagrindu sukurta valstybė pasižymi savita, nuo kitų besiskiriančia matrica. Kitais žodžiais išsireiškus – istoriškai susiformavusiomis savo tapatybės ir gyvybingumo, etnokultūrinės saviteigos, taip pat ir politinės (valstybinės) saviraiškos šaknimis. Senųjų lietuvių matricą palyginti vaizdžiai iliustruoja gana tankus piliakalnių tinklas, kurio pagrindinė dalis anais laikais atliko socialinio organizavimosi, dvasinės traukos centrų vaidmenį – iškilų šventovių vaidmenį. Tikėtina, kad iš anų laikų dvasinės kultūros erdvėje yra išlikusios ir sutartinės.

Veikiant įvairioms aplinkybėms, bendram globalizacijos procesui, prigimtinė tautos matrica, jos šaknys yra maigomos. Būna, iš savo patirties žinome, kad ir tautos suburta valstybė, jeigu ji nuvertina, ignoruoja išmintį, pati tą matricą keičia nepalankia ne tik savo suvereno (tautos) išlikimo, bet ir savo pačios gyvybingumo gesinimo kryptimi. Baltijos keisti taip, kaip keičiamas kompiuterinis įrašas, negalima.

Auditorijai pristatoma knygelė, kuri gimė eksromptu, atskirais atvejais parodys, išskleis minimos matricos kontūrus. Autoriui buvo pasiūlytas vadinas „jubiliejinis akademinis skaitymas“, įvykęs Lietuvos mokslų akademijoje 2016 m. sausio 29 d. Žinoma, auditorijai buvo pateiktos tik kai kurios mintys iš gana fragmentiškai parašyto teksto. Turiu vilties, kad rašto formoje autoriaus prisistatymas skaitytojo gal per daug nenuvargins. Na, o pilietiškai atvirą pasakojimą pradėsiu nuo vieno įdomesnio epizodo, primenančio aptartos matricos problemą.

Turime kaimynę Estiją. Visi matome: su ja negalime lygintis. Ji tvarkosi kitaip, neakcentuodama žmogaus dvasią alinančio karingojo materializmo. Ji taip lengvai (kitaip nei mūsų šalyje) nepasiduoda rinkos fundamentalizmui, šešėliniams sandoriams. Ji daugiau dėmesio skiria tautos socialinės organizacijos būviui. Na, o tokiems teiginiams pagrįsti priminsiu tik vieną, mūsų lietuviškajam politiniam

mentalitetui „svetimą“ detalę. 2006-aisiais Estija, jau būdama Europos Sąjungos (ES) narė, priėmė naują Konstituciją. Bet dokumento preambulėje išdrįso įrašyti: „Valstybė privalo užtikrinti ne tik gerovę, bet ir estų tautos tęstinumą amžiams.“ Taigi ši iškili tauta neišsivaikštanti. Nesusipriešinanti. Išdidi... Kas lėmė tokią mūsų kaimynės poziciją? Tai būtų jau atskiras, platesnio paaiškinimo reikalaujantis klausimas, atsakymo į kurį galėtų paieškoti ir pats skaitytojas.

Bet jausmais ir mintimis susikoncentruokime ties savo Tėvyne...

Mūsų visuomenėje esama intelektualių jėgų, kurios sąmoningai vengia (ir kitiems siūlo taip elgtis) retrospektyvinės (t. y. praeitį „gromuliuojančios“) minties. Siūloma vos ne visą dėmesį telkti į ateitį. Nejauku darosi, kai ši pastanga savo pozicijas įtvirtina ne tik *mass media*, bet ir politikoje. Betgi tai prieštarauja nuo seniausių laikų žinomai aksiomai: iš praeities mes mokomės. Tačiau praeitis nuolat gali ir privalo būti peržiūrima, analizuojama vadovaujantis naujomis žiniomis. Ir tai turi būti daroma būtent vardan protingesnio pasirengimo kurti ateitį. Vardan pasaulio prasmingesnės egzistencijos suvokimo ir jos įtvirtinimo.

Poetas ir mąstytojas Jonas Aistis, jau būdamas emigracijoje (JAV), labai taikliai pastebėjo, kad lietuvių tautos istorija yra tragiška, kad didžiules pastangas žengti koja kojon su kaimyninėmis tautomis lydėjo didžiulės nesėkmės. Tarsi lietuvių tauta, bėgant amžiams, būtų kam nors padariusi didelių skriaudų, už kurias, anot poeto, štai vos ne tūkstantį metų tebeverčiama atsilyginti (Aistis J. Milfordo gatvės elegijos, Vilnius, 1991).

Ir iš tiesų kodėl mes, lietuviai, sparčiau ir skaudžiau nei kiti turime išnykti? Kodėl mums susitelkus netramdyti tų jėgų, kurias lyg ir savo rankomis paleidžiame nuo grandinės? Gal ir pasikartosiu, kad tautos būties problema liečia toli gražu ne vien mūsų, t. y. lietuvių, išlikimą. Argi nematome pilkėjančio dangaus, aštrėjančios krizės pasaulio civilizacijos ir kultūros mastu? Atskira tauta ar valstybė yra organišką pasaulio segmentą ir jo būklė persiduoda pasauliui, kaip ir pasaulis labai ženkliai dalimi lemia savo segmentų būklę.

Kad ir kokios būtų negatyvios mintys, kad ir kokia būtų niūri nuotaika, neturime teisės sustoti kurdami pozityvą. Be kritinės analizės to, ką turime, vargu ar įmanoma ramstyti, žinoma – ir modernizuoti tą mūsų tautos matricą, kuri mums leistų ne tik labiau sutelkti išblaškoma mūsų pačių dvasią, bet ir valstybę; kuri leistų drąsiau, viltigiau žiūrėti į ateitį.

Žinoma, jeigu mes patys, lietuviai, to tikrai pageidaujame.

Politikams, ypač tiems, kurie stovi valstybės priešakyje, mes, jūsų rinkėjai, turime teisę priminti: nekoncentruokite viso dėmesio vien į ekonomines problemas, politinius santykius ar teisėkūros, teisėdaros raizgalynes. Suvokite, kad už tų marksistinį materialistinį mąstymą primenančių pozicijų egzistuoja dar ir kitas, subtilesnis tautos gyvastį, taip pat valstybės gyvybingumą lemiantis pasaulis. Kad jis negali būti jūsų nedovanotinai pamiršamas, taip ir pasiliktų jums nesuprantamas...

Išsakydamas tokį pastebėjimą galvoju ne tik, pavyzdžiui, apie metinius Prezidentės pranešimus, bet visų pirma apie mūsų tautą ir valstybę, lyg juodas lemties šešėlis persekiojančią dramą: plintantį amoralumą ir „išsivaikščiojimą“. Na, o dėl suformuluotų teiginių aiškumo labai lakoniškai atskleisiu, kokios „skaidulos“ sudaro minimą subtilųjį pasaulį arba, kitaip išsireiškus, – nematomą, bet tuo ar kitu pavidalu savo ženklus rodančią tautos matricą. Šiuo atveju teks pasinaudoti sociologiniu, tautotyriiniu „žargonu“.

Tai prieštaringai susiklostantys, nuolat audžiami ir raizgomi socialinių, taip pat žmonių psichologinių (emocinių) santykių tinklai. Tai sunkiai kaupiamas ir pasiaukojamai kaupiamas, bet lengvabūdiškai išpūkstomas, išbarstomas dvasinis, moralinis kapitalas. Tai socialinė patologija – elgsenos benormiškumas, dorovės kriterijų ignoravimas. Tai be deramo dėmesio palikta socialinė ekologija, t. y. veiksmi, kurie blokuoja socialinę patologiją. Tai užmiršta socialinė genetika – perdavimas ateinantiems to, ką mes pavadinome ir dvasiniu kapitalu, taip pat ir socialine patologija. Tai socialinis ir moralinis visuomenės bei atskirų jos narių nuovargis.

Tai išsekęs politinio ir teisinio pasitikėjimo kreditas. Tai bendruomeninio sutarimo stygius ir tautos (politinės nacijos) narių jungties išsibarstymas. Tai įsitvirtinanti modulinė (tradiciją neigianti) kultūra ir jai atstovaujantis toks pat modulinis žmogus. Panašių reiškinių sąvadą būtų galima tęsti. Bet ir to, ką pasakiau, pakanka. Tik apgailėstauju, kad taupumo sumetimais negaliu konkretizuoti štai taip nusakytų subtiliojo pasaulio segmentų. Bet dėl aiškumo kai ką dar pasakysiu.

Na, kad ir dėl kaimo. Ypač dėl dešimttūkstantinių vadinamųjų socialinės rizikos šeimų, pasikartojančių siaubingų nusikaltimų, emigruojančio ir nusiteikusio savo Tėvynę amžiams palikti jaunimo. Kodėl panašios situacijos nematome jau pasakojimo pradžioje minėtoje Estijoje? Ar ne pirmaisiais Nepriklausomybės atkūrimo metais buvo suduotas esminis smūgis kaimui? Kodėl nebuvo ištiesta jam bent kiek išmintingesnė ranka? Ar tai nesukėlė nepataisomos, neišgydomos dramos ir socialinės patologijos reiškinių? Ar masinis kaimo mokyklų naikinimas neprisidėjo prie minėtos patologijos? Baugu, labai baugu, kai valstybės veiksmai nepagrindžiami valstybine išmintimi, net atvirksčiai – ji nustumiami į paraštes.

Pateiksiu konkretesnį pavyzdėlį.

Prieš porą metų žiemą valstybinės šventės proga buvau pakviestas į Jiezną. Labai nustebau sužinojęs, kad jo gyventojai susiskirstę net į penkias bendruomenes. Žinoma, pagal politines, partijų „spalvas“. Mielas skaitytojau, ar tokia gyvenvietė pajėgi organizuotai priešintis blogiui ir užtikrinti padorių, išmintingų asmenų išrinkimą į valstybinės valdžios struktūras? Tiesa, mane nudžiugino pakvietęs naujai išrinktas kilniai mąstantis ir taip pat atsakingai dirbantis seniūnas (beje, organizavęs ir jausmingas, turiningas sutiktuves, kurios būrė ir pačius jiezniečius). Vadinasi, teigiami poslinkiai įmanomi, bet juos reikia garsinti, palaikyti.

Jokia paslaptis, kad tauta ir valstybė gyvena lyg ir atskirus gyvenimus. Kad tarp šių darinių nėra deramo ryšio. Kad ir dėl jo stygiaus gali būti pakaltinama būtent antroji pusė, t. y. subiuokratėjusi, iš svetimųjų tokias tradicijas paveldėjusi valstybė. Bet Lietuvoje dar yra pilietinių patriotinių organizacijų, kurios darbuojasi,

pluša ir buria pasišventėlius. Jos saugo, kaupia žmonių, visuomenės dvasinį kapitalą; „remontuoja“ aižėjančius pilietinių, dorovinių santykių tinklus; priešinasi pilietiniam ir politiniam nuovargiui (abejingumui, benormiškumui), formuoja, palaiko iniciatyvines grupes ir židinius šalies periferijoje. Įvardysiu tik vieną tokią organizaciją – Lietuvai pagražinti draugiją, turinčią net 65 skyrius. Betgi ši draugija egzistuoja tik entuziazmo, pasiaukojimo dėka! Mūsų žiniomis, Airijoje panaši pilietinė patriotinė organizacija iš valstybės izdo gauna labai ženklų finansinę paramą (iki 20 milijonų eurų!). Ten suvokiama, kad šitos lėšos niekur nedings-ta – jos investuojamos į airių tautos telkimą, jos valstybinį integralumą, į pasipriešinimą plintančiam amoralumui.

Pateiktasis pavyzdys tarsi savaime byloja apie tai, kad nuo valstybės administracinės elgsenos priklauso, koku laipsniu yra koreguojama ir tęsiama titulinės (t. y. valstybėje dominuojančios) tautos matrica, tolesnis jos likimas. O kartu – ir valstybės likimas. Jeigu žvelgsime į tai iš pragmatinių, utilitarinių pozicijų, tuo likimu turėtų būti suinteresuota ne tik biurokratija, ne tik verslas, bet ir didžioji žiniasklaida. Kodėl? Todėl, kad nuo tautos išlikimo didele dalimi priklauso ir jų pačių veiklos įsitvirtinimo ir sklaidos erdvė.

* * *

Tautos (nacijos) tapatybės kontūrai būna tuo ryškesni, kuo ryškesni, nuošalesnis yra tas "Kitas", kuo aštresnis, komplikuotesnis su "Juo" santykiavimas. Tačiau tapatybė sparčiau gęsta, jos kontūrai dūlėja, jeigu tapatybės subjektas atsiduria taikingesniojo, juolab pajėgesniojo "Kito" apsuptyje; ypač kai tauta (tapatybės subjektas) pačiais įvairiausiais neprievartiniais saitais susisaisto, organiškai susiliečia (suauga) su ja supančiu pasauliu. Na, pamąstykite kad ir apie Lietuvos integravimosi į Europos Sąjungą atvejį...

Tapatybės medžioklė kitu kampu

Save, savo charakterį, savo elgsenos plusus ir minusus aš galiu pažinti, suvokti tik bendraudamas su savo artimaisiais, bendraamžiais, bendradarbiais, apskritai su mane supančiu pasauliu. Būdamas tik savyje aš nematau savęs, negaliu tapti visaverčiu žmogumi.

Taip esti ir su tauta. Arba su politine nacija. Ji užgimsta, formuojasi, įsitvirtina, degraduoja ir išnyksta tik santykyje su „Kitu“. Tas kitas gali būti ne vien socialinis objektas, kaip antai tautą supantys kaimynai, jų užmačios. Tas „Kitas“, kaip šiandien pastebime, gali būti visiškai kitokios prigimties. Tam „Kitam“ mes privalome priskirti ne tik vadinamąją laisvąją rinką arba kad ir ją lydintį liberalųjį kosmopolitizmą, t. y. ideologizuotą bet kurio tautinio ir net nacionalinio tapatumo neigimą... Tam „Kitam“ mes drąsiai galime priskirti ir šiuolaikines moderniausias informacijos sklaidos technologijas: kompiuterius, internetą, mobiliuosius telefonus... Tam „Kitam“ pasauliui priklauso visiems, visoms tautoms, žmonijai priklausančios, jas lydinčios grėsmės. Na, kad ir klimato atšilimas, plintantis terorizmas, Dekalogo išsižadėjimas...

Nediskutuotinas klausimas: gyvename visą žmoniją vienijančios civilizacijos sąlygomis. Čia ne tik jau minėtas stulbinančiais tempais ir ne mažiau stulbinančia jėga augantis informacinis laukas, praktiškai vos ne visus pasaulio gyventojus apraizgiusi informacinė tinklainė – toji nežinia, kokių rezultatų pasiekianti ar stebuklus „iškrėsianti“ noosferos sudedamoji dalis. Kalbėdami apie „Kitą“, kuris keičia tautos tapatybę, mąstykite ne tik apie technologijų, prekių ar finansinių galių sklaidą. Mąstykite ir apie nebesuvaldomą žmonių masių – porasių ir rasių maišymąsi (judėjimą).

Jau tai, kas buvo pasakyta, rodo, jog pati tapatybės sąvoka tampa labai problemiška, supainiota, panaši į Gordijaus mazgą. Ir vis dėlto šioje sąvokoje išlieka pamatinė dominantė: kuo, kokiais bruožais socialinis subjektas (asmuo, grupė, tauta, na, kad ir Europa) skiriasi nuo kitų apibūdinamų panašaus lygmens subjektų.

Štai čia ir susimąstome apie jausenos ir mąstymo bruožus, apie tai, kokiomis pamatinėmis moralinėmis, pasaulėžiūros vertybėmis ir orientacija į ateitį pasižymi, nuo „Kito“ išsiskiria tas ar kitas socialinis subjektas.

Štai čia ir iškyla intriguojanti problema.

O jeigu apskritai į pasaulį, į vadinamąją geovartojamąją ar technoinformacinę civilizaciją pažvelgtume kitu kampu? Jeigu akcentuotume tai, kas priskiriama dvasinei (dar vadinamai idealiąja) kultūrai? Išpažįstamoms ir praktikuojamoms moralinėms vertybėms ir įsitikinimams? Tiems reiškiniams, kurie, priešingai nei individualistinis ir egocentristinis pradas, formuoja holizmą, t. y. vidiniais, dvasiniais (subtiliais) ryšiais susaistytas žmonių bendruomenes? Ar ne būtent šitų „kitoniškumo“ reiškinių stygius prisideda prie na, kad ir šiandien užgimstančių konfliktų ir įtampų? Ar ne jų stygius trukdo sąveikauti ten, kur, regis, sveikas protas diktuoja susitarimo būtinybę?

Taigi... Jeigu į pasaulį žvelgsime – atvirai pasakius – išsivadavę iš materialistinio mąstymo, bendras vaizdas iš karto pasikeis. Išryškėja paraleliai egzistuojančios mažiausiai kelios civilizacijos: Vakarų, arba krikščioniškoji; o Rytuose randame net tris, o gal ir keturias. Visų pirma tai islamiškoji, labiausiai būdinga arabų kraštams; budiztiška – apimanti Indiją ir už jos plytinčias kai kurias kitas šalis. Rytuose turime taip pat gana savitą, ilgą evoliucinį kelią nuėjusią, savąją tapatybę skrupulingai bandančią išsaugoti Kiniją, greta esančią Japoniją... Nesižvalgome Lotynų Amerikos ir Afrikos pusėn – galime pasiklysti. Visi čia paminėti kraštai ir į jų apibrėžtis įeinantys tautų bei valstybių konglomeratai (sociopolitiniai, sociokultūriniai junginiai) išsiskiria ne tik partikuliarumu (kitoniškumu) alsuojančiais bruožais. Bet šiandien ypač svarbu pabrėžti, kad jų pagrindu užgimsta pozityvioji konkurencija (t. y. ir bendrą socialinę evoliuciją skatinančios įtampos).

Visas šis minčių ir postulatų apie civilizacijas dėliojimo pasijansas padės geriau suvokti baltams (aisčiams), tarp jų – ir seniesiems lietuviams būdingus buvusius kultūrinės, dvasinės civilizacijos kontūrus ir jų likimą.

Senujų lietuvių savasties kontūrai

Tauta neturi apčiuopiamų, t. y. figūratyviųjų, kontūrų. Panašiai kaip ir Dievas. Tautą, jos pajautą galime prilyginti dvasinei substancijai (subtiliajam, eteriniam pasauliui). Panašiai kaip ir Dievo suvokimą. Tauta savyje gimdo, koncentruoja ir išryškina žmogaus dvasinį pradą, jo išgyvenimą. Panašiai kaip ir Dievas. Kaip ir Dieviškoji substancija – jos suvokimas. Taigi atsargiai pastebėsiu: tauta, tautiškumas išreiškia arba prilygintinas Dieviškosios substancijos elementui (atomui).

Tik štai – tauta egzistuoja Žemėje, o Dieviškoji substancija – Begalybėje. Tauta išreiškia kolektyvinę individualybę, kaip ir kiekvienas Žemėje, Visatoje egzistuojantis tvarinys. Tačiau toji individualybė laiko (istorijos) bėgyje palyginti greitai kinta, o ilgainiui – ir išnyksta... Tuo tarpu Dieviškasis pradas, kuris pasireiškia per mikro-, makro- ir mega įvairovę, egzistuoja Amžinybėje, t. y. amžinas.

Kaip nurodo istoriniai šaltiniai, lygiai prieš 700 metų, t. y. 1316-ųjų sausio 25 dieną, Gediminas buvo vainikuotas lietuvių ir rusų karaliumi bei Žiemgalos kunigaikščiu. Lyg ir nepatogu skaitytojui prisipažinti, kad mano gimimo data – 1936-ųjų sausio 25-oji... Ši „paralėlė“ tarsi savaime skatina dėmesingiau pažvelgti į Gedimino laikų lietuvių dvasinę kultūrą, į jos gelmes. Taip pat įdėmiau pažvelgti ir į patį valdovą, jo mąstyseną, kuri buvo tos kultūros įtakota. Pastarąjį žingsnį žengsime šiek tiek vėliau. O dabar – susikoncentruosime į senųjų lietuvių tapatybės kontūrus. Kuo jie išsiskiria? Kokį dvasinį pradą jie neša?

Įsigilinkime, įsijauskime į lietuvių tautosaką, į neįtikėtina turtingą dainyną. Į jo lyriškumą. Pasklaidykime Lietuvių kalbos didįjį žodyną. Na, o desertui – žvilgtelėkime kad ir į žinyną „Pasaulio religijos“... Apie ką byloja šie ir panašūs šaltiniai? Ir kas labiausiai pabrėžtina? Šiuo atveju neišvengsime laisvesnės sociologinės ir filosofinės minties.

Tikėtina, labai tikėtina, kad aiščiai, senieji lietuviai visa savo dvasios pajauta ir praktine elgsena buvo suaugę su juos supančia Gamta.

Jiems buvo savaip suprantamas ir Kosmosas, dangaus žvaigždynas ir Sietyno alsavimas. Jų jausena buvo sufokusuota suvokti Dieviškąjį pradą. Manau, arti tiesos bus ir mintis (gal teiginys?), kad tą pradą suvokė kaip visaapimančią Darną bei Gėrį ir praktiškąjį viso to siekį. Suvokė ir per nuolatinį Gamtos atsikartojimą, o kartu – kaip nuolatinį sakralumu alsuojantį kūrybos procesą. Štai kodėl pats darbas protėvių mąstyme ir elgsenoje buvo sakralizuotas (beje, tą bruožą labai gerai prisimenu dar iš vaikystės).

Dieviškąjį pradą protėviai suvokė esantį ne tiek „čia“, šitame apčiuopiamajame, regimajame pasaulyje, bet kaip transcendentinį, anapusinį, egzistuojantį už tikrovės rėmų, išsprūstantį iš žmogaus suvokimo galimybių. Natūralu, kad žemiškasis gyvenimas, nutįsusi jo grandinė judėjo su tam tikrais įtrūkiais, su pertrūkiais, kurie „neįsirašydavo“ į „aną“, transcendentinį, nematomą, bet nujaučiamą, negirdimą, bet tyloje su Gamta lyg ir labiau išryškėjantį vyksmą.

Savaime suprantama, kad anksčiau apibrėžtos pasaulėjautos palaikymas ir sklaida buvo ne eilinis lankininko ar kario rūpestis, bet žynių, išminčių luomo pareiga. Pareiga tų, kurie prisiimdavo atsakomybę nenukrypti nuo prigimtinės kultūros įskiepyto modelio arba matricos. Būtent jie, įvykus pasaulėžiūrinėms revoliucijoms, pirmiausia ir buvo naikinami.

Išplitus sakralinės paskirties piliakalniams – gražioms, nedidukėms supiltoms ar nuo šlaitų atskirtoms ir nugludintoms kalvoms, dažnos, su Gamtos virsmais suderintos apeigos, jų kartotė buvo viena tų priemonių ar būdų, įtvirtinančių „šiapusinio“ ir „anapusinio“ pasaulių ryšį. Beje, tas ryšys buvo įprasminamas ir išlydint mirusįjį į Anapilį, į Dausas... Tarp gyvenimo ir mirties nebuvo tokio atotrūkio, kokį mes dabar išgyvename. Tai buvo tąsa, nulemta Būties Rato.

Aiščių, senųjų lietuvių būtyje bendravimas su „Kitu“ (nesavu) buvo suvokiamas kaip pertrūkis, bet neišvengiamas, nulemtas bendravimo su to „Kito“ pasauliu.

Todėl ir pats susidūrimo faktas likdavo tik faktu. Gal tik kraščiuuku užkabindamas grandinę, jungiančią „šį“ ir „aną“, transcendencija alsavusį pasaulį.

Būties Ratas, įsuktas Dieviškojo prado, sukosi „čia“, žemiškajame gyvenime. O ten, transcendentiniame, alsavo Amžinybė, Begalybė ir Neįspėjama, tik krašteliu nujaučiama paslaptis. Todėl prie Amžinojo, prie Dieviškojo prado buvo derinama: papročiais ir tradicijomis, ritualinėmis apeigomis ir su atida bei atsakomybe elgiantis su Gamta, su žmogumi. Todėl ir žmogaus būtis tarsi savaime įgydavo transcendencijos požymių. Jie išreikšti ne tik tautosakoje, taip pat dar mus, vyresniųjų kartą, pasiekusioje pasaulėjautoje, bendravime su kitais. Jie išreikšti ir prakaito lašais aplašintuose darbuose, patirtame džiaugsmo juos atlikus. Neišprievartauto, nepažeminto žemdirbio gyvenime darbas buvo suvokiamas būtent ne kitaip, o kaip Kūrėjo Kūrybos pratęsimas; kaip apeiga, įprasminanti žmogaus, tautos buvimą čia, žemėje.

Beje, tokią manojo mąstymo kryptį papildė įspūdis, kurį išgyvenau keliolika metų stebėdamas savo uošvio Igno Jono Martinavičiaus elgseną. Tai buvo eilinis Pietų Žemaitijos bajorų palikuonis, kurio vaikystė ir jaunystė prabėgo dvikalbėje lenkų ir lietuvių aplinkoje, bet lyg ir stebuklu perėmęs ir išsaugojęs tylų, niekam neperšamą lietuvių liaudies kultūros aristokratizmą.

Panašu, kad įžymiajam rusų kompozitoriui Igoriui Stravinskiui priskirtas spektaklis „Amžinasis pavasaris“ – tai gamtojauta, dvasiniais išgyvenimais įprasminama Būties Rato inscenizacija. Anot Lietuvos kaime gyvenančio ir kuriančio slavų kilmės iškilaus tapytojo Anatolijaus Stiško (mane stebina jo enciklopedinis išprusimas!), minėto spektaklio siužetą, jo dvasią yra sumąstęs ir fragmentais pateikęs įžymusis rusų tapytojas ir mąstytojas Nikolajus Rerichas. Jisai labai domėjosi ir lietuvių liaudies kultūra, jos dvasia. Tuo tikslu dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą lankėsi Lietuvoje. O ir muzikinį „Amžinojo pavasario“ įprasminimą buvo numatęs lietuvių kilmės kompozitoriui Nikolajui Rimskui-Korsakovui, savo kūrinuose sleidusiam etnokultūros dvasią, gamtojautą. Šis užsakymą perleidęs savo mokiniui,

talentingajam I. Stravinskiui, labiau įsijautusiam į amžių sandūroje mene įsivyravusias atsinaujinimo (modernizmo) nuotaikas. Tuometinių socialinių ir politinių sąlygų samplaika lėmė slaviškos dvasios spektaklyje alsavimą. Bet dabar jau įrodyta, kad slavai kaip etnokultūrinė ir etnopolitinė padermė išryškėjo tik IV–V a. po Kristaus, labai ženkliai dalį ne tik materialinės, bet ir etnodvasinės kultūros (ypač Kijevo Rusijos teritorijoje) perėmę iš aisčiais-baltais įvardijamų autochtonų.

Istorijos Ratas, sukamas dar ir geopolitikos srovių, nepripažįsta sentimentų. Klastotė gali būti paverčiama norma ir gali būti įtvirtinama kaip gryna, nenuginčijama tiesa, ypač kai ji perkeliama į kitą erdvę (kitos kultūros pasaulį). Tai – nereti atvejai. Tikėtina... Kol Vakarų Europa gyveno apraizgyta ankstyvųjų viduramžių dogmomis, scholastika ir, ko gero, Romos imperijos geopolitiniais interesais suprimityvintu Kristaus mokymu. Tuo tarpu mūsų protėviai ir jų giminaičiai siekė gyventi vadovaudamiesi iš savo protėvių paveldėta pasaulėvaizdžio tradicija. Ta tradicija, kurioje dvasinės darnos, moralinės atsakomybės, vienio su Gamta ir kiti imperatyvai (pamatiniai principai) užėmė ypatingą vietą.

Piešdamas senųjų lietuvių savasties (tapatybės) matricą (prigimtinės kultūros užkoduotą mąstyseną ir elgseną) skaitytojui pateiksiu išskirtinį, gana konkretų pavyzdį. Mano suvokimu, jis ganėtinai informatyvus. Duodantis aiškesnį suvokimą, kas gi yra toji tautos matrica. Tiesa, apie tai esu jau išsamiau rašęs ir interpretavęs*.

* Žr.: Grigas R. Lietuvių tautos išlikimo drama, trečioji papildyta laida, Vilnius, Diemedžio leidykla, 2014, p. 64–78.

Lietuvių moterų kolektyvinė savižudybė

Prieš keliolika metų, sklaidydama „Livonijos kronikų“ tomelį, aptikau tada mane giliai sukrėtusį faktą (beje, lėmusį mano posūkį istorijos interpretavimo link). Šiek tiek daugiau nei 800 metų mus skiria nuo įvykio, kažkuo labai panašaus į stovime užmaršties sluoksnyje užsilikusią sudaužytos vazos šukę.

Minėtoje knygoje randame štai tokį įrašą: „Vienas dvasininkas, vardu Joanas, tuo metu buvęs Lettonijoje [Lietuvoje, – R. G.] nelaisvėje, pasakoja, kad tame kaimė 50 moterų, žuvus jų vyrams, pasikorė, nes tikėjo, kad kitame gyvenime jos vėl gyvens su savo vyrais.“* Visiškai tikėtina, kad ši lietuvių belaisvio – Livonijos dvasininko papasakota ir kronikininkų užrašyta kolektyvinė, labiau į ritualines apeigas panaši moterų savižudybė buvo atlikta iškart po (tose pačiose „Livonijos kronikose“ užfiksuoto įvykio) kunigaikščio Žvelgaičio žūties ir jo kariuomenės sutriuškinimo 1205 metų žiemą. Kaip nurodo istorikai, iš 2 000 karių gyvų liko vos 800. Tai buvo ne mūšis, o kilometrine vora išsidriekusios, su gausiu grobiu iš Estijos grįžtančios lietuvių (vadintų letonais) kariaunos išskerdimas sustojus pailsėti.

Beje, tą operaciją organizavo lietuvių giminaičiai žiemgaliai, į pagalbą pasitelkę negausų būrį Rygoje ką tik įsikūrusio kalavijuočių ordino riterius. Kodėl žiemgaliai (Latvijos)? Ir kodėl prieš tas lietuvių skerdynes buvo įvykęs lietuvių grobiamasis žygis į Estiją? Ogi todėl, kad ir vienu, ir kitų žemių gyventojai buvo apkrikštyti – „išdavę“ prigimtinį tikėjimą. Būtent šita aplinkybė leido lietuviams elgtis su naujakikštais lygiai taip pat, kaip su jais (su prūsais, su jotvingiais) elgėsi krikščionių riteriai, tuos pačius žiemgalius ar estus priversdavę tapti landsknechtai, t. y. jų ginfluota palyda ir patarnautojais. Tokia buvo tuometinio pasaulio tvarka... Latvijos

* Latvis H., Vertbergė H. Livonijos kronikos, Vilnius, Mokslas, 1991, p. 39.

žiemgaliams buvo įkyrėjęs lietuvių puldinėjimas. Tuo tarpu patys lietuviai į savo kraujo giminaičius žvelgė per prigimtinės kultūros išdavystę ir kolaboravimą su atsibastėliais.

Tai, kas gero buvo pasakyta apie senųjų lietuvių pasaulėvaizdį, pasaulėjautą, galiojo savajame, svetimųjų įtakos nesujaukta pasaulyje. Žinoma, taip pat ir nepriėmusių krikščionybės giminaičių pasaulyje. Na, o plėšikauti lietuviai, bene karingiausia (po jotvingių) tapusi baltų atšaka, galėjo „pramokti“ kad ir iš gal dar karingesnių savo kaimynų: vikingų, germanų. Iš tų pačių slavų, kurie prieš tai užiminėjo, siaubė baltų žemes ir jas kolonizavo.

Bet sugrįžkime prie ano siaubingo įvykio – prie moterų kolektyvinės savižudybės pasikariant, t. y. pasirenkant gėdingiausią, labiausiai asmenį žeminantį mirties būdą...

Pirmiausia bandykime atsakyti į klausimą: ar moterų kolektyvinė savižudybė buvo tik pavienis, išskirtinis atvejis? Vargu... Livonijos dvasininko buvimas tame kaime buvo grynas atsitiktinumas. Savižudybės aktai galėjo įvykti visose tose gyvenvietėse, iš kurių buvo kilę negarbingai nužudyti ir žuvę tų moterų (o gal ir sužadėtinų) vyrai. Galbūt moterys rinkosi į tas vietas, kuriose buvo atliekamos ritualinės apeigos, pavyzdžiui, ten, kur buvo supilti nedidukai piliakalniai – šventyklos po atviru dangumi. Tačiau telkiant dėmesį į senųjų lietuvių mąstymo ir elgsenos matricą, mums svarbiau išsiaiškinti, ar tai buvo negailestingas, žiaurus papročio diktatas, ar dvasinio išgyvenimo apoteozė.

Iš mitologinių ir papročių tyrinėjimų žinome: lietuviai tikėjo, kad vyrų – karžygių vėlės (mirusiojo esatis) apsigyvendavo ažuoluose, o pagal kitas versijas – iškeliaudavo į Dausas – į laimingą pomirtinį gyvenimą. Esu aptikęs aiškinimo versiją, kad vėlės tų vyrų, kurie žūdavo gėdinga mirtimi, tarkim, bėgdami iš mūšio lauko ir pan., amžiams likdavo tyrlaukiuose, dykrose, pasmerkti amžinom „raupsuotojo“ kančiom. Štai jau turime vieną paaiškinimą arba motyvą. Moters savižudybė prisiimant gėdingą mirtį (pačiai pasikariant) buvo ta auka, kurios dėka jos tikėjo

atpirksiančios bendruomenės akyse savo vyrų (sužadėtinių) negarbingą (gėdingą) žūtį, išvaduosiančios „raupsuotąjį“ iš tyrlaukių ir atversiančios jam vartus į Dausas...

Lietuvos istorijos instituto archeologai, 1980–1982 m. tyrinėję Pagrybių (Šilalės rajonas) kapinyną, aptiko bendrą vyro ir moters kapą (datuojamą V–VI a.). Tai buvo 30–35 m. vyro ir 20–25 m. moters palaikai. Kas nustebino tyrėjus? Jie buvo ne tik atgręžti vienas į kitą. Moteris dešinėsios rankos pirštais buvo suspaudusi kairiąją vyro plaštaką. Tikėtina, kad būtent tokioje pozoje moteris buvo dar gyva, kol ją užpylė žemėmis...** Kas buvo tas pagrindinis motyvas, privertęs jauną moterį prisiimti tokią auką – paprotinė dogma ar tikroji žmogiškoji meilė? O gal abu dalykai kartu? Apie tai šiandien mes galime tik spėlioti.

Manyčiau, kad ką tik pateiktas faktas yra vienas įrodymų, jog pagal senųjų lietuvių papročius (ir ne tik lietuvių) moters ir vyro sutuoktinė sąjunga buvo sakrali, t. y. šventa, nepažeidžiama. Tas paprotys galėjo atsikartoti kolektyvinėje savižudybėje kaip bylojimas apie šventą, nepažeidžiamą moters ir vyro vienį. Galbūt jos šauksmą „gelbėkite mus nuo senolių pasmerkimo ir amžino gyvenimo dykrose!“ girdėjo savo širdyse ir skubėjo su jais vienyje atsidurti Dausose...

Privalu pastebėti, kad moterų savižudybė, užneriant sau kilpą, nebuvo kažkoks išskirtinis, tik senųjų lietuvių kultūrai būdingas bruožas. Senovės Graikijoje moterys, atsiradus atitinkamam precedentui, taip pat žudydavosi pasirinkdamos gėdingiausią iškeliavimo į nebūtį būdą – pasikarimą. Betgi anoje šalyje visa tai vyko apie tūkstantį metų prieš Kristų, o pas mūsų protėvius – daugiau nei tūkstantis metų po Kristaus gimimo. Protėvių laikrodis ženkliai vėlavo ir būtent tą vėlavimą galime laikyti mūsų istorijos išskirtiniu bruožu. „Vėluojantis“ socialinės evoliucijos laikrodis palengvino išsaugoti tai, kas Europoje ir pas tuos pačius graikus jau buvo

** Bartninkas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai, Vilnius, Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 20.

išpūkštyta civilizacijos skersvėjų. Na, o ši mano sugretinta dramatiškoji „apeiga“, manyčiau, yra gana reikšmingas faktas mąstant apie senovę, apie dar nepakankamai išskleistas mus lietusias senųjų kultūrų (civilizacijų) sąsajas.

Suicidas ir lietuviybė

Mes, remdamiesi prieš 800 metų įvykusia drama – moterų kolektyvinės savižudybės faktu ir jo socioantropologine interpretacija, kaip tik ir bandome išsiaiškinti esminę problemą: iš kur anuometiniai lietuviai sėmėsi vienybės, stiprybės ir narsos? Kokiais išskirtiniais elementais pasižymėjo juos telkianti gyvenimo praktika? Gerai žinome: archajinės bendruomeninės santvarkos asmeniui buvo svietimas individualizmas, todėl jis ne taip jau sunkiai aukodavosi dėl bendrų vertybių, dėl savo kaimo bendruomenės, dėl genties, šitaip sustiprindamas jos išlikimo ir įsitvirtinimo pasaulyje šansą. Susiklosčius ekstremaliai situacijai, gentinės bendruomenės formavimasis ir išlikimas, jos narių etninė savimonė labai priklausydavo nuo aukos – mažesnės ar didesnės.

Savo žvilgsnį grąžinę į naujausius laikus prisiminkime kad ir devyniolikmečio Romo Kalantos (ir ne vien jo!) viešą susideginimą Kauno teatro sodelyje 1972 m., žydint alyvoms. Aš jau nekalbu apie sukilimus, karo ir ypač dar neišblėsusias pokario aukas, savanoriškai atiduotas už savo tautos dvasią ir išlikimą. Sudėję jas į „krūvą“ gautume stulbinančią statistiką. Būtent tokia prigimtinės matricos sąlygota elgsena padėjo išsaugoti, sustiprinti etnokultūrinę savivoką, cementavo lietuvių tautos socialinę ir dvasinę organizaciją.

Senųjų lietuvių moterys savižudybę pasirinko dėl to, kad jas vertė visas sudėtingas tuometinių socialinių santykių kompleksas, prigimtinės kultūros „įsiūlytas“ suvokimas, kad nusižudžius bus išsaugotas ir įtvirtintas prasmingas santykis su tėvonija, gentimi, jos likimu; su tokiu pasauliu, kokį tada suvokė esantį... Jos gyveno ir mirė tame pasaulyje, kuris buvo jaugęs į jų savastį. Kaip ir mes, kurie, deja, tik sielos krašteliu beišgyvename prigimties paženklintą pakilų dvasinį jausmą atsidūrus civilizacijos nenuniokotos gamtos apsuptyje...

Istorijos „sąvartyne“ aptiktas ir į dienos šviesą iškeltas moterų kolektyvinės

savižudybės faktas labai aiškiai byloja apie to meto atskiro lietuvių kaimo bendruomenės, klano, genties susitelkimą, sąsąjingumą. Panašiai kaip Romo Kalantos atvejis mums byloja apie šio kilnaus jaunuolio moralinę priklausomybę nuo bičiulių grupės, o per ją – savęs tapatinimą su pačia tauta ir moralinę nuo jos priklausomybę. Žinoma, šiandien skeptikas pasakytų: argi tai ne įrodymas, jog visa tai slopino žmogaus individualybę ir net elementariąsias, prigimtinės teises (net teisę į gyvybę). Orientacija į individualizmo, žmogaus teisių deklaravimą daugeliui, ypač iš jaunuomenės, yra užgožusi anuometinių mūsų protėvių gyvenimo bendruomenėmis objektyvesnį, visapusiškesnį suvokimą. Žmogus savo esme yra aplinkinio pasaulio produktas. Betgi tą „produktą“ anksčiau kūrė kur kas uždaresnis, etnocentriškesnis pasaulis. Dabar žmogaus esybę kuria tasai, kurio prasmė ir ribos išsitrynusios.

Tiesa... Ar gali būti kitokie nei čia pateiktas lietuvių moterų – savižudžių poelgio interpretavimo variantai? Žinoma. Apie tai pokalbį jau pradėjome ir jį pratęsimė.

Žvelgiant iš nūdienos gyvenimo būdo pozicijų ir ypač iš kosmopolitinių, globalistinių pozicijų, Livonijos kronikoje užfiksuota kolektyvinė moterų savižudybė, dargi pasikariant, sulauktų paties nepalankiausio vertinimo. Gali būti aiškinama kaip akivaizdus pusiau laukinių žmonių, kaip barbarų žingsnis... Ko gero, būtent čia ir slypi priežastis, kodėl tas šiurpą sukeliantis faktas net neminimas Lietuvos istorijos vadovėliuose! Galima būtų pasakyti daugiau... Kai kuriems mūsų šalies istorikams (ypač jaunosios kartos) tai lyg ir puiki medžiaga – įrodymas toliau niekinti mūsų protėvius, jų gyvenimo būdą. Jie primintų: būtent krikščionybė uždraudė bet kokias savižudybės atmainas, kaip prieštaraujančias Dekalogui. Jie būtų teisūs išsakydami padėką krikščionybei. Pats prisimenu: lankant kapines šiurpas apimdavo aptikus už kapinių tvoros (lauko pusėje) supiltą vieną kitą kauburėlį. Tai buvo savižudžių amžino poilsio vieta. Taigi... Socialinis pasaulis turi daug spalvų ir atspalvių. Deja, į jokią kompoziciją visų jų sudėti neįmanu.

Dar kartą susimąstykime. Ar pokario partizaninis pasipriešinimas sovietų užgroboje Lietuvoje nors krašteliu neprimena anų laikų moterų žygdarbio – aukos? Manau, kad partizanų vadovybė mažai tikėjo arba ir visai netikėjo iš užjūrio einančia propaganda, kad štai, štai Lietuva bus greitai išvaduota. Išsilaikykite! Kovokite toliau su okupantu... Tokį teiginį aš pats, paauglys, nuolat ir nuolat girdėjau mano dėdės Antano (geležinkelininko, gyvenusio Radviliškyje) gaudomomis, bet okupanto slopinamomis radijo bangomis „iš anapus“... Faktiškai tai buvo viena bjauriausių klastočių, prisidėjusių plečiant lietuvių genocidą. Kas ją organizavo ir kam ji buvo naudinga – atsakymą surasti palieku pačiam skaitytojui. Taip sakydamas aš jokių būdu nenuvertinu už tautos laisvę mirtį pasirinkusiųjų ir jų rėmėjų, visų tų, atsidūrusių lageriuose ir Sibiro platybėse.

Gal šiandieninė lietuvių (baisiausia – paauglių) savižudybė, kuria garsėjame Europoje, yra vaiduokliška atmaina anų savižūties? Bet anie, skirtingai nuo šiandieninių, buvo vedini moralinio, patriotinio imperatyvo, kuris nematomais saitais juos visus jungė į nepalaužiamą jėgą..

„Gyvasis žodis“ ir jo signatūros

Manau, kad kiekvienas, kuris yra kalbėjęs iš tribūnos, yra atkreipęs dėmesį į pateiktą savo improvizuotos kalbos tekstą raštu. Kas jam būdinga? Dingęs vos ne visas jausminis, emocinis pradas. Nelikę charizmos, įtaigingumo kitiems... Susimąstau: tai gal čia ieškokime raktų aiškindamiesi Gedimino išgyvenimus dėl vertėjų, kurie netiksliai perteikdavo jo mintis adresatams? Gal praplėskime ir suvokimą, kodėl mūsų protėviai, skirtingai nuo kitų, ne tik neturėjo (negeidė) savo rašto, bet ir apskritai jo privengė? Jie, sakyčiau, sakralizavo „gyvą žodį“, t. y. tiesioginį kalbinį tekstą, perduodamą kitam. Kodėl? Gal būtent rašytame tekste įžvelgė pavojų (galimybę) ne tik ką suklastoti, bet ir apskritai slopinti žmogaus emocinę pajautą, dvasinę kultūrą. O kartu – atsitraukti ir nuo bendruomeninio sutarimo, grindžiamo visiems bendra pajauta ir Darnos imperatyvu. Kad būtų aiškiau, nusileiskime į empiriką (praktiką).

Su slopinamu pavydu žvelgiu į kai kurių kompozitorių ar tapytojų pusę. Ne vienas jų, palikęs, tiksliau – ištrūkęs iš oficialios (tam tikrais kanonais sunormintos) kultūros „narvo“, pasijaučia laisvėje ir kuria tai, ką įsiūlo jų įgimta (ir kultūros bei civilizacijos dėka praplėsta) pajauta. Prieš mano akis kabo tapytojos Gražinos Vitartaitės poetinis etiudas – paveikslas, kurį kasdien, pagal nuotaiką, galiu skaityti „iš galo“, „iš pradžios“ ar „nuo vidurio“... Tokie kūriniai man primena „gyvą kalbą“, jos sakralinį įtaigumą.

Drįstu pateikti intymesnį prisiminimą.

Nūdienos lietuvių visuomenė nė nežino, kad dar iki Atgimimo, iki Nepriklausomybės atkūrimo išsijuosusi darbavosi „Žinijos“ draugija, sovietiniais metais turėjusi net savo automobilių parką. Organizavusi Lietuvos inteligentiją skleisti „gyvą žodį“ net atokiausiuose šalies užkampiuose...

Greičiausiai tai man nutiko 1987 ar 1988 metais. „Žinijos“ automobilis mane

ir aktorę Undinę Nasvytytę nudangino į Kėdainius. Nuvykome į du rublius kiekvienam klausytojui kainavusį susitikimą. Partijos rajoninio komiteto salė... Sausakimša... Matome ir pasieniais besiramstančius dviejų rublių nepagailėjusius klausytojus (tai, ką dabar sakau, skaitytojui atrodys iš fantastikos srities...). Iš pradžių savo lektorės misiją atliko aktorė Undinė. Pakalbėjusi paskaitė ir neseniai žuvusio savo sūnaus eiles...

To susitikimo tema buvo šeimos problematika (kurioje aš tais metais nardžiau ir spaudoje, ir tribūnoje kaip žuvis vandenyje...). Man pakalbėjus, pasipylė klausimų lavina. Pamenu: buvo trošku, bet tribūnoje stumdžiau vandens pilną stiklinę aukštyn, nes ji vis slinko žemyn... Iš pirmos eilės pakilus ir į sceną užlipusi moteris indelį „sutramdė“ – padėjo jį ant grindų...

Šeiminių organizuotos vakarienės (buvo ir tokia lektorių pagerbimo tradicija) metu toji moteris, prisistačiusi kaip rajono kultūros skyriaus vedėja, man pasakė: „Toje salėje dalyvavau daugelyje oficialių ir šiltesnių susirinkimų... Stiklinė niekada nejudėdavo!.. Kaip Jūs, profesoriau, paaiškintumėte šiandieninį atsitikimą?“ Net nemąstęs staigiai atsakiau: „Telekinezės efektas...“ Ir dabar, praėjus 30-čiai metų, tokio atsakymo neatsisakau. Ką tai reiškia? Žmogaus mintys, gal ir jausmai turi kvantomechaninių bangų prigimtį. Tai yra sklaidosi ne tik bangomis, bet ir mažiųjų dalelių (neutrinių, vadinamųjų solitonų) pavidalu. Susikoncentravusios į vieną tašką jos gali įgauti net mechaninį poveikį. Jį tą vakarą ir išgyvenau būdamas tribūnoje ir atakuojamas tais metais neįtikėtinais smalsios ir permainų laukiančios auditorijos... Įvyko mažas stebuklas.

Manau, šiuo išgyventu savo nuotykiu skaitytojui aiškiau pasakiau ir apie „gyvosios kalbos“ įtaigumą, ir reikšmę žmonių dvasinei kultūrai. Bet grįžkime prie „rimtesnės“ kalbos...

Nenuginčytina. Visais laikais ir visose civilizacijose raštas buvo priemonė, jungianti gana skirtingas gentis ir tautas. Priemonė, spartinanti pažangą, socialinės evoliucijos eigą. Bet neatmeskime ir to, kad raštas formavo ir „bendrą katilą“,

kuriame sutirpdavo, išsilydydavo ištisos gentys ir net tautos, gyvenusios savita kultūra. Ji išnykdavo, išdūlėdavo; neretai likdavo tik menki, apgailėtini tų kultūrų ženklai. Bet tai atsitikdavo toli gražu ne visoms. Buvo ir tebegyvena tautos, skrupulingai saugančios savastį. Tam tikslui siekti vienos pasinaudoja nuo senų laikų įsivedusiu savu raštu, kitos – stebėdamos ir gindamos savo kalbą (tautos gyvasties šaltinį ir įrodymą) ne tik nuo naujadarų (puoselėja savo terminiją), bet ir nuo savų piliečių jos darymo, primityvinimo – nuo jos pavertimo vien būtiniausios informacijos apsikeitimo priemone, iš kalbos išlukštenant aukso trupinėlius – žodžiu skleisdama dvasingumą ir bendruomeninio sutarimo pajautą.

Taip... Dangaus erdvėje skraido viską matantys, viską girdintys ir viską adresatams galintys perduoti palydovai. Įtemptu režimu dirba viską žinantis ir į realiuosius socialinio pasaulio valdovus pretenduojantis internetas, mobilieji telefonai. Žmonės bendrauja, susirašinėja nematydami vienas kito. Bendrauja jau nesusiliesdami nė bioenergetiniu lauku ar charizma (tiesiogine spinduliuote) – tuo prigimtiniu pradų, kuris irgi neša, teikia papildomą ir žmoniškumui svarbią intonaciją. Kaip vertinti tokią realybę? Ar tai ne pasaulinė revoliucija? Ar tai ne civilizacijos šuolis, kurio pasekmių dvasinės kultūros prasme, netgi individo (asmens) laisvės prasme po penkiasdešimties, juolab po šimto metų mes negalime net įsivaizduoti?..

Šis minties pasažas man gimė kaip noras įsijausti į Gedimino laikų mūsų protėvius, į paties Gedimino susimąstymą apie „gyvojo žodžio“ ir plintančio rašto santykį; į to santykio trajektorijas ir rezultatus... Tai nėra koks nors pesimistinis, tobiliausias technologijas neigiantis pasažas. Tai – eilinis žvilgsnis į „kitą Mėnulio pusę“...

Konflikto su krikščioniškąja Europa anatomijos bruožai

Aiščiai-baltai nuo seniausių laikų priklausė „ciklinio laiko“ civilizacijai. Gamtos ciklai, jų kartotės buvo laukiamos ir džiaugsmingai švenčiamos. Gamtojauta užpildė žmogaus, bendruomenės dvasinį gyvenimą. O ir socialinius santykius darė skaidresnius, atsparesnius moraliniams nukrypimams. Tuose santykiuose nebuvo vietos kurio nors vieno asmens išskirtiniam gerbimui. Žinoma, išskyrus tuos atvejus, kurie buvo susiję su pareigų ar priedermių bendruomenei, genčiai atlikimu. Gal karo žygio didvyrio pašlovinimo kanklininkų atliekamose baladėse ir būta. Tačiau istorinėje liaudies atmintyje tokių, bent kiek ryškesnių pėdsakų lyg ir neužfiksuota.

Manytina, kad, priešingai negu iki šiol galvojama, dvasinio gyvenimo praktikoje vargu ar būta nusižeminimo, baugaus nuolankumo gamtos stichijoms. Bet su jomis (atstovaujančiomis visagai Gamtai ir jos Tvarkytojui) buvo elgiamasi pagarbiai – panašiai taip, kaip elgiamasi su gimdytojais...

Kartu su krikščionybe įsiveržęs „linijinis laikas“ sujaukė, sudrumstė šimtus, gal tūkstančius metų egzistavusį dvasinį gyvenimą, tradicinę Darnos bei Dermės pajautą. Vadinamojo Šėtono siautimui čia vietos iki tol lyg ir nebuvo... Su nesutramdoma jėga toliau veržėsi globalizmas ir pragmatizmas (ir paskui juos slenkantis „šėtonizmas“...). Įsiveisė ir virusas, naikinantis geruosius prigimtinės kultūros pradus. Sakralumas (šventumas, dvasinis pakylėtumas), amžinasis gyvenimas po mirties, kurį taip nuosekliai siūlė krikščionybė, taip ir netapo ta galinga jėga, kuri būtų pajėgi užkirsti kelią utilitarumui – jėgos, naudos ir juslinių poreikių siekiui, jų viršenybei.

Gyvenimas pagal „ciklinį laiką“ reiškia būtį, buvimą, užpildomą tradicinėmis tęstinėmis vertybėmis. Reiškia žmogaus gyvenimą šia valanda, šia diena – dabartimi.

Gyvenimas pagal „linijinį laiką“ reiškia nuolatinį ėjimą nuo vieno taško iki kito, nuo vieno pasiekto iki kito... Reiškia skubėjimą, nuolatinės pastangos kaupti gyvenimui vėliau, ateityje... Reiškia dėmesį tam, kuris turi ar nori turėti daugiau.

Žmonija, žvelgiant į jos evoliuciją, vis dėlto pasilieka paženklinta ir ciklinio vyksmo ženklu. Nors dabar ją valdo „linijinis laikas“, niekas nežino, kokių baigtinių tikslų ji siekia. Kokio finišo laukia jos ateitis... Intensyvėjant socialinei evoliucijai, dar sunkiau yra prognozuoti tautos estj... Egzistuoja didieji, tūkstantmečiais, dešimtimis tūkstantmečių matuojami civilizacijų ir net žmonijos gyvasties ciklai.

Tai, kas aukščiau buvo pasakyta apie senuosius lietuvius, tam tikra prasme atsako į klausimą (žinoma, fragmentišką, angažuotą) ir apie suminėto konflikto ištakas. Suteikus laisvamaniškesnei minčiai daugiau erdvės, pasaulio pažinimas atsiveria lyg ir kitu kampu. Vargu ar mūsų protėviai galėjo suprasti ir priimti kaip pamatinį teiginį, kad Adomas ir Ieva buvo išvaryti ne tik iš Rojaus (beje, juos sugundęs žaltys turėjo priklausyti Visagalio dispozicijai). Bet kodėl ir pati žmonija tuo aktu buvo pasmerkta amžiniems tarpusavio vaidams, pragaištingoms peštyinėms dėl aukso gabalėlio, epidemijoms, nepagydomoms ligoms... Sunku susigaudyti tuomet siūlytoje Šv. Rašto logikoje... Jautrus klausimas, skausminga yra mano suformuluota problema. Tokiais atvejais į pagalbą pasikviečiami kiti...

„Prisipažinsiu, man svetima Senojo Testamento, ypač jo pirmosios pusės, Dievo („Izraelio Dievo“) sąvoka: rūstaus Dievo, negailestingo, žiauraus; Dievo, raginančio kitatikius užmušti akmenimis; už tėvų nuodėmės keršijančio vaikams ligi trečios ar ketvirtos kartos; Dievo, kuris skelbia kerštą: akis už akį, dantis už dantį...“ Tai iškilais mūsų rašytojo Vytauto Bubnio pilietiniai apmąstymai. „Ar ne su tokio Dievo paveikslu viduramžiais vyko kryžiaus karai, krikščionybės plėtra su kalaviju rankose, inkvizicijos teismai ir liepsnose šviesiausių epochų protų deginimas, pagaliau net fašistinės Vokietijos karių, ant kurių diržo sagčių puikavosi žodžiai „Gott mit uns“ [Dievas su mumis, – R. G.], kruvinas žygis per Europą? Man vis atrodo, kad tai „nebe tas Dievas“, kurį įkūnijo Jėzus Kristus. Aš noriu tikėti Dievą – Meilę“, – to-

kiais žodžiais baigia savo maištingąsias mintis lietuvių rašytojas².

Pacitavus šį autorių man palengvėjo būtinybė dar ką nors esminio pasakyti apie dviejų skirtingų civilizacijų susidūrimą. Kitaip to nepavadinsi, jeigu, atmetę įprastas klišes, ieškosime tiesai artimesnio atsakymo.

Štai prancūzų filosofas Remi Braque, įspūdingai įsigilinęs į Europos tapatybės peripetijas, teigia, kad vis dėlto reikėtų skirti skirtingas doktrinas perimant Izraelio kultūrinį kapitalą ir išsiskleidžiant krikščionybei. Šis tyrinėtojas, įvardijęs tris pamatines krikščionybės Europoje sklaidos kryptis: katalikiškąją, stačiatikiškąją ir protestantiškąją, įrodinėja, kad „Biblijos reikšmė skiriasi visose trijose srityse, be to, akcentuojamos skirtingos jos dalys“³. Anot šio autoriaus, „krikščionys žino – net jeigu jiems nuolat kyla pavojus tai užmiršti, o taip ne kartą jau yra atsitikę, – kad jie buvo įskiepyti į žydų tautos medį ir į jos Dievo patirtį“⁴. Šv. Paulius, anot R. Braque, irgi neabejodamas sako: krikščionys buvo įskiepyti žydų tautoje „prieš prigimtį“⁵... Kaip protingai (ir toliaregiškai) pasakyta: prieš prigimtį tų tautų, kurios buvo apkrikštijamos...

Jeigu šioje vietoje prisiminsime senuosius lietuvius, tai krikščionybė, anot prof. V. Vyčino (profesoriavusio Kanadoje), „labai destruktiviai atsisuko prieš mūsų protėvių gilios prasmės mitines sampratas ir sužalojo kultūrinius jų buitines pamatus. Negana to! Ji žalojo ir patį jų gyvenimo būdą, jų kalbą ir jų savitą aistišką – tautinę – sąmonę. Šitai ji darė per savo „apaštalus“ slavus“⁶... Čia pat dėl tiesos privalu pastebėti, kad nuo pat savo apaštalavimo pradžios Jėzaus Kristaus mokinyš Paulius, bene labiausiai iš apaštalų išprusęs, sunkiai, neretai pralaimėdamas, bylinėjosi už Dievą – Meilę – taip, kaip mokė Mokytojas. Bet Pauliaus balsas, jo užrašyti žodžiai

² Kurklietytė E., Bubnys V. *Slaptingoji Prema*, Kaunas, Santara, 1992, p. 252.

³ Braque R. *Ekscentriškoji Europos tapatybė*, Vilnius, Aidai, MMI, 2001, p. 52.

⁴ Ten pat, p. 54.

⁵ Ten pat, p. 54.

⁶ Vyčinas V. *Didžiosios Deivės epocha*, Vilnius, Mintis, 1994, p. 7.

vis dėlto tais laikais nesutramdė krikščioniškojo pasaulio, kuris su įniršiu ir kalaviju rankose puolė mūsų protėvius, išpažinusius tą patį Dievą – Meilę. Tik kita forma...

Kodėl mes šį pokalbį pasukome būtent tokia nemažų diskusijų (gal ir pasi-piktinimo) galinčia sukelti kryptimi? Ogi todėl, kad judaizmas kaip religijos ir pa-saulėžiūros teiginių bei įsitikinimų sistema buvo labiausiai atsiplėšęs nuo Gamtos; nuo tų jausmų, kuriuos žmogus išgyvena būdamas organiškai susijęs su Gamta. Anot G. Hėgelio, žydai pirmieji iš civilizuo-tų tautų išgrynino savo protą ir dvasios pradus, atsiribodami būtent nuo Gamtos. Nuo to, kas baltams, seniesiems lietu-viams buvo Amžinybės ir Absoliuto (Dieviškumo) išgyvenimas, supaprastintai sie-jamas ir aiškinamas dar kaip Būties Ratas. Gerai įsiklausykime į įžymiojo filosofo suformuluotas mintis! Jo teigimu, išsivadavus iš Gamtos skatinamo juslingumo, žydo sąmonei atsivėrė „grynas mąstymo produktas, savimąsta ir dvasinis produk-tas išvysto savo kraštutinį apibrėžimą kaip gamtos ir vienybės su ja priešingybę“. Žydu gyvenime „dvasinis pradas tiesiogiai išsižada juslinio, o gamta nužeminama iki tam tikro istoriško ir nedieviško prado“⁷. Taigi Gamta čia atskiriama nuo Die-vo, nuo Absoliuto. Joje įžvelgiamas „nedieviškas pradas“, kuris gali būti sukurtas ir kontroliuojamas Dievo priešininko Liuciferio. Išsilaisvinę iš Gamtos „diktuojamo“ juslinio prado judėjai – žydai gyveno ne pagal ciklinį, t. y. atsikartojantį (arba Bū-ties Ratu besisukantį), bet pagal linijinį laiką, kuris tarsi savaime diktavo ir kitokį – pragmatinį žmogaus nusiteikimą ir veiksmą.

Linijinio laiko, sakyčiau, gal nesąmoningą supratimą ypač pripažino ir skleidė protestantizmas – aiškų pragmatiškumą akcentavusi krikščionybės atmaina.

Vakarų Europa, suvienyta Romos imperijos, nuo seno puošėsi miestais, statė manufaktūras ir fabrikus, kuriems „arčiau dūšios“ buvo linijinis laikas – pragmatikos (profanum) variklis. Todėl ir judėjų – krikščionybės ideologija jiems buvo

⁷ Hėgelis G. Istorijos filosofija, Vilnius, Mintis, 1990, p. 219–220.

visai priimtina. Linijinis laikas tapo tuo nenuginčijamu imperatyvu, kurio pagrindu buvo grindžiami civilizuotumo / necivilizuotumo kriterijai. O mūsų protėviai tvirtai tebesilaikė archajinės tradicijos – ciklinio laiko, bylojančio apie Amžinybės (Būties) Ratą, apie atsikartojančią, savo spalvas (bet ne dvasią) keičiančią Gamtą – Absoliuto tvariniją ir įsikūnijimą...

Kodėl krikščionybė nenorėjo „suprasti“ Gamtos? Gal dėl to, kad vadovavosi kanonine doktrina, jog tai, kas yra Žemėje, trapu ir laikina. Kad pasirengimas „amžinajam gyvenimui“ negali būti saistomas su prisirišimu prie žemiškojo gyvenimo. Todėl ir žmogaus gimtinė, net pats kraštovaizdis nesulaukė deramos pagarbos ir įvertinimo bendrame etnokultūros formavimosi bei socializacijos procese. Gamta buvo „išstumta“ ne tik iš tautos, bet ir iš Europos vystymosi platesnio supratimo.

Krikščionybės adresu išsakaiu nemažai kritinių pastabų. Vadovavausi mūsų protėvių su ja konflikto paaiškinimo, jo išskleidimo mintimi. Taip, krikščionybės sklaida senaisiais laikais neišvengė klaidų ir netgi gana žiaurių, nepateisinamų nusikaltimų. Už visa tai visuotinės bažnyčios vardu pasaulio atsiprašė išmintingasis popiežius Jonas Paulius II. Tačiau aš, kaip šio teksto autorius, ir toliau lieku įsitikinęs, jog krikščionybės dėka pasaulis tapo ne tik labiau suvienytas, bet ir įgavo daugiau kūrybinių, kuriamųjų galių. Deja, tenka pripažinti ir tą nemalonią tiesą, kad ne krikščionybės, ne bažnyčios valioje yra atsidūrusios žmonijos kultūrą ir civilizaciją griauančios galios. Bažnyčios kalba kalbant, Dievo kova su Šėtonu (Liuciferiu) tebesitęsia, netgi aštrėja...

Pasinaudosiu proga išsakyti savo pamąstymus dėl Dievo sąvokos ir jos interpretacijos. Ji visuotinai paplitusi ir vartojama ne vien žmonių, kuriems būdingos monistinės (vieno Dievo) religinės pažiūros, ypač krikščionims. Tą sąvoką vartoja ir šimtaprocentiniai ateistai – bedieviai... Vartoja aprašydami skirtingas kultūras ir jų skleidžiamą pasaulio supratimą. Sovietinės okupacijos metais visus mus vertė Dievo vardą vartoti kaip bendrinį, t. y. rašyti „iš mažosios raidės“.

Susimąstykime... Dievo sąvoka, panašiai kaip ir Visata arba tėvo ar motinos

sąvoka, orientuoja mus į aiškią apibrėžtį, t. y. į esamus ar įsivaizduojamus, nujaučiamus kontūrus. Kitais žodžiais tariant, Dievo sąvokos vartoseną lyg ir susiaurina, antropologizuoja Tą, kuris iš esmės neturi ir negali turėti jokių kontūrų. O dar aiškiau išsireiškus – kuris egzistuoja už žmogaus proto ribų.

Kita vertus, nesunku suvokti, pajauti, kad begalinėje galaktikų erdvėje ir begaliniame laike (ką jau kalbėti apie mūsiškius namus – Žemę) šalia materialaus, šalia subtilaus (energiją ir informaciją nešančio, spinduliuojančio) pasaulio egzistuoja tai, kas filosofų vadinama Absoliutu. Arba dar galėtume įvardyti kaip Dieviškąją substanciją; arba mūsų jau pavartotą Dieviškojo prado sąvoką ir už jos slypintį, iš tiesų žmogaus proto galimybės ir suvokimui neprieinamą turinį.

Kiekviena sąvoka yra susitarimo dalykas. Bet ką tik aukščiau mano nusakytos gal teikia bendram mąstymui didesnės erdvės? Laisvesnį manevravimą Pasaulio (Galaktikų) sandaros ir tikslingumo suvokime?

Mūsų, t. y. lietuvių, prigimtinės kultūros elementus siekianti restauruoti romoviečių visuomeninė (ir jų praktikuojama ritualinė) veikla, mano supratimu, neatsikrato vienos ydos – dievų, o ne Absoliuto (Aukštėjo, Žvaigždikio, Pirmapradžio ir pan.) akcentavimo. Gal jie ir teisūs... Kadaise (I a.) Romos istorikas Kornelijus Tacitas rašė, kad aiškiai garbina Žemę kaip dievų buveinę (Deus mater Veneratur). Taip, žemė gyva savo stichijomis, jas suvokti yra lengviau, o per jas tampa lengviau suvokti ir Pradžiapratį, Viešpatį...

Šį filosofinį intarpą pagimdė siekis susigaudyti mūsų protėvių ir jų giminaičių pasaulėjautoje, pasaulėvaizdyje. Manytina, kad toji jausena buvo iš tiesų erdvi, neapsiribojanti krikščionybei būdingu (susiaurintu) Dievo esybės suvokimu. Vargu ar bus „Amerikos atradimas“, jeigu pastebėsime, kad egzistavusios ir užsilikusios pasaulėjautos (kosmojautos) elementų aptiksime ne tik lietuvių (baltų) mitologijoje, dainyne, gamtos „garbinime“, bet ir ypač nesudarkytoje, neišniekintoje kalboje (turiu omenyje Didįjį lietuvių kalbos žodyną)....

Pastangos spręsti civilizacijų konfliktą

Keliais fragmentais apibūdinome mūsų protėvių konfliktą su krikščioniškąja Europa, faktiškai siekusia tęsti pasaulietinės Romos imperijos ekspansionistines tradicijas. Tie, kurie plytėjo už Krikščioniškojo pasaulio (o anksčiau – už Romos imperijos) ribų, buvo laikomi barbarais, pagonimis („paganus“ – žmonės, gyvenantys tyrlaukiuose, už civilizacijos ribų).

Galime tik įsivaizduoti, su kokia nuoskauda anais laikais lietuvių valdovas Gediminas Romos kurijai diktavo štai kad ir tokias mintis: „Mūsų protėviai pasiuntė jums savo pasiuntinius ir laiškus, atvėrė jums (savo) kraštą, (bet) niekas iš jūsų neatvyksta ar (net) šuva iš jų pusės (nesulojo), padėkodamas už pasiūlymus.“⁸ Įsijauskime, įsiskaitykime į šį trumputį tekstą! Suvoksime atsiveriantį visai kitą negu įprasta protėvių pasaulį. Jie siekė tik taikos ir bendradarbiavimo, bet gerbė savo kultūros paveldą ir siekė išlikti savimi.

Pažvelkime į dar kitą tame pačiame laiške parašytą Gedimino (savo tituluojančio lietuvių ir rusų karaliumi, taip pat Žiemgalos kunigaikščiu) teiginį: „Mes, be savo parašo ir šito mūsų karališkuoju antspaudu sutvirtinto rašto, (taigi), be šito, pažadame ir jus visus patikiname, kad nustatysime tokią savitarpio taiką, kad (apie) panašią krikščionys niekada (nė) negalvojo.“⁹ Gediminas tikėjo, jog įmanoma krikščioniškojo ir baltiškojo pasaulių sintezė ir kad įvykus tai sintezei, bus įteisinti jo tėvynainiams būdingi prigimtiniai Doros ir Dermės imperatyvai.

Anos frazės paimtos iš laiško, rašyto Romos popiežiui. Bet štai lietuvių valdovas tampa atviresnis rašydamas pasauliečiams – Vokietijos Hanzos sąjungos miestams ir jų vadovams. Sunku susilaikyti nepagarsinus, plačiau nepaviešinus,

⁸ Metraščiai ir kunigaikščių laišakai, Vilnius, LLTI, 1996, p. 105.

⁹ Ten pat, p. 105.

apie ką mąstė Gediminas. O tai neabejotinai buvo atspindys tos kultūros, kuriai jis, kaip valdovas, atstovavo. „Mes rinksime vyskupus, kunigus (ir) domininkonų bei pranciškonų vienuolius, kurių gyvenimas (yra) girtinas ir doras; (tačiau) nenorime, kad (pas mus) atvyktų tokie, kurie daro iš vienuolynų plėšikų prieglaudą ir pardavinėja (surinktą) išmaldą, žalodami (savo) sielas; ir dar iš ten išeina apmokyti plėšikėliai dvasininkų pažeminimui, patariame, kad tokių vienuolių saugotūsi kiekvienas valdovas.“¹⁰

Mielas, gerbiamas skaitytojau, ar šie Gedimino teiginiai (panašių galėčiau pateikti ir daugiau!) nepatvirtina to, kas anksčiau buvo pasakyta apie senųjų lietuvių tapatybę, jos išskirtinumą? Apie kitokią nei Vakarų Europoje susiformavusią civilizacijos ir civilizuotumo išraišką?

Turėdami šiokią tokią vaizduotę galėtume suprasti lietuvių valdovo Gedimino (žinoma, ir jo valdinių – bendratautiečių) abejones, blaškymąsi dėl santykių su krikščionybe. Manau, kad tuose santykiuose Gediminą domino ne tik atsiverianti geopolitinė, geokultūrinė erdvė. Gordijaus mazgas buvo krikščioniškojo tikėjimo dogmos. levos sukūrimas iš Adomo šonkaulio. Žalčio gundymas... Pagaliau aukščiau užsimintas pirmųjų žmonių išvarymas (už „mažą“ prasižengimą) iš Rojaus, pasmerkiant visą žmoniją per amžius nesibaigiantiems karams ir valdovų tironijai; paleistuvystėms ir tos pačios bažnyčios aistrai kaupti turtus, vilioti tikinčiuosius įspūdingais statiniais ir puošyba: daugeliui niekuo neprasi kaltusių žmonių ilgomis kančioms, kol pagaliau sulaukia paskutinio atodūσιο. O kodėl žmogui nelemta užgesti tyliai, tyliai, ramiai, kaip užgęsta žvakė pasibaigus jos ištekliams?..

Dera pripažinti: susidūrė labai skirtingi Pasaulio sandaros ir žmogaus būties aiškinimai, jų pajauta.

¹⁰ Ten pat, p. 105–107.

Mums nuo vaikystės daug gero įskiepyta apie Vytautą Didįjį. Ypač iškiliai 1930-aisiais šventas jo mirties jubiliejus buvo paženklintas ne tik paminklais, bet ir tūkstančiais vardų, suteiktų gimusiems berniukams. Tačiau mes nepakankamai žinome apie tuos valdovo veiksmus, kurie slopino lietuvių tautos gyvybingesnę sklaidą. Kai ką, būtent iš tokios pozicijos, skaitytoju ir pasakysiu...

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo Vytauto santykis su lietuvių tauta, su jos dvasine kultūra buvo, ko gero, gryna priešingybė jo seneliui Gediminui. Visas Vytauto dėmesys buvo sukoncentruotas toli gražu ne tik į modernizaciją, bet ypač į dinastinės imperijos plėtrą. Turime žinoti, kad jisai, gal spaudžiamas ir Jogailos, ir Lenkijos (dėl valstybinės organizacijos išlyginimo), galutinai suformavo ir įteisino bajorijos sluoksnį. Faktiškai tai buvo šauktinių karių luomas su atitinkamomis privilegijomis bei priedermėmis valstybei ir valdovui. Viena pamatinių priedermių buvo karo žygio atveju prisistatyti su savo ginkluote, maistu, kita amunicija. Na, o tai priedermei atlikti, valdovo patvarkymu, buvo priskiriamas kaimas (gal keli?), kuris turėdavo aptarnauti bajorą, tenkinti besiformuojančios imperijos poreikius. Štai taip buvo pradėtas liaudies (valstiečių) įbaudžiavinimas, turėjęs nenumatytų pasekmių. Tautos nunykimo pasekmių...

Drįstu žengti kitą žingsnį...

Vytautas, ko gero, vėlgi spaudžiamas Jogailos, su lenkų karine „pagalba“ užgesino lietuvių ir gudų žemėse ypač tankų ritualinėms apeigoms (sakraliniams susibūrimams) skirtų piliakalnių tinklą. Natūralu, kartu buvo likviduotas ir prigimtinę kultūrą bei gamtojautos religiją puoselėjusių žynių, vaidilų, krivių ir kt. sluoksnis. Tauta liko ne tik be savo dvasinio gyvenimo vedlių ir sakralinių centrų, bet jos organizmas buvo paženklintas dar ir pašiepiančia „paganus“ (lot. žmonės, gyvenantys tyrlaukiuose, už civilizacijos ribų) stigma.

Šių ir kitų Vytauto Didžiojo (ir Jogailos) pastangų dėka Lietuva vijosi nuo seniausių laikų kitaip gyvenusių ir savo dvasinį pasaulį organizavusių Vakarų Europą. Reikėtų pasakyti: žvelgiant iš krikščioniškosios Europos pozicijų, vijosi sėkmingai.

Bet tuometė lietuvių tauta – liaudis dar ilgas šimtmečius, nors ir persekiama, nors ir baudžiama, laikysis ne tiek krikščionybės atneštų, kiek savo dvasinio gyvenimo vertybių. Žinoma, kultūrų sintezė vyks, bet palengva, iš lėto... Tačiau iškili prigimtinė kultūra, ypač jos religinis pradas, likęs be savo profesionalių puoselėtojų, ir puolama jos priešų palaipsniui primityvės. Iš jos bus išlukštentas gilia išmintimi grįstas Pasaulio Sandaros ir dvasinio jos prado supratimo branduolys. „Paganus“ stigma taps įprasta smerkiant ir siekiant užgesinti autentika (išskirtinumu) paženklintus prigimtinės dvasinės kultūros elementus.

Mano mintis laisvūnė reikalauja žingsniuoti toliau...

Prasidėjo nesibaigiantys LDK karai su Maskva ir švedais. Vėliau jie tęsėsi ir dėl „Žečpospolitos“ valdovų – iš Švedijos atvykusių Vazų dinastijos pretenzijų į Švedijos ir Maskvos sostus! Lietuvių (žinoma, ir gudų) liaudis jau tylėjo. Kodėl? Iš jų jau buvo atimta protėvių atmintis, ypač laisvės ir Tėvynės pajauta. Jie jau gyveno vien savo uždaro sodžiaus gyvenimu. Bet gelbėdamiesi nuo prievartos, bado ir maro siekė skrupulingai laikytis senųjų papročių ir tradicijų. Ne kilmingųjų luomas, o liaudis puoselėjo gimtosios kalbos grožį. Ji kūrė mitus apie praeitį ir savo dvasinio gyvenimo epą – neįtikėtino turtingumo, pasaulį stebinantį liaudies dainyną.

Taigi... Manytina, kad tauta – liaudis į valstybės tvarkymą jau nuo Vytauto laikų nebesikišo. Tėvynės suvokimas ir kadaise klestėjusi piliakalnių (laisvų piliečių) kultūra tolo ir nutolo nuo sodžiaus gyventojų. Nėra įrodymų, kad jie būtų pasipriešinę „Žečpospolitos“ padalijimams. Gal net atvirkiščiai... Nusėdus Rusijos caro valdžiai ir santykinai apribojus įsisenėjusią didikų bei bajorų savivalę, tauta – liaudis buvo lyg ir geriau, patogiau „užmigdyta“. Kol jos neprikėlė XIX amžiaus Europoje ir Rusijoje prasidėję revoliuciniai pertvarkymai bei rusifikacijos užmojai. Bet prisirišimo prie Tėvynės šaknys jau buvo pakirstos. Žinoma, jas papildomai draskė ir ekonominė būtis. Plūstelėjo emigracija. Nūdien ji yra išaugusi iki tautos susinaikinimo... Gal istorija kartojasi?

Kokia dabarties valstybė? Jos administracija?.. Gal ji tokia pat bejausmė, tautinės savimonės prasme infantili kaip ir „Žečpospolitos“ laikais? Nesuvokianti, nepastebinti, kad tautos dvasia ir jos neužmiršę mokslo, kultūros bei meno puoselėtojai yra ne tik tos pačios valstybės pamatas, bet ir pasaulio civilizacijos ir jos dvasinės kultūros elementas?.. Tiesa, šventės neužmiršamos, kaip ir oficialios kalbos, palydimos garbės kuopos žygiuote.

Deja, deja... Gyvename realybėje, kurioje trumparegystė, socialinis susipriešinimas ir politinių bei biurokratinių sluoksnių savanaudiškumas, jau nekalbant apie stambiojo verslo diktatą, tapo dominuojančiais principais. Kaip žinoma, juos palaiko tarptautinis kapitalas ir globalizmo ideologija.

Gyvename valstybėje, kurioje jaunosios kartos ugdymas, dvasinė kultūra ir jos kūrėjų sluoksnis yra tapę antraeilės, o gal ir trečiaeilės „prabos“ dalyku. Gyvename šalyje, kurioje oficialieji klausos receptoriai nukreipti į vieną pusę – į priklausomybės, į pavaldumo stipresniojo jėgai pusę... Taip, kaip panašiai buvo jau Vytauto Didžiojo, „Žečpospolitos“ ir, žinoma, sovietiniais laikais.

Tiesa būna skaudesnė už nutylėjimus. Privalėtume pažinti savo istoriją tokią, kokia ji buvo... Ir kokias ataugas ji tebeduoda. Betgi skausmas turi ir privalumų – žadina veiksmą...

Tvari tauta – tvari valstybė

Žvilgsnis, mestas į lietuvių valdovą (karalių) Gediminą ir jo pastangas surasti „bendrą kalbą“ su tuomet Europoje įsigalėjusia krikščionyste, lyg ir verčia stabtelėti, permesti tiltelį į nūdieną. Bet prieš tai norisi pasidalinti su skaitytoju dar viena istorine „detale“... Gedimino sūnus Algirdas Vilnių išdabino stačiatikių cerkvėmis ir vienuolynais. Bet pats, sekant jo testamentu, buvo palaidotas pagal visus senųjų lietuvių papročius. Tai lyg ir pasako mums, kad krikščionybės atmaina stačiatikybė jam buvo ideologinė, politinė priedanga. Savo dvasia ir pajauta lietuvių ir gudų valdovas Algirdas iki pat mirties liko tradicinės gamtojautos ir kosmojautos išpažinėju...

Šiandien tapo įprastos ir plačiai, vos ne kaip kasdieniai poteriai vartojamos sąvokos: „pilietinė visuomenė“, „žinių visuomenė“, „vartotojiška visuomenė“, „liberalioji visuomenė“, „tinklaveikos visuomenė“ ir kt. Visos šios sąvokos šalia pagrindinio jų dėka išreiškiamo turinio akcentuoja to ar kito visuotinumą (vadinamojo multikultūralizmo) pobūdį. Akcentuoja visuomenę, egzistuojančią dabartyje. Savo esme ignoruoja nacionalumą (tautiškumą). Jos primygtinai siūlo virštautiškumą, kosmopolitinį pasaulį. Tai gerai, panašiai kaip ir krikščionybės, vienijančios pasaulį, atvejis. Bet krikščioniškoji visuomenė, lyginant su anomis, turi neabejotiną privalumą. Ji siūlo istorinį pasaulio suvokimą. Vietoj daiktų ir politinio erzelio siūlo amžinąsias moralines, dvasines vertybes. Ji siūlo tvarumą – tvarią visuomenę!

Taigi savo žvilgsnį dabar pasukime socialinio ir nacionalinio tvarumo kryptimi – ta kryptimi, kurios moderniais žodžiais neįvardydamas, bet visa esybe savo užsienio politiką suko valdovas Gediminas.

Nūdien oficialioji valstybės politika ir, žinoma, žiniasklaida aukščiau įvardytas visuomenės raiškos atmainas, regis, priima kaip privalomus šiuolaikinio pasaulio pamatinius orientyrus. Visa tai dėsninga ir neišvengiama. Tačiau kodėl mes šalia

aukščiau suminėtu niekur negirdime būtent tokių sąvokų – pamatinių orientyrų kaip „*Tvari visuomenė*“? „*Tvari valstybė*“? „*Tvari tauta*“?.. O kaip tik jų platesnė, raiškesnė vartosena orientuotų ne vien į pragmatinį, utilitarinį veiksmą (kaip suminėtos). Argi politinis alabas ir daiktų vartojimo diktatas neardo mūsų sąmonės ir pašamones? Argi mūsų ausys nėra apkurtusios nuo buitinio alaso? „*Tvarios visuomenės*“ ar „*Tvarios valstybės*“ įvardis primintų vadinamojo subtilaus, sunkiai išmatuojamo ir apčiuopiamo pasaulio buvimą. Tas įvardis tarsi savaime ir valstybę, ir pačius visuomenės narius orientuotų (irgi primygtinai!) į kultūrą ir švietimą – į jų išskirtinį vaidmenį. Verstų skirti nuolatinį dėmesį giluminėms šaknims; socialiniams ir ypač doroviniams santykiams – jų tinklainių audimo ir išsaugojimo būdams. Orientuotų į istorinę atmintį ir jaunimo patriotinį ugdymą. Žodžiu, orientuotų į tai, kas ypač ženklia dalimi užtikrina ne tik tautos tęstinumą, bet ir pačios valstybės integralumą. Į tai, kas užtikrina ir išlikimą, ir tuo ar kitu laipsniu galimybę būti savimi, turėti savo veidą. Pagaliau ir visuotinis pasaulis nuo to tik praturtėtų, taptų savyje labiau sutelktas, integruotas.

„*Tvarios visuomenės*“ konceptas padėtų spręsti nuo istorinių laikų mūsų šalyje egzistuojančią, o ir dabartimi įtvirtintą ar artkojamą valstybės ir tautos (visuomenės) atskirtį.

Ne vieta šioje knygelėje bent kiek plačiau išskleisti „*Tvarios visuomenės*“, „*Tvarios valstybės*“ teorinės ir praktinės minties konstrukciją. Bet kai ką pasakyti, bent lakoniška forma, manau, tiesiog privalu.

Ir visuomenės lyderiai, ir ypač „valstybininkai“ savo veikloje turėtų vadovautis „kieta“, savo pačių savivoką išsaugojančia ideologija. Suminėsiu tik keletą pamatinių teiginių, kurie privalėtų tapti tokios ideologijos segmentais. Tai – atvirumo principas, bet nesupainiojamas su atlapumu. Tai adekvatus dialogas su pasauliu, išsiaiškinant ir pripažįstant savo ribotas pajėgas, taip pat deramai išsiaiškinant ir pasaulio pobūdį, jo interesus ir jo klystkelius. Tai – utilitarizmo (pragmatiškumo) ir dvisingumo (sakralumo) pusiausvyros supratimas ir jos siekis. Negalima, kaip iki

Šiol, taip neatsakingai remti vien agresyvaus (utilitaraus) materializmo pozicijas... Manau, akcentuotina privatumo ir komunitarizmo (viešojo intereso) pusiausvyra, kurios siekiant būtų sėkmingiau tramdoma na kad ir sisteminė korupcija. Tai nuolat ir nuolat kažkur dingstanti (gal į nuošalę nustumama) intelekto (minties) ir veiksmo dėmė. Tai iš kaimynų (na, kad ir iš lenkų ar estų) išmintingai nužiūrėta: tautiškumo ir supranacionalumo (anttautiškumo) dėmė. Ir ypač – tautos ir valstybės vienovės (organiškos darnos) siekis. Ir t. t., ir pan.

Tai vis mintys, apmąstymai, kuriuos pagimdė ar gal ir nuo susikaupusių „šiukšlių“ nuvalė pasižvalgymas po lietuvių valdovo Gedimino laiškus, jo karūnavimo 700-ųjų metinių jubiliejus. Deja, nei „valstybininkų“, nei didžiosios žiniasklaidos taip ir nepastebėtas...

Neužfiksuoti istorijos faktai ir jų išsklotinė

Nūdien susiklostanti geopolitinė situacija ne tik Europos Sąjungos, bet ir bene viso pasaulio mastu įgauna vis dramatiškesnes spalvas. Atskiros valstybės, jų grupės, visuomenės sluoksniai susiduria, trinasi, konfrontuoja tarsi išjudinti Žemės tektoninių judesių, grasindami tai šen, tai ten prasiveržti vulkanine ugnimi, užpilti lava ir pelenais niekuo dėtus ramaus gyvenimo pasiilgusius, jo trokštančius gyventojus.

Romos krikščioniškasis pasaulis, kadaise pats pasižymėjęs karinga ekspansija, šiandien atrodo nustebejęs ir pasimetęs susidūręs su migracinį ir net teroristinį ekspansyvumą demonstruojančiu islamo pasauliu.

Europos padange vis drąsesniais, platesniais mostais sklendo Juodos Nežinios (dėl ateities) paukštis.

Šie tektoniniai judesiai ir Paukščio mostai aiškiausiai kontūrais jaučiami, atsispindi mūsų, t. y. lietuvių, mąstysenoje ir elgsenoje. Pagausina ir šiaip iš savo prigimtinių sluoksnių, taip pat ir iš vėliausiais laikais nusėdusių nuosėdų prasiveržiančias politines ir socialines įtampas. Toks „sudvigubėjęs dramatismas“ tarsi savaime siūlo praplėsti „savojo“, taip pat ir „kito“ pasaulio įžvalgų paletę. Siūlo „kitu kampu“ pasirausti po lietuvių tautos valstybingumo ištakas, kurios užneštos storu, susipresavusiu laiko, užmaršties, taip pat svetimųjų (o gal ir savųjų?) „piktos valios“ klodais. Be istorinės atminties, be jos nuolatinio puoselėjimo, atnaujinamų įžvalgų tauta negali tikėtis tęstinumo, o valstybė – integralumo.

Taip kalbėdamas šiuo atveju galvoju apie Lietuvos valdovus: Mindaugą, Jogailą ir Vytautą. Žinoma, ir apie jų veiksmus bei likimus lėmusias aplinkybes. Ne-tradicinius savo pamąstymus bandysiu išdėstyti kiek įmanoma lakoniškesne ir nuoseklesne tvarka.

Mūsų istorikai kai kur gana gerai sutaria. Pavyzdžiui, kad ir teigdami, jog nei

Vytauto Didžiojo, nei karaliaus Jogailos viešuose pasisakymuose ir istorijai paliktuose dokumentuose niekur neminimas nei karaliaus Mindaugo vardas, nei jo suburta ir valdyta Lietuvos (lietuvių) karalystė. Įdomu ir tai, kad nebandoma kaip nors paaiškinti šio iš tiesų paradoksalaus fakto!

Taigi, interpretacijoms vartai atviri. Kodėl nepabandžius pro juos „prasmukti“ ir įžengti į neįžvalgytą teritoriją. Ir kodėl ten „nepašniukštinti“? Gal rasime įdomesnės medžiagos atsakymui ir į sakralinį klausimą, kur ir kokia sparta dingo senųjų lietuvių didybė? Kaip ir kodėl prapuolė ne tik didžiulės mūsų protėvių apgyvendintos žemės? Kodėl ir kaip „užgeso“ demografinis jų dauginimosi šaltinis? Kodėl palyginti trumpu istoriniu laiku užgeso ir dvasinės kultūros iškilumu pasižymėjusi, ko gero, savo pamatinėmis vertybėmis tuometinę krikščionybę (ypač jos karingąjį ekspansyvumą) lenkusi aisčių-baltų prigimtinė kultūra?

Pirma mintis, kuri gimsta ieškant atsako į Vytauto ir Jogailos „istorinį neraštingumą“, – to meto cenzūra. Jungtinės Romos katalikų bažnyčios ir Lenkijos karalystės tuo neabejotinai galėjo būti suinteresuotos. Bet apie to „suinteresuotumo“ motyvus čia nekalbėsime, kadangi jie kiekvienam, įgijusiam Lietuvos ir lietuvių tautos istorijos pradžiamokslį, yra žinomi arba bent nutuokiami. Trumpai tariant, Lietuvos, bent iki Gedimino, lyg ir nebuvo. O tai, kas ir buvo, – buvo necivilizuota, „pagoniška“... Christianizacijai buvo ypač palanki, atvira erdvė (žinoma, ir svetimųjų, t. y. misionierių) ekspansijai, dominavimui....

Antra mintis – pačių valdovų: Jogailos ir Vytauto ambicijos. Tai labai plačiai paplitęs reiškinys. Ne tik aptinkamas istorijos sluoksniuose, bet ir nūdienos civilizuotame pasaulyje atsikartojantis reiškinys. Aiškumo dėlei žvilgtelėkime kad ir į šiuolaikinius nuosavus namus...

Vos ne kiekvienas išrinktas iškilus valstybininkas pradeda nuo to, kad iki jo būta chaoso, didžių klaidų, žodžiu, sunkaus palikimo. Žinoma, teisybės tokioje pozicijoje būna. Bet štai kai liečiami sovietiniai laikai, autorių choras pagausėja, tampa vieningesnis – užmirštamas ir tada prasiveržęs tautos gyvybingumas. Teatleis man

skaitytojas už tai, kad pasuksi lyg ir į šoną nuo pagrindinės temos. Pasiteisinu tuo, kad istoriją reikia žinoti ne tik seną, bet ir pačią naujausią...

Prisiminkime, kas po Nepriklausomybės atkūrimo nuosekliai iš tribūnų tvirtino: „Paveldėjome kultūros griuvėsius. Mums tenka viską pradėti iš naujo...“ Na, kad tai buvo politinės, ekonominės sistemos griuvėsiai – sutinku. O kultūros? Kas puslaidininkiais aprūpindavo sovietų povandeninius laivus, raketas ir palydovus? Kieno dėka Sovietų Sąjungos automobilių (ir kitur) pramonėje buvo naudojamos tobuliausios metalo dangų technologijos? Kieno kūrybinė mintis kartu su Žemės palydovais – kosminiais laivais išgabeno ir stebėjo augalų ten augimą? O išskirtinės, tarptautinį pripažinimą įgijusios lazerių ar biotechnologijos? Tai, ką suminėju, – iš mokslo srities. Nebedrįstu liesti meno (teatro, literatūros, dailės, tautodailės...) pasaulio, kurio gyvybingumas, gebėjimas pro narvą skleisti žaliuojančias šakas, buvo gana akivaizdus.

Šiuo pasakojimu apie mūsų dienas tenorėjau dar kartą priminti skaitytojui, kad senaisiais laikais panašios užuomarštinės nuodėmės buvo natūralus politinio peizažo, juolab grįsto dinastiniais interesais, elementas. Bet „mūsiškuoju“, t. y. Vytauto ir Jogailos, atveju ir Mindaugo, ir Lietuvos karalystės užmarštis galėjo būti bendras jų pačių ambicijų ir tikėtinos tuometės ir vėlesnės politinės cenzūros rezultatas. Panašiai kaip dabar pas mus partijų lyderių pasisakymai ir veiksmai yra kontroliuojami ir nukreipiami ta kryptimi, kuria būna suinteresuota juos iškėlusį politinę jėga.

Grįžtant prie anų valdovų tarsi savaime siūlėsi ir trečiasis interpretacijos variantas. Apie jį jokiose knygoje neradau net mažiausios užuominos.

O ką, jeigu tuomet tebeegzistavo supratimas, kad to ar kito pavadinimo valstybė yra to ar kito kilmingojo, tapusio valdovu, dinastinė valstybė? Panašiai kaip šiandien arabų pasaulyje egzistuoja Saudo Arabija, t. y. valdovų Saudų tvarkoma (ir jiems priklausanti) valstybė... Šią interpretacijos varianto tikimybę sustiprina aki-vaizdūs įrodymai, kad Mindaugo Lietuva buvo lyg ir tąsa apgriuvusios ar mongolų

suardytos Kijevo Rusios vakarinė teritorija. Kunigaikštystės įvardis Vakarų Europoje nebuvo populiarus. Pagal žodžio prasmę jis labiau sietinas su rytų slavais, su „kniaz“ – kunigaikštis, o ne su „king“ (iš anglų k. – karalius) ir tos sąvokos išvestine „kingdom“ – karalystė. Kaip žinome, Mindaugo kanceliarijos raštai, ko gero, ir pačių „valstybininkų“ kalba buvo slaviška. Kaip mes dabar suprantame lietuviybę, jos prigimtinę kultūrą, pagaliau etninę lietuvių tautą – Mindaugo karalystėje tokių akcentų lyg ir nebūta. Visai ne taip, kaip savo sparnus auginusioje ir skleidusioje lenkų karalystėje. O gal Lietuvoje tie akcentai buvo nutylėti (vėliau sunaikinti) laidojant „pagonybę“, jos dvasiniais doroviniais principais, o ne diplomatinėmis, prekybinėmis sukybėmis grįstą kultūrą?

Pagaliau jeigu Vytautas su Jogaila ir galėjo žinoti (vargu ar tuo reikėtų labai jau abejoti), jie skubėjo atsiriboti nuo praeities, skleidusios labai stiprų „pagonybės“ kvapą, erzinusį už juos galingesnius. Beje, Vytauto raštuose, jo diplomatinuose manevruose, sakyčiau, visai atviras dinastiškumo akcentas, tolimas etniškumui. Toks, koks atsitiko jo pusbroliui Jogailai, o vėliau – ir jogailaičiams. Pas lenkus, iki Jogailos, kelis šimtmečius dominavo Piastų dinastija, ir Lenkija bei lenkų tauta formavosi būtent kaip tos dinastijos produktas, tuomet nuošalėje rytuose palikdama mozūrus (užgrobusius pietinių jotvingių žemes), o pietuose – savo giminaičius pamarėnus (užgrobusius vakarinių aisčių-prūsų žemes).

Dėmesį skyrėme lyg ir neužfiksuotiems, į lietuvių tautos ir Lietuvos istoriją neįrašytiems faktams. Kitame šios knygos paragrafelyje galime jau lyg ir drąsiau formuluoti kai kuriuos kitus lietuvių istorijos pažinimui ne mažiau reikšmingus faktus ir jų apibendrinimus.

Tautos savinaika: nuo kada?..

Mano aprašytais laikais ir iš vakarų, ir iš rytų slavai, slavizacija slinko gana gerai organizuotomis, integruotomis bangomis. Abi bangos dangstėsi krikščionybės skraiste ir jos sklaida. Vakarinė ėjo įgijusi karinės jėgos ir patirties kovoje su islamu „už Kristaus karstą“. Šiose rankose buvo aštrus kalavijas ir didžiūnų papirkinėjimas. Karingąją atmainą pakeitė „švelnesnioji misija“ – lenkai. Rytinė banga irgi dangstėsi krikščionyste, bet priekyje dažniausiai ėjo vienuolis su malda ir kodylu.

Neturime argumentuotų žinių, kad mūsų protėviai ir jų giminaičiai (vadina mieji aisčiai-baltai) būtų vykdę į krikščionybę panašią ekspansiją. Pasikeitus geopolitinei situacijai Europoje, aisčiai-baltai buvo priversti atsižadėti „pagonybės“, t. y. savo prigimtinės kultūros, ir įsilieti į krikščioniškąją, jiems gana svetimą.

Nebus piktnaudžiavimo, jeigu skaitytojui priminsiu jau cituotą frazę, paimtą iš lietuvių karaliaus Gedimino laiško: „...pažadame ir jus visus patikiname, kad nustatysime tokią savitarpio taiką, kad (apie) panašią krikščionys niekada (nė) negalvojo.“ Tam tikrus tokio teiginio pamatus ir sąlygas jau aprašiau. Čia mums tos frazės prireikė tam, kad dar kartą susimąstytume, kuo pagrįsta krikščionybės ekspansija ir, suprantama, pasipriešinimas ar taikaus sugyvenimo siūlymas tų, kurie nesutiko su krikščionybės ideologine ir politine doktrina. Į tą klausimą atsakysiu man pačiam, dabar šias eilutes rašančiam (2016 m. kovo 28 d.), netikėtu rakursu.

Savaip mane nustebino (sukrėtė) kai kurie Vilniaus katedroje didžiojo šeštadienio pusiaunaktį Velykų pamaldų elementai (2016 m. kovo 26-oji). Vyko senojo Šventojo Rašto skaitymai (o tai buvo vos ne visas pamaldas aprėpusi apeiga!). Juos protarpiais atliko arkivyskupas Gintaras Grušas, taip pat grupė kitų skaitovų. Išgirdau viešai sakant tai, ką anksčiau girdėjau tik „nuogirdomis“. Nebeslapukaujant tiesmukai buvo perskaityta iš tekstų, kad mūsų, t. y. tikinčiųjų, „protėviai – Izraelio tauta“; kad Dievas (Jahvė) prisakė Izraelio pranašams jokiai kitai tautai „neužleisti

dominuojančių pozicijų“ ir pan. Atvirai prisipažinsiu: man atrodė, kad tie visi tekstai, kuriuos atskirais skirsniais (gal pusantros valandos) skaitė arkivyskupas ir jo pagalbininkai, – tai lyg pažodinis tekstų vertimas iš torų, kurias rabinai ir jų talkininkai skaito sinagogose. Seniai kirbėjusią nuodėmingą mintį tarsi tvirčiau įtvirtino Katedroje vykusios Velykų pamaldos: krikščionybė buvo aiškinama ne kitaip, o kaip išrinktosios tautos tęsėja, o jos ekspansyvi laikysena – tai tos tautos ideologija. Aš ne prieš krikščionybę, bet prieš jos konservatyvų, sustabarėjusį judėjįškąjį aiškinimo variantą.

Bet kodėl būtent 2016 metų Velykų proga buvo skaitomi tokie tekstai? Anksčiau metais jeigu kas panašaus ir buvo – buvo be tokių aiškių akcentų ir išsėtumo. Gal vienas atsakymų į tokį klausimą būtų siekis suaktyvinti krikščioniškąją dvasią Europoje ir jos pasipriešinimą islamo sklaidai? Vargu ar kam gali kilti mintis, jog taikingasis islamo pasaulis neturi nieko bendro su aršiuoju, įžūliuoju terorizmu, kurio organizatorius – valstybinis darinys, pasivadinęs Islamo Kalifatu. Bet... musulmonų šventojoje knygoje Korane irgi teigiama: islamas privalo skleisti visame pasaulyje (ir neužleisti savo dominavimo pozicijų...).

Žvelgiant į istoriją, islamo ir krikščionybės santykiai buvo kaktomušos, aktyvios priešpriešos santykiai. Abi pusės išpažino ekspansiją, siekė jos įgyvendinimo. Bet pasaulis keičiasi. Nūdienos Vakarų pasaulis, ypač Europa, tapo kitoks. Skelbiantis laisves ir garantuotas teises mažumoms. Siūlantis sotų gyvenimą, daiktų bei juslinių malonumų gausą. Jis iki šiol dar tebesididžiuoja savo politine ir militaristine galia. Bet štai: oficialiojoje Europos Sąjungos politinėje doktrinoje krikščionybės teigimui, jos ginamoms vertybėms, pvz., šeimai, nebeliko vietos! Už tai islamas suaktyvėjo. Savaip. Tikėkimės: savaip suaktyvės (jau aktyvėja) ir krikščioniškasis Vakarų pasaulis, kurio silpnoji vieta – „Aukso veršis“... ir tautiškumo ignoravimas.

Bet grįžkime prie lietuviškosios tematikos. Išdėstytos mintys apie islamą ir krikščionybę bei jų santykius mums reikalingos, kad vėl „kitu kampu“ dar kartelį

pažvelgtume, įsijaustume į savo tautos istoriją. Į turėto, prarasto ir vėl atgauto (o dabar – gal irstančio) valstybingumo pamatus. Tad vėl sugrįžkime į senuosius laikus.

Neturime įrodymų, kad, pavyzdžiui, karaliaus Gedimino laikais (žinoma, ir vėliau) lietuviai būtų buvę ekspansyvūs – kitiems primetinėję savo religines pažiūras. Greičiausiai pati pasaulėjautos, praktikuotų religinių apeigų esmė prieštaravo tokiui elgsenai. Tikėtina, kad praktikuotos kultūros esmėje glūdėjo visuminės tolerancijos imperatyvas (pamatinis, prigimtinis principas). Tikėtina, kad Dieviškosios substancijos arba, išsireiškus paprasčiau, Pradžiapacio, Praamžio ar Žvaigždikio supratimas organiškai buvo siejamas su Darna, Derme, Gėriu ir Dora. Jeigu Mėnulis sukasi apie Žemę, o Žemė apie Saulę ir jeigu pavasarį keičia ruduo su savo spalvomis ir gėrybėmis – mūsų protėviai suprasdavo: Darna ir Gėris yra ne kas kita kaip Dieviškosios substancijos pasireiškimas. Kas pasikėsindavo teršti vandenį, be reikalo kirsti medį, tas pažeisdavo Dermės ir Doros imperatyvą – pasikėsindavo į Praamžio sutvarkytą, sureguliuotą pasaulį.

Tikėtina, kad protėvių išminčiai siekdavo, kad ką tik įvardytų imperatyvų būtų laikomasi ne tik šeimos ar genties gyvenime, bet ir tuometinių tautų santykiuose. Pabrėšiu: aisčių-baltų gyvensena, jų pasaulėjauta ir pasaulėžiūra galėjo būti tuo Europos civilizacijos trečiuoju keliu ar bent tarpininku tarp suminėtų dviejų didžiųjų išsiliejusių, tarp savęs konfrontuojančių ir kitus, silpnesnius užliejančių vandenynų. Deja, deja... Žmonių pasaulis tvarkėsi ir tvarkosi ne pagal Darnos ar Gėrio imperatyvus. Jis tvarkosi „prisilaikydamas“ kitų principų. „Paklusdamas“ socialinio nesutarimo ir disharmonijos, savinaudos ir jėgos demonstravimo principams.

Kodėl mūsų protėviams, apskritai – lietuviams, kaip tautai, istorijoje nepasisekė? Galbūt skaitytoją įskaudinsiu sakydamas, kad Vytauto Didžiojo imperija neturėjo pamatinės „baltiškosios prabos“ – ji buvo suslavinta... (Beje, jam galime primesti ir sunkią nuodėmę: vardan bajorų luomo įtvirtinimo baudžiosios įvedimą, kuri ėmė slopinti lietuvių daugumos gyvybines, kūrybines galias). Šalia žinomų, taip pat ir šiame rašinyje minimų priežasčių būta dar vienos, pamatinės...

Vadinamoji baltų religinė reforma, pradėta VI amžiuje (Gintaras Beresnevičius), stumtelėjo mūsų protėvių išminčius pasukti palyginti tankaus piliakalnių supylimo kryptimi. Statinių, kurie buvo skiriami ne tiek karinės gynybos, bet apėigų, t. y. šventyklų po atviru dangumi, funkcijoms kryptimi. Savo esme tai buvo strateginis žingsnis, kuriuo siekta savąsias gentis sulaikyti nuo „išsivaikščiojimo“. Pastaruoju bruožu pasižymėjo neabejotino baltiškojo kraujo giminaičiai ostgotai (ostrogodai) ir vestgotai (vezegodai), IV–VI amžiuose tai šen, tai ten „skersavę“ vos ne po visą Europą.

Bet... Susiformavo naujos istorinės girnos. Stačiatikybė, sustiprinta slavizacija iš Rytų, o iš Vakarų – katalikybė, apsiginklavusi kryževiais ir juos pakeitusiais lenkais. Kelių šimtmečių nepakako, kad senieji lietuviai susiburtų kaip stipri, savo „nuosavą“, originalią valstybę turinti politinė nacija (pavyzdžiui, kaip tuometiniai lenkai). Tais laikais kilmingųjų luome apie tai nebuvo ir aiškesnio (etnokultūrinio) supratimo. Jų politinė savimonė aiškiau pasireiškė prisitaikymu prie aplinkybių, prie kitų (regis, kaip ir šiandien...).

Visai ne taip buvo su ką tik minėtais lenkais... IV–V amžiuose susiformavo slavų etnosas – vadinamoji „Prahos kultūra“ (akad. E. Jovaiša). Jis apsiereiškė kaip kelių etnokultūrų mišinys – sprogstamoji medžiaga. Tikėtina, kad jau VI–VIII amžiais toji „medžiaga“ ėmė skliti trimis pagrindinėmis kryptimis, viena jų buvo Oderio ir Vyslos tarpupis, ypač Vyslos žemuma. Šios krypties padermė, vėliau įgavusi lenkų įvardį, įveikė taikiuosius vakarinius aisčius (prūsų brolius). Toji padermė, neturėdama gilesnių savo prigimtinės kultūros šaknų, gana greitai prisitaikė prie ypač tuomet galingos Šventosios Romos Imperijos. Maža to, tapo ypač uoliais tos imperijos ir jos ideologijos šalininkais ir misionieriais, pasišovusiais susitvarkyti su laisvamaniais, imperijai nepaklūstančiais, savo prigimtinės kultūros atsikratyti „nesugebančiais“ pagonimis...

Suprantama: tai, kas buvo išdėstyta, yra tik atskiri fragmentai; tik apibendrinti kontūrai tos sociopolitinės konstrukcijos, kuri tuomet egzistavo.

„Juodieji šimtmečiai“ ir jų signatūros

Paspartinkime žingsnį. Praleiskime kokius porą–trejetą šimtmečių po krikščionybės įvedimo, po Lietuvos ir lietuvių tautos tapimo pripažintais Europos subjektais, na, vėliau ženkliai polonizuotais... Stabtelėkime nors ir fragmentiškai prie tų istorinių vyksmų, kurie pagrįstai gali būti vadinami „siaubo“ arba „juodaisiais šimtmečiais“. Pasinaudosime kitų autorių šaltiniais ir mintimis...

Įvedus krikščionybę ir sunaikinus senųjų lietuvių prigimtinės religijos centrus bei kulto židinius, anot žymaus religijotyrininko G. Beresnevičiaus, tauta patyrė „mirtiną traumą“, tapo „nebeveikianti socialinėje plotmėje, tačiau išliekanti individų sąmonėje“. Šis autorius mano, kad jau nuo XV a., iš prigimtinės religijos galutinai atėmus oficialųjį statusą, jos elementai žmonių vienas kitam buvo perduodami „jau kitaip, pagal savitą modelį“, neturint galimybių „kur ir su kuo religingumo suderinti, apmąstyti, aptarti“¹¹. Turime pagrindo manyti, kad būtent nuo čia prasideda tikroji pagonybė, t. y. tas eilinio kaimiečio, tarp miškų ir laukų pasilikusio lietuvių gyvenimas „tyrlaukiuose“ – gyvenimas už „civilizacijos ribų“. Tą tikrosios pagonybės protrūkį demonstravo jau suaižėjusi kosmologinių pažiūrų (mąstymo, gamtająsenos) sistema. Iš jos pabiro gausybė dievų, kurių vien Žemaitijoje Jonas Lasickis priskaičiavo 76. Pradedant tradiciniu Perkūnu ir baigiant „mitologine smulkme“ – rūgimo, ėriukų, samanų, kubile supiltus miltus prižiūrinių ir aibe kitų dievybių (ar tik ne norėdamas pasišaipyti J. Lasickis bus juos įvardijęs?). Mūsų įžymioji etnologė Pranė Dundulienė savo tyrimuose (gal sekdamas Lasickį?) yra pateikusi net 45 moteriškosios lyties dievybių ir deivių aprašą¹².

¹¹ Beresnevičius G. Pagonybė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra, Vilnius, Aidai, 2001, p. 444.

¹² Dundulienė P. Pagonybė Lietuvoje. Moteriškosios dievybės, Vilnius, Mintis, 1989.

J. Lasickio ar istoriko M. Strykovskio pasakojimuose aiškiai dominuoja suprimityvintas, destruktivus, socialine, politine ir kultūrine prasme nuskurdintos kaimo bendruomenės mąstymo lygmuo. G. Beresnevičius teigia, kad tai jau „antikinė Apolono stovyla be galvos arba pagonybė, kaimo religija“. Atskirtis tarp aukštojo ir žemojo socialinių sluoksnių (tarp „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūrų) ne tik išryškėjo, bet ir toliau stiprėjo. Suirus sistemai, stigma „paganus“ tampa labai tikroviška; valstiečių, kaimo bendruomenės elgsena (etosas) įgyja visai realios, gilesne išmintimi neapdengtos, todėl ir toliau koneveikiamos pagonybės bruožų. Juolab kad Katalikų bažnyčia daug ką sakralaus iš senųjų lietuvių prigimtinės religijos jau buvo pasisavinusi ir teikė kaip savąjį „produktą“. O prietarus, būrimus, užkalbėjimus, apskritai primityvizmą paliko ir traktavo kaip žemutinių (nekultūringų, „tyrlaukiuose gyvenančiųjų“) sluoksnių „nuosavybę“.

Kaip teigia žymus kultūros sociologijos žinovas prof. V. Kavolis, „senoji tolerancija, rėmusis lietuvišku gentiniu principu „Kiekvienai grupei jos papročiai“, išsitemia su 1596 m. Brastos unija. Religinė tolerancija nuo šiol laikysis lenkiško luominio dėsnio: „Kiekvienas bajoras individualiai gali daryti beveik viską, ką jis nori.“¹³ Neliko jokių apribojimų toliau naikinti tai, kas buvo susiję su „pagonybe“, t. y. su lietuviško etoso paveldu.

Negaliu susilaikyti neperpasakojęs akad. J. Jurginio atrastos Vilniaus archeografinės komisijos nario Jono Sprogio (1833–1918) lenkų ir rusų kalbomis paskelbtos dokumentuotos istorijos, iš kurios matyti, koks šiurpus pagoniškas (tikraja to žodžio prasme) įvykis atsitiko 1615 m. Magiūnų kaime, netoli Rimšės... (Ignalinos r. – R. G.) „To kaimo valstiečiai Zofija Sūnėnienė bei jos mažas sūnus Gasiulis ir pastarojo senelis Tamulis Daradundėnas buvo įtarti pakerėję gyvulius... Daradundėnas buvo kaltinamas todėl, kad jis kilęs iš raganių, esą žinoma, kad iš jo giminės

¹³ Kavolis V. Žmogus istorijoje, Vilnius, Vaga, 1994, p. 389.

jau daugiau kaip 30 žmonių sudeginta už kerėjimus. Berniukas Gasiulis, išbuvęs dvi paras uždarytas kamaroje, iš jos pabėgo į mišką ir pasislėpė. Visas kaimas buvo sukeltas ant kojų ieškot pabėgėlio. Po dviejų dienų rado jį pasislėpusį samanose ir suėmė. Kaltu jis neprisipažino, užtat buvo priverstas žiūrėti, kaip jo motina gyva deginama. Skandintas į vandenį ir kankintas įkaitinta geležimi jis tvirtino kerų nežinąs ir kerėti nemokąs. Tą patį sakė ir Daradundėnas. Po Sūnėnienės sudeginimo ir jie abu buvo sudeginti...“¹⁴

Pasirodo, kankinimų nebeiškentusi Z. Sūnėnienė yra kvietusi teisėjus į savo namus, žadėdama parodyti kerus... „Čia aš juos slepiu ir maitinu“, – sakė kaltinamoji. Teisėjai reikalavo parodyti patį kerą. Nelaimingoji moteris aiškinusi, kad jos kerai ne visada esti šliužai ir ne visada yra matomi. Jie užgimstą tik kartą per metus ir kerėti galima tik vieną kartą. Būna ir toks metas, kada tie kerai grauzia pačius kerėtojus, „bado juos tarsi ylomis, kankina ir kandžioja“¹⁵

Remdamasis dokumentuotais šaltiniais, akad. J. Jurginis rašo: „Tardytojais, teisėjais ir bausmių vykdytojais dvarų teismuose būdavo bajorai <...>. Kad sudeginimas už raganavimą nebūtų palaikytas savavališku nužudymu, darydavo teismą iš pakviestų kaimynų bajorų. Nereikėjo, kad jie būtų teisininkai ar raštingi, tardymo protokolus ir nuosprendžius lenkų kalba surašydavo dvarų raštininkai, o pasirašydavo teisėjai, kurių būdavo keli ar net keliolika.“¹⁶

Pirmasis mūsų pateikiamas įvykis, kurį archyvuose surado J. Jurginis, yra siaubingas. Bet savo socialumu dar siaubingesnis yra to paties J. Jurginio apibendrinimas, kas iš tiesų buvo tikrieji raganų bei raganių medžiotojai ir budeliai. Matome, kas ir kokių būdu tais „siaubo šimtmečiais“ modernizaciją skleidė lietuvių valstietijai. Mielas skaitytojau, manau, kad sutiksi, jog šioje atskirai aprašytoje ir bendroje

¹⁴ Jurginis J. Raganų gaudymo šimtmetis, Vilnius, Mokslas, 1984, p. 18.

¹⁵ Kavolis V. Žmogus istorijoje, Vilnius, Vaga, 1994, p. 391.

¹⁶ Ten pat, p. 130.

tautos tragedijoje esama sąsajų tarp krikščionybės „išprovokuotos“ senųjų lietuvių kultūros degradacijos: kilmingųjų savo likimui paliktų, prietaringais tapusių kaimiečių ir tais laikais pačios Bažnyčios skleisto religinio fanatizmo, t. y. tikrosios pagonybės atmainos. Iš J. Jurginio surinktos ir apibendrintos medžiagos matyti, kad bendra tikroji pagonybė buvo „įsisiautėjusi“ ir XVII–XVIII a. galime vertinti kaip antrąją bangą (kai buvo oficialiai įvesta krikščionybė), kuri iš pagrindų siaubė užsilikusią senųjų lietuvių prigimtinę kultūrą.

Taip, lietuvių valstietija tikrai buvo nukrypusi į tikrąją pagonybę. Bet tai pripažindami privalome atkreipti dėmesį dar ir į tą tragizmu paženklintą faktą, jog Lietuvą vienas po kito palietė nuožmūs karai, plėšikavimai, badmečiai ir maro epidemijos... Visada lengviau pateikti kaltinimus, negu surasti deformuotą elgseną lėmusias priežastis, ypač jų grandinę... Nesunku įsivaizduoti, kad po tokių totalinių nelaimių pasipildavo būrėjai ir aiškiaregiai, užkalbėtojai ir žolininkai, tiesiog mulkintojai ir tariami tapatybės puoselėtojai. Visų jų „klientūra“ buvo sutrikusi minia, jau seniai praradusi tikruosius savo išminčius ir dvasios vedlius. Bet... Jų vieton stėjo... inkvizitoriai. Lietuvoje atsiradę tada, kai Vakarų Europoje inkvizicijos laužai jau buvo užgesinti, jau buvo atlėgusi kraujo ir ugnies banga. Jos vietoje jau kilo Apšvietos amžius...

Vis per tą lietuvių „civilizacinį vėlavimą“...

Lūžio signatūros

Liaudis sako: „Kas buvo – jau pražuvo...“

Istorija mums pateikia daug įdomių dalykų. Visų pirma Lietuvos krikštą „išprovokavo“ ne vien Šventosios Romos imperijos (perėmusi iš anos, pasaulietinės) geopolitiniai interesai ir ne vien Lenkijos, tapusios ypač aktyvia tos imperijos nare. Krikščionybės plitimą Lietuvoje „išprovokavo“ dar ir grynai objektyvios globalistinės tendencijos – nuo seno užgimusi ir išplitusi urbanistinė (t. y. miestų, kaip bet kurios modernesnės visuomenės karkasas) civilizacija. Ir kas ypač pabrėžtina – krikščionybės plitimas Lietuvoje sutapo dar ir su Europoje išsiskleidusiu, vešliai sužaliavusiu Renesanso medžiu.

Tikėtina, pagrįstai tikėtina, kad tuometinis valdantysis Lietuvos elitas – kilmingieji, visa tai suvokdami, turėdami puikios didžiulės valstybės valdymo patirties, siekė kuo greičiau atsikratyti jiems primetamos, juos varžiusios „pagonybės“ stigmos, todėl ir pačiame valdinių krikšte, ko gero, nežvelgė jų išdavystės, juo lab kad su krikščionybe ranka rankon skverbėsi Renesansas. Naujoji ideologija ir dvasinio gyvenimo organizavimas buvo priimti ne tik palyginti taikiai, bet ir su neslepiamu pasitenkinimu. Lietuvių didikai dabar viešai galėjo parodyti pasauliui, kad nebuvo jokie barbarai, bet nuo seniausių laikų civilizuoti, tik vilki kitą, Romos krikščioniškajai Europai nepriimtina rūbą.

Tenka pastebėti, kad christianizacija ir jos įtakoje susiklostę santykiai tarp valdančiųjų ir valdomųjų luomo kituose kraštuose buvo kitokio pobūdžio. Valdantysis elitas, pavyzdžiui, Estijoje, susiklostė kaip ateivių, svetimtaučių sluoksnis. Jie iš pat pradžių buvo „europiečiai“. Ir iš Romos pusės niekas negalėjo kaltinti jų „pagonybe“, tapatinti su liaudimi. Būtent ši aplinkybė sudarė lyg ir normalesnes abiejų sluoksnių bendravimo, savo funkcijų atlikimo sąlygas. Antai tuo metu, kai Lietuvoje „atsilikėlių“ kūnai spirgėjo laužuose, Estijoje buvo įvestas liaudies vaikams

privalomas pradinis mokslas ir dargi gimtąja estų kalba. Pirmiausia tam, kad eilinis žmogus sugebėtų skaityti Bibliją. Laisviau buvo leidžiamos rengti liaudies šventės ir tradicijos.

Bet grįžkime į savo kraštą.

Dėl politinių jėgų sutarimo ir įvaldymo ir viso to pagrindimo sukauptais turtais, panašiai kaip Vakarų Europoje, lietuvių didikai nuo seno ėmė praktikuoti kraujomaišą – mišrias vedybas. Jų grandinės siekdavo jau ne dešimtis, bet šimtus metų. Kadangi didžiulės imperijos (LDK) pagrindines teritorijas sudarė slavai, dar nuo Kijevo Rusios įvedę savo tradicinį raštą ir kanceliarinę kalbą, pati lietuvių kalba tarsi savaime virto šalutine, buitine. Net Vytautas Didysis dėl jos „valstybinimo“ taip nieko ir nenuveikė (beje, ir jo žmona buvo slavė – Smolensko kunigaikštystė Anna – Ona).

Visa tai susumavus tampa aišku, kodėl, tarkim, dar nuo Gedimino laikų didikų rūpestis dėl valdinių prigimtinės kultūros, dėl gamtojauta, kosmojauta grįstos civilizacijos jiems tampa nebereikalinga našta. Dvasinės kultūros prasme didikai, apskritai valdantysis sluoksnis ims lengviau šlietis prie krikščionybės kultūros bei Renesansą perėmusių lenkų. Tačiau pagal seną tradiciją toleruos ir stačiatikybę. Na, o dar vėliau, užslinkus galutinei užsilikusio lietuvių valstybingumo katastrofai (Žečpospolitos likvidavimui), dalis jų tapatinsis su neįveikiamą jėgą įgijusiais maskvėnais.

Lietuvos didikai bus atviri, imlūs Renesansui, apšvietai ir technologiniam progresui. Kol pagaliau patys netaps politinių perversmų, geopolitinių jėgų aukomis. Praktiškasis jų vaidmuo lietuvių tautos gyvenime lyg ir baigsis XX a. pirmojoje pusėje. Bet vis dėlto dar liks jų valstybinės veiklos ir europinės kultūros sklaidos aidas. (Mes jį godžiai gaudysime...)

Na, o valdiniai, sudarę tautos kamieną ir kadaise sukurtos didžiulės imperijos karkasą? Dar daug šimtmečių, ko gero, iki pat XIX a., „dosniai“ mis syvais, gaunamais iš „pagonybės dvasia“ užkrėstos gimtosios žemės. Dialogas su valdančiais

(ir kintančia jų tapatybe) bus problemiškas, labiau komplikuoatas negu kaimynų. Socialinė atskirtis prisidės prie to, kad senieji, o ir „vėlesnieji“ lietuviai dar ilgai liks ištikimi į jų prigimtį giliai įsigėrusiam gamtojauta, kosmojauta, etnojauta ir darnojauta grįstam Būties Ratui. Tam Ratui, kuris tebebylojo, kad Gamta, būdama viso to, kas gyva, gimdyvė, kartu yra ir „viso to“ užbaigos buveinė. Tačiau dėl pasaulėjautos kaitos bus kalta ne vien prigimtis, jos kultūra. Liaudis, sodiečiai gyvens kentėdami pažeminimą, persekiojimus (prisiminkime kad ir liepsnojusius laužus). Liaudis gyvens slegiama ekonominės priespaudos ir dėl valdovų ambicijų įžiebtų nesibaigiančių, tauriuosius papročius bei tradicijas šluojančių karų. Kartu su šitais makabriškais socialiniais reiškiniiais ir toliau bus statomi (ar atstatomi) prabangūs didikų rūmai, puošniu baroko rūbu išpuoselėtos bažnyčios, išgarsės lenkakalbis Vilniaus universitetas. Lietuva įsilies į Vakarų Europos krikščioniškąją civilizaciją. Kol tų įsitvirtinimo sąsajų nesuardys Maskvos carinė (o paskui – ir bolševikinė) imperija.

O senoji aisčių, baltų pasaulėžiūra? Ji dar nuo žynių, vaidilų ir kanklininkų – klajojančių dainininkų (išorinės ir kultūrinės atminties nešiotojų) naikinimo laikų aižės, skeldės, primityvės... Tokią pasaulėvaizdžio, pasaulėjautos degradaciją dar XVI a. vaizdžiai aprašys ne tik lenkas Janas Lasickis, bet ir kiti (net saviškiai) Europai lietuvius pateikęs ne tik kaip žalčių garbintojus, bet ir kaip iš tiesų įtikėjusius, jog egzistuoja samanų augimu ir duonos rūgimu besirūpinančios atskiros dievybės...

Ir vis dėlto po visų panašių prigimtinę kultūrą niekinančių aiškinimų, po bažnyčios grasinimų apie pragaro kančias liks Darnos ir Gėrio siekis. Tradicinės dvasinės kultūros įtrūkiai, pasaulėjautos kaita pagimdys Rūpintojėlį (Smūtkelį)... Jo įvaizdį bus priversta pripažinti ir Bažnyčia. O vėlesniaisiais laikais ji palaimins ir Kryžių kalną... Nors ir fragmentais, gal tik pasąmonės atspindžiais užsiliks dar ir sisteminis viso to, kas gyva ir negyva (Višeto), suvokimas.

Šiandieninio „Kito“ pasaulio bruožų ieškojimas ir ieškotojai

Nuo XVI a. Europoje prasiveržė M. Liuterio ir A. Kalvino religinės minties reformos įsiūbuota dvasinės kultūros revoliucija. Pasaulis ėmė laisvintis iš dogmatikos, tradicijos, varžiusių ne tik mintį, bet ir veiksmą. Kalbant filosofų kalba, mąstymas metėsi nuo gylio, nuo scholastikos į plotį ir racionalumą. Tačiau mąstymas, sukoncentruotas į veiksmo racionalumą, į pragmatiką, žvelgiant iš prigimtinės lietuvių kultūros pozicijų, triuškinge triuškingo senajį, gal tūkstantmečius atlaikiusį Būties Ratą. Pagreitis vis didėjo, laužė konstrukcijas, kurios buvo statytos ar tebestatomos „į gylį“, pagal „tradiciją“. Ilgainiui tie senieji statiniai (kalbu toli gražu ne vien apie materialinius) įgavo naftalino kvapą ir muziejų pavidalą. Racionalumas, skubėjimas ir kaita tapo vakarietiškos, t. y. Vakarų Europos (o tradiciniams lietuviams to „Kito“) gyvensenos ir demokratijos išraiška, etalonu.

Natūralu, kad praktiškumo ir skubos sklaida keitė intelektą, jo pobūdį. Nuo dvasinių, nuo amžinosiomis vadinamų vertybių intelektas pasuko, koncentravosi į technologijas, į daiktų ir paslaugų vartojimo kokybę, taip pat į komunikavimą. Vakarų pasaulis ėmė vis labiau skubėti. Jis „puošėsi“ tarpusavyje susipinančiomis, suaugančiomis finansinėmis, politinėmis, informacinėmis, žinoma, ir karinėmis jėgomis. Europietiškas „kitoniškumas“, užmaišytas dar Romos imperijoje (senųjų lietuvių prigimtinėi kultūrai buvęs svetimas), prasiveržė į visą pasaulį; apipynė, apraizgė jį pačiais įvairiausiai tinklais, pro kuriuos plito visai kitos prigimties syvai. Jie pasiekė ir tuos pasaulius bei pasaulėlius, kurie dar laikėsi ar bandė laikytis prigimtinės kultūros „gylį“.

Visuomenė, jos valstybinė raiška, dėmesį sukoncentravusi į „racio“, į tai, kas pragmatiška, atsiplėšė nuo gamtos, nuo gamtojauta grindžiamų socialinių santykių.

Kartotė prarado prigimtinių sakralumą, žmonių jungties pagrindą... Netgi krikščioniškoji, vieno Dievo dogma nutolo nuo Absoliuto, nuo viską persmelkiančios Dieviškosios Substancijos. Veikiant „laisvai rankai“, jos skleistas sakralumas vis labiau panėšėjo į šoumeno ir mass media organizuojamus renginius.

Apskritai to „Kito“ pasaulio, apie kurį kalbėjome (kaip padedantį organizuoti lietuvių tautą, tobulinti ir įtvirtinti savąją tapatybę), vaizdas yra ne tik pasikeitęs iš esmės, jis jau persmelkęs visą lietuvių tautos ir jos valstybės kūną.

Simptomatiška, kad Europos Sąjungos turinio (prisiimantis daugiau funkcijų) kūrimas sutapo su pagausėjusių kritikų balsais apskritai apie Vakarų civilizacijai būdingas ydas. Pateiksiu tik keletą iškilusių autoritetų, kurių paskelbtos publikacijos galėjo būti traktuojamos dvejopai: a) kaip užuominos apie galimą (laukiamą) ES gydymąjį poveikį; b) kaip įsigalėjusios ydos, kurios veiks ES atvirkščiai – komplikuos jos integracijos procesą, jauks jos tapatybę aplinkinio („Kito“) pasaulio akyse.

Štai tie keli veikalai ir jų autoriai, kurie pasirodė būtent XX–XXI a. sandūroje (t. y. plečiantis ir savo šaknis suleidžiant Europos Sąjungai): „Rizikos civilizacija“ (U. Beck), „Nebesuvaldomas pasaulis“ (Z. Brzezinski), „Pasaulinio kapitalizmo krizė“ (G. Soros), „Necivilizuota civilizacija“ (H. Kurnitski), „Žodiniai žaidimai“ (F. Lyotard), „Apgaulinga viltis“ (J. Gray), „Žmogaus būklė“ (H. Arendt), „Tinklaveikos visuomenė“ (M. Castels) ir daugelis kitų. Dar prieš kelis dešimtmečius „aptvarkius“ Antrojo pasaulinio karo Europoje reikalus, atsiradus Europos Sąjungos konstrukcijai, plačiai buvo skleidžiamos optimistinės vieningos Europos ir krikščioniškojo pasaulio nuotaikos. Ne visada pasitvirtino. Kritikų balsų gausėja.

Žinoma, modernųjį pasaulį, Vakarų civilizacijos ydas kritiškai analizuoja ir daugelis lietuvių autorių. Dar prieš keletą dešimtmečių lietuvių mąstytojų (gyvenusių emigracijoje) paletė pasipuošė tokiais veikalais ir jų autoriais kaip A. Maceina („Kultūros tragizmas“), J. Girnius („Žmogus be Dievo“), V. Kavolis („Nužemintųjų generacija“). Jau vėliau, sandūroje su besiplečiančia Europos Sąjunga, pasirodė

visas būrys filosofų, sociologų, politologų. Jie su neslepiamu nerimu analizuoja pasikeitusį, sparčiai besikeičiantį pasaulį, ypač Lietuvos santykį su juo. Ar tauta pasiruošusi ir kaip pasiruošusi sąveikauti su tuo „Kitu“; ką ji laimės ir ką praras susiliedama, susivienodindama su tuo „Kitu“. Iš šios krypties autorių pirmiausia galėtume įvardyti Romualdą Ozolą (toms problemoms nušviesti parašiusį net visą ciklą knygų), filosofus Vytautą Radžvilą, Krescencijų Stoškų, Saulių Arlauską, Vytautą Rubavičių; iš ekonomistų savo veikalais ypač išsiskiria Povilas Gylys, Kęstutis Jaskelevičius; iš sociologų – Irmina Matonytė, Gediminas Merkis, Z. Norkus... Kritinės mintis plėtojančių autorių vardijimą reikia nutraukti jau vien dėl jų plataus ir plėtėjančio rato.

Išskirtinis savasties puoselėjimo atvejis nūdien

Bene pirmasis iš Lenkijos ambasadorių Lietuvoje (atkūrus nepriklausomybę), malšindamas sukilusias lietuvių aistras (dėl išgyventos Vilnijos krašto okupacijos ir tuomet iš naujo užgimstančios to krašto polonizacijos), pasakė: istoriją palikime istorikams. Į dabartį žiūrėkime dabarties akimis... Štai tokiu politologiniu pasažu skaitytojui pristatau pasakojimą – įspūdį apie tas pozityviausias pastangas, kurios „investuojamos“ į lietuvių savasties puoselėjimą ir vyksta šalia mūsų. Tačiau jos lieka nežinomos, nepastebimos valstybės institucijų, mass media, o kartu – ir bene absoliučios daugumos mūsų šalies gyventojų.

...Nuostabi buvo šventė!

Dvi dienas (balandžio 23–24 d.) vyko Jorės – atgimstančios pirmosios pavasario žalumos šventė. Senųjų lietuvių, pravardžiuotų pagonimis, šventė. Vieta: šalia Molėtų rajone esančio Etnokosmologinio centro vaizdingoje ežero pakrantėje įkurtoje, puikiai sutvarkytoje ir ta proga žaluma nuostabiai išpuoštoje etnografinėje sodyboje.

Antrą šventės dieną visą laiką lynojo. Tačiau lietaus lašai buvo nepajėgūs užgesinti ritualinių laužų. Gal jų gyvastį palaikė šventės vedliai – krivė Inija Trinkūnienė ir vaidila Jonas Vaiškūnas? O gal prisidėjo ir čia šimtai iš visos Lietuvos ir net užsienio (Australijos, JAV, Vokietijos, Austrijos, Baltarusijos...) atvykusių dalyvių dvasinė spinduliuotė? Ją stebėjau, ir ji mane patį veikė suteikdama retai išgyvenamo sielos pakylėtumo.

Jorja, paimk raktus

Jorja, atrakink Žami

Jorja, gimdyk žalį...

* * *

Žemynėle, žiedkėlėle...

Tūta, tūta...

Magiški liaudies gamtojautos, dainų – ritualinių apeigų žodžiai! Jie mano akyse nematomais dvasiniais saitais visus šventės dalyvius susiejo į vienį. To vienio pajauta (ir protėvių atmintis) bus išnešiota po visą Lietuvą. Ir – toliau...

Etnografinėje sodyboje regiu rekonstruotą senovinę dangaus šviesulių stebyklą. Ją sudaro iš akmenų ir medžio stulpų sudarytas ratas. Rato viduryje – Amžinosios ugnies aukuras. Akmenyse regiu iškaltus dangaus šviesulių simbolius, senųjų lietuvių suvoktus Zodiako ženklus. Stulpuose įprasminti Saulės patekėjimai bei laidos, žyminčios kalendorinių švenčių dienas (gamtojautos apeigines kartotes).

Šalia ką tik aprašyto rato per Jorės šventę buvo pastatyta kelių metrų aukščio Perkūno statula. Čia bus ruošiamą dievaičiui Perkūnui skirta šventovė, menanti tą, kuri kadaise stovėjo Vilniuje, Šventaragio slėnyje...

Jau ne kartą esu rašęs, kad dauguma Lietuvos piliakalnių buvo ne karinės paskirties, bet teritorinės bendruomenės susibūrimui ir gamtos virsmų šventimui supiltos šventyklos. Susibūrimai ir apeigos turėjo vykti ir vyko po atviru dangumi. Tiesiogiai susiliečiant su gamta – gyvybės pramote. Piliakalnių viršūnėse vykdavo ne tik žmogaus orumą saugančios apeigos. Vykdavo ir bendros, suneštinės vaišės. Primenu šį senųjų lietuvių savastį apibūdinantį faktą dėl to, kad ir mano suminėtoje etnografinėje sodyboje šimtai žmonių buvo nemokamai (!) pavalgydinti ir pagirdyti gira ar beržų sula. Valgio metu keičiantis indeliais (jų, natūralu, trūko) vyko intymesnis vieno su kitais bendravimas (pasižmonėjimas), praturtintas esamos ar užsimezgančios pažinties emocijomis.

Šventę (šaltam lietui lyjant) papuošė lietuviška dvasia turtingas „Jorės“ ansamblio koncertas. Bet visus į vienį jungė ne jisai, o atsivežta šventės dalyvių nuotaika. Taip pat ir krivės Inijos charizma, ir ypač jos „kurstytojas“ ir tęsėjas Jonas Vaiškūnas, nežinia kokiomis šiuolaikinėmis priemėmis sugebėjęs pasitelkti mecenatus.

Sugebėjęs pasitelkti ir renginio globėją – „užsilikusį“ senųjų lietuvių kultūros (žinoma, ir nūdienių) globėją, Seimo narį Valentiną Stundį. Pastarasis ilgus metus dirbo Molėtuose ir jau tada parodė neeilinius gebėjimus burti žmones dvasinės kultūros pagrindais. (Skaitytojui šio asmens charakteristiką pateikiu ir iš savo įspūdžio, kurį prieš keliolika metų patyriau kaip oficialus Lietuvos mokslų akademijos atstovas, atvykęs suprasti ir įvertinti V. Stundžio (Molėtų mero) pastangas formuojant seniūnijų bendruomenes, rezultata.)

Manau, kad šis trumpas pasakojimas papildo lietuvių savasties ir jos tęstinumo suvokimą. Ir tą faktą, kad Europa gali būti gyvybinga, pasauliui patraukli ne ją „amerikonizuojant“, bet išsaugant tautinių tapatybių (savasčių) paletę.

Tas „Kitas“ pasaulis ir lietuvis šiandien

Vakarų Europos ir lietuvių santykis su ja lieka dramatiškas. Lieka dramatiškas ne tik dėl anksčiau išvardytų aplinkybių. Dramatizmas susiformavo pačioje istorijos eigoje ir nūdien tampa pačią lietuvių širdį kankinančiu veiksmu. Lietuviai pastarieji istorijos šimtmečiai buvo labai nepalankūs, o pastarasis (ypač prigimtinę matricą dariusi sovietinė okupacija) vertintinas kaip pasiekęs dramatinio apogėjų, gal net nebepagydomai įlaužęs tautos stuburą.

Aptariamą dramatinumą nulėmė skirtingai susiklosčiusių senųjų kultūrų kontekstas, pagaliau ir pačių lietuvių susiskaldymas, į tautos organizmą įsimitęs savi-naikos virusas.

Maža, bet labai išraiškinga detalė. Mes – lietuviai – skaitlingiausiai iš savo šalies emigruojanti, savo gyvybingiausią dalį kitiems atiduodanti tauta. O mūsų kaimynai estai – mažiausiai emigruojanti. Kitais parametrais su jais irgi negalime lygiuotis. Kodėl taip yra? Pateiksiu gana vaizdingą, įtikinamą atsakymą į suformuluotą klausimą. Štai 2006 m., t. y. jau po įstojimo į Europos Sąjungą, Estija priėmė naują valstybės konstituciją, kurios preambulėje skamba štai toks teiginys: „Valstybė estų tautai turi užtikrinti ne tik gerovę, bet ir amžiną jos išlikimą pasaulyje...“ Ar ko nors panašaus galėtume tikėtis iš savo išrinktųjų? Matome vos ne atvirkštinį vaizdą: tylų pritarimą procesams ir saviesiems veiksams, lemiantiems netgi spar-tėjantį tautos fizinį bei dvasinį nykimą, taip pat faktinį valstybės suverenumo praradimą.

Bendras lietuvių portretas dar teikia vilčių. Pasaulis dar pastebi lietuvių darbš-tumą ir valingumą. Pastebi ir net žavisi neeilinio, didelio talento asmenybėmis: dainininkais ir tapytojais, muzikantais ir mokslininkais... Pastebi savitumą išsaugo-jusį gamtojauto ir išradininko bruožą. Pastebi (ir net studijuoja) lietuvių kalbos archajiškumą, garsų sąsąskambio ir turinio ryšį.

Bet... Mes, lietuviai, garsėjame ir nusikaltėliais; organizuotu nusikalstamumu ir neįveikiama sistemine ne tik finansine, bet ir politine korupcija. Garsėjame biurokra-
tizuotos, beveidės valstybės apraiškomis; jau ir savųjų rankomis (po išsilaisvinimo)
smulkių ūkių, mokyklų organizavimo ir ypač moraline prasmėmis nunykimui pa-
smerktu kaimu...

Apie visa tai esu daug ir įvairiomis progomis rašęs. Plačiau esu rašęs ir apie
tūkstantmečio laimėjimus bei pralaimėjimus.

Pasikartosiu teigdamas, kad iki modernųjų ar supermodernųjų laikų bet kurios
tautos tapatybė išryškėdavo, formuodavosi ir kisdavo santykiyje su kitu. Betgi „anais
laikais“ ir abi pusės buvo kur kas lengviau arba ir visai aiškiai identifikuoti. O dabar?
Baisi painiava ne tik dėl sąveikaujančių subjektų charakteristikų, bet ir dėl pačios
sąveikos charakteristikų, jų struktūrų, poveikio jėgų ir pasiskirstymo. Nors trumpam
meskime žvilgsnį į įvairiais įvardžiais vadinamas visuomenes, jau vien kurias sudėję
į krūvą susiduriame su aiškia geopolitine, geokultūrine ir kitokia mišraine.

Vartotojiška visuomenė. Žmogaus būtis, tautos esatis persunkiamą var-
tojamąja verte. Perkama ir parduodama preke tampa viskas, įskaitant moralę,
politinius įsitikinimus, estetines vertybes. Laisvoji rinka tampa nenuginčijama
siekiamybe.

Žinių (arba informacijos) visuomenė. Ne tik žinios čia bene svarbiausias
komponentas. Bet jų neįtikėtini kaupimo ir atrankos, perdavimo, sklaidos tempai,
technologijos ir jų kaita.

Liberalioji visuomenė. Ji skelbia visiems garantuojamas teises ir laisves.
Siekia iki minimumo sumažinti valstybės vaidmenį. Tačiau nekalba apie tradicijas,
jų tęstinumą, nekalba ir apie žmogaus pareigas.

Tinklaveikos visuomenė. Ji reiškia, jog visi visuomenės nariai, patys įvai-
riausi jų segmentai, visa žmonija, nepriklausomai nuo laiko ir atstumų, yra apipinti
žiniasklaidos, panašių interesų, vienodėjančių stereotipų ir likimo.

Migruojanti visuomenė. Visuomenės narys ar jų organizuota grupė vis

laisviau keičia gyvenamąją vietą, profesiją, darbą. Net ir savo veidą. Prarandamas moralinis įsipareigojimas Gimtinei, ne tik savo Tėvynei (protėvių žemei), bet ir žmonijai.

Ateistinė visuomenė. Europoje plinta krikščioniškųjų tradicijų ignoravimas. ES Konstitucijoje, vengiant įžeisti musulmonus ir kitus, krikščionybės tęstinumas nebepripažįstamas. Žinoma, silpsta ir kiti teizmu grįsti pasauliai.

Įvardijau tik kelis variantus (pastaruosius du pirmą kartą viešai suformulavau ir pateikiau paryškindamas jų negatyviąją pusę). Visi jie, jų signatūros veikia aplinką, vienu ar kitu laipsniu „apspinduliuoja“ socialinius subjektus: atskirus žmones, grupes, tautas. Vis labiau ryškėja abipusė, teisingiau pasakius, visuotinė spinduliuotė. Nyksta, niveliuojasi tautų tapatybės, o šį nykimą šiandien ypač skatina Briuselio politikai. Žvelgiant iš socialinės evoliucijos dėsningumų pozicijos, per didelės pastangos centralizuoti Europos Sąjungos gyvenimą jau dabar gimdo grimasas, gimdo nepasitenkinimą, nes prieštarauja vienam pamatinių Visatos egzistencijos imperatyvų – įvairovės išsaugojimo ir dermės tarp atskirų kūnų (makro ar mikro) imperatyvui.

Tikrasis civilizacijos žavesys ir prasmė prasideda nuo atskiro individo, nuo šeimos, nuo atskiro gyvenvietės ar miesto, nuo atskiros tautos įvairumo, nuo partikuliarumo (išskirtinumo iš „kitų“) ženklų. Visa tai yra neįkainojamas kultūros ir civilizacijos lobynas.

Žiniasklaida, taip pat ir oficialioji valstybės politika anksčiau įvardytas visuomenės raiškos atmainas priima kaip savo elgsenos pamatinius orientyrus. Visa tai dėsninga ir neišvengiama. Tačiau kodėl mes šalia suminėtų niekur negirdime tokios sąvokos – pamatinio orientyro kaip „*Tvari visuomenė*“?

Štai turime *tvarios gamtos* sąvoką. Ji išreiškia save atstatančios, žmogaus nesuniokojamos gamtos būvį. Apie *tvarų visuomenės* modelį (būvį) įvairiais aspektais (nuo pat pradžios iki pabaigos) rašoma ir šioje mano knygoje.

Į apyvartą įvestas ir nuolat akcentuojamas „*Tvarios visuomenės*“ įvardis primintų vadinamojo subtilaus, sunkiai išmatuojamo ir apčiuopiamo pasaulio buvimą. Ji tarsi savaime ir valstybę, ir pačius visuomenės narius orientuotų į kultūrą ir

švietimą – į jų išskirtinį vaidmenį. Verstų skirti nuolatinį dėmesį giluminėms šaknims; socialiniams ir ypač doroviniams santykiams – jų tinklinių audimo būdams. Orientuotų į istorinio ir patriotinio ugdymo gyvybingumą. Žodžiu, į tai, kas ypač ženkliai dalimi užtikrina ne tik tautos tęstinumą, bet ir pačios valstybės integralumą ir išlikimą būti savimi, turėti savo veidą.

„*Tvarios visuomenės*“ konceptas padėtų spręsti nuo istorinių laikų egzistuojančią, dabartimi įtvirtintą valstybės ir tautos (visuomenės) atskirtį.

Visiems aiški aksioma: bet kokią pažangą lydi neišvengiami praradimai. Jų daugiau tuose kraštuose, tose šalyse, kurias ilgiau ir fundamentaliau siaubė istorijos skersvėjai, jaukę žmogaus socialinę prigimtį. Mes, lietuviai, kaip tik priklausome tokiai šalių kategorijai. Kartu priklausome ir tiems, kuriems, anot V. Kavolio, būdinga vadinamoji krizės asmenybė. Gal ji šiandien jau nunykusi? Greičiausiai ne. Esu apie tai mąstęs ir rašęs. Nesileisdamas į ilgesnius akademinis svarstymus skaitytojui pateiksiu tik anaip įvardytos „asmenybės“ potipius. Tai – tradicionalistas-etnokolektyvistas, pragmatikas (utilitaras), „simuliakras“ (simuliantas), marginalas ir „užribio klasės“ asmuo... Visus juos vienija, tik skirtingais bruožais, nukrypimai nuo vadinamojo normalaus, šiuolaikiško piliečio elgsenos. Esu rašęs ir kitaip apie tuos nūdienos lietuvių nacionalinio tapatumo (portreto) bruožus, kurie, mano supratimu, nesiderina su tipinio, civilizuoto europiečio bruožais. Bet šiame lakoniškame tekste nebedrįstu visų jų įvardyti, pateikti apibūdinimus. Vis dėl to išskirčiau vadinamąjį kumečio sindromą, arba, kitaip išsireiškus, servilizmą. Tai – įsisteikimo kitam, stipresniajam (pavyzdžiui, partijos „bosui“ arba kad ir Briuseliui) bruožas. Jis mums, lietuviams, jau labai akivaizdus: politikoje, versle, TV ir radijo kanaluose propaguojant dainų atlikimą vien anglų kalba...

Visi anksčiau minėti krizės asmenybės potipiai, kaip ir nacionaliniai, negatyvumu paženklininti bruožai gali būti būdingi atskiroms žmonių grupėms. Bet gali būti tam tikromis proporcijomis priskiriami atskiram individui, panašiai kaip įgimtas sangviniko, cholieriko, melancholiko mišinys su vienu tų bruožų, labiau dominuojančiu.

Jeigu jau prabilau apie lietuvių tapatybės negatyviusius atspalvius, jų aprašymą, esu lyg ir priverstas (dėl pusiausvyros) pastebėti, kad ne viena proga ir nemažai esu rašęs apie tautos saviteigos būvį istorijos ir civilizacijos erdvėje. Juos taip pat ryžtuosi įvardyti prieš tai pastebėjęs, kad ir jie kaip dominuojantys gali būti priskirti tam ar kitam istoriniam laikotarpiui. Bet gali būti suvokiami kaip gyvenimo ar gyvenamo laiko mišrūnai. Tai būtų Etnocentristinė saviteiga, Prisaikancios egzistencijos būvis, Deformuotas gyvavimas, Irstantis buvimas, Supranacionalinis (virštautinis, superetnosos) būvis ir Palingenezinis būvis ir jo specifika. Pastarasis reiškia gyvybingą atsinaujinimą, modernėjimą užtikrinant savo tapatybės buvimą pasaulyje. Tokiam būviui labai artima mano jau „pagirta“ Estija ir ypač atšiaurioje saloje „pasimetusi“ Islandija. Kokiam egzistencijos būviui ar jų samplaikai mes, lietuvių tauta, priklausome – palieku spręsti pačiam skaitytojui.

Man daug kuo patinka jaunoji karta – ką ir kaip mąsto. Tie pastebėjimai teikia vilčių (ir net noro toliau, įveikiant savo fizines negalias, gyventi ir kurti). Štai keletas nuostabiai taiklių Eglės Wittig-Marcinkevičiūtės teiginių: „Lietuvių kalba islandų pavyzdžiu turėtų beveik visai atsikratyti tarptautinių žodžių.“ Tačiau čia pat autorė pastebi, kad dalis tiek liberaliosios, tiek kairiosios pakraipos lietuvių inteligentų „imtų klykti, esą Lietuvoje prasidėjo filologinis „etninis valymas“...“¹⁷ Dar viena tos autorės mintis: „...radikalumo link kryptantis liberalizmas patiria neįtikėtiną transformaciją: draugiškumas etninėms mažumoms virsta neapykanta dominuojančiam etnosui, šiuo atveju – lietuviškumui ir viskam, kas užtikrina lietuvių išsaugojimą, pavyzdžiui, valstybingumui.“¹⁸ Pasakyta taikliai ir taupiai.

Panašių pavyzdžių galima būtų pateikti ir daugiau, bet, manau, ir šito pakanka.

¹⁷ Wittig-Marcinkevičiūtė E. Nacionalinės etikos griuvėsiai, arba Kaip nužudyti valstybę jos intelektualų rankomis, Kultūros barai, 2013, p. 84.

¹⁸ Ten pat, p. 85.

Antroji dalis

Istorinio sąmoningumo labirintai

„Mes, lietuviai – tauta, kuri niekada
nėra buvusi tuo, kuo galėjo būti.“

S. Šalkauskis

„Istorija tuomet yra iki galo mąstoma,
kai ji pasisuka pačia blogiausia įmanoma kryptimi.“

F. Dürerenmatt

Preambulė: publicistinė ir akademinė mintis šalia

Kiekvienas istorinis laikotarpis – tai kryžkelė, prisodrinta pasirinkimo kančios. Kokią kryptį mums rinktis? Ar ji iš tiesų jau galutinai pasirinkta? Nuo mūsų nebeprisklaido? Tačiau toji pasirinkimo kančia taip pat yra ir mūsų dvasios, mūsų valingumo šaltinis. Dar daugiau: ne tik lokalis, bet ir visuotinės Europos kultūros atsinaujinimo šaltinis. Civilizacijos prasmingumo garantas.

Susidaro įspūdis, kad socialinė evoliucija ir ją lemiantys dėsniai nėra pavaldūs žmonėms. Netgi valstybių sąjungoms.

Nūdienos pasaulis vis ženkliu atplėšia žmogų nuo tėvų ir protėvių, nuo tradicijos, nuo gimtosios žemės, nuo istorinės atminties, nuo dorovinių įsipareigojimų. Mainais jam suteikiama laisvė judėti erdvėje ir kultūroje. Betgi kartu jam paliekama laisvė tapti neonomadu – žmogumi be Tėvynės. Netgi tapti zombiu... Todėl ir šioje istorinių faktų apžvalgoje į tautinę tapatybę (identitetą) žvelkime toli gražu ne tik kaip į savęs teigimą. Žvelkime plačiau: kaip į pasaulio turtingumą, kaip į universalumo atspindį, bendros kultūros išsaugojimo ir jos turtinimo būdą. Kaip į žmonijos išlikimo elementą...

Kuriantis žmogus – asmenybė ne tik ima iš pasaulio. Ne mažiau svarbu tai, ką jis tam pasauliui duoda. Iš kokių šaltinių jis ima. Svarbu yra tai, kokie jame glūdi pradmenys, koku pavidalu alsuoja „jungiškieji archetipai“ – iš prigimties gelmių ateinantis protėvių kultūros alsavimas.

Socialinė genetika – moksle vartojama sąvoka išreiškia tai, kokius užslėptus orientyrus, impulsus asmuo yra paveldėjęs. Kurie, priklausomai nuo aplinkybių, gali duoti to ar kito pobūdžio ataugas. Tarkim, lietuvius vaišingumu visada aplenkis vokiečiai; o rusas impulsyvumu ir atvirumu – suomį ar estą. Japonas, susitikęs su europiečiais, pokalbio metu susilaikys nuo iniciatyvos, jeigu jo partneris neparodys

tam žingsniui atitinkamų judesių. Bet matome: skirtingų kultūrų nulemtos taisyklės dūlėja...

Jeigu jau prabilau apie žmogų kaip individualybę, dera prie pasakyto kai ką pridurti... Žmogus – socialinė būtybė, bendruomeninio gyvenimo produktas. Tradicinė kultūra varžo jo individualybę. Tačiau jeigu jam pavykdavo iš bendruomeninių saitų išsiveržti, jis galėdavo tapti išradingesnis, kūrybiškesnis, bet kartu ir vienišesnis, nesuprantamesnis. Tai buvo aniems laikams būdingas dramatismas.

O šį gal ir įžuloką pasakojimą, dėmesį labiau koncentruojantį į mūsų, t. y. lietuvių, istorinį sąmoningumą, pradėsiu nuo konkretesnių pavyzdėlių. Paskui, šiek tiek apšilus pateiksiu ir kai kuriuos akademinio pobūdžio postulatus.

Paskleidę Antrojo pasaulinio karo istorijos tomus, parašytus skirtingoms valstybėms atstovaujančių autorių, įsitikinsime, jog, regis, beveik nediskutuotini faktai ir įvykiai interpretuojami visai kitaip. Štai ukrainiečiai, šventę Pergalės dieną anksčiau nei Maskva, skelbia, kad yra lygiateisiai su rusais, išplėšę sunkią karo su fašistine Vokietija pergalę.

Atsivertę rusų autorių parašytą minėto karo istoriją vargu ar surastume bent kiek aiškiau, sistemiškiau išdėstytą pasakojimą apie tai, kad vos ne nuo karo su vokiečiais pradžios sąjungininkai sovietinei armijai tiekė ne tik maistą (garsiausias „tušonkas“ – puikiai pagamintus mėsos konservus ir kt.), aprangą, bet ir ginkluotę: karinius laivus, lėktuvus, patrankas, džipus, visureigius sunkvežimius („štadberkerius“) ir kt.

Per Baltarusijos TV rodė dokumentinį filmą apie toje šalyje labai gerbiama istoriką Aleksandrą Pičėtą – pirmąjį Baltarusijoje (Minske) 1921 m. įsteigto universiteto rektorių. Šis mokslininkas visą laiką skyrė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės studijoms. Žinoma, komentavo mūsų dienų komentatoriai. Visi jie sugebėjo ne tik Vilnių (Vilno) įvardyti kaip baltarusių miestą, bet – mano nuostabai – nė iš vieno neišgirdau sąvokos „litovci“, t. y. lietuviai... Jų sąmonėje mūsų lyg ir nėra arba sąmoningai nutylima. Ta proga prisiminkime kad ir atstatytas LDK pilis, didi-

kų Radvilų, Sapiegų, Pacų, Tiškevičių ir kt. rūmus... Tai, kad baltarusiai (gudai) turi teisėtų pretenzijų į LDK paveldą, – nesiginčysime. Bet vardan tiesos lygiagrečiai turėtų būti įvardijami ir tos valstybės pradininkai lietuviai, jų kilmės kunigaikščiai. Dera čia pat pastebėti: LDK gyventojai, vadinami litvinais, sudarė gana vieningą politinę naciją, susidedančią ne tik iš ypač giminingos kultūros aukštaičių, sėlių, žemaičių, dzūkų žiemgalių ir latgalių, bet ir jiems artimų gudų, iš vėliau ukrainiečiais pavadintų rusėnų.

Manau, kad tų dviejų pavyzdžių pakanka pagrindiniam postulatui (imperatyvui) suformuluoti: istorijos kūrimas (ir kurpimas) priklauso nuo kiekvienos save teigiančios tautos ir ypač nuo jos buvimą pasaulyje įtvirtinančios bei ginančios valstybės. Bet... šiandieninėje Lietuvoje didesnę paklausą turi tos ideologemos, kurios slopina, o ne stiprina nacionalinės valstybės ambicijas. Ne taip, kaip elgiamasi Lenkijoje, ir visai ne taip, kaip antai rusų „putinistai“ teigia, jog Karaliaučiaus (Kalinigrado) sritis – „iskonno russkaja zemlia“ (teisėta rusų žemė). Argumentas tam teiginiui yra: Riurikas (Riurik) buvo maskvėnų valstybės pradininkas, kilęs būtent iš minėtos žemės... Bet jau vien to vardo antrasis skiemuo nurodo, kad jis buvo net ne normanų, bet, ko gero, vakarinių baltų kilmingasis (kunigaikštis). Galūnė „rikis“ ten reikšdavo poną, siuzereną, valdovą.

O dabar, mielas skaitytojau, jūsų žvilgsnį nukreipsiu akademinės minties link.

Istorika – mokslas apie istoriją, apie jos teorinių koncepcijų formulavimą ir empirikos (konkretybės) pateikimą. Istorika atsargiai pripažįsta žmogaus (istorijos tyrėjo) ribotas galimybes „prisikapstyti“ prie objektyvumu pagrįstos tikrovės. Todėl istorikui ar kuriam kitam istorinių reiškinių interpretatoriui leidžiama užimti tam tikras subjektyvumo (laisvesnės interpretacijos) pozicijas. Istorika neatmeta tam tikros autoriaus nuojautos, intuicijos laipsnio¹⁹. Žinoma, toks „subjektyvumas“ gali

¹⁹ Rūsen J. Istorika, Vilnius, Margi raštai, 2007.

būti pateisinamas, jeigu jis gimsta turint platų akiratį (universalesnių žinių) ir pakankamai atsakingą (sąžiningą) autoriaus poziciją. Reikia pastebėti ir tai, kad pati istorija nėra kokia nors pačių istorikų „nuosavybė“.

Epistemologija – mokslas apie pažinimą. Šioje mokslo srityje yra išryškėjusios dvi pagrindinės kryptys: reliatyvistinė ir konstruktyvistinė. Pirmoji teigia, kad socialinis pasaulis (ir ne tik) iš esmės yra nepažinomas, kad gautas apie jį žinias reikia suvokti santykinumo, reliatyvumo, t. y. tam tikro jo nepažinumo, ribose. O tai, kas pažinta ir teikiama, yra susitarimo dalykas. Antroji – konstruktyvistinė epistemologija siūlo kiek kitokį pažinimo modelį: iš sukauptų istorinių ir socialinių žinių imti tai, kas sėkmingiau, naudingiau gali būti panaudojama dabarčiai ir ypač konstruojant, numatant ateitį. Žinoma, čia pat susiduriame su klausimu: kokią (ir kieno) ateitį? Plačiau nenarpliodamas tokio klausimo iš karto skaitytojui atsakysiu: šioje apžvalgoje pasirenku antrąjį epistemologijos aspektą ir savo įžvalgas centruoju į lietuvių tautos, jos pagrindu sukurtos valstybės (valstybingumo) įtvirtinimą bei raidą visada didžiais prieštaravimais, skirtingais interesais kunkuliuojančiame pasaulyje. Pagrindinį pasakojimą (savąsias sociologines ir politologines įžvalgas) pateiksiu šiek tiek vėliau.

Laukėme lygiaverčio įsirašymo (sugrįžimo) į šiuolaikinę Europą. Lyg ir sulaukėme. Tačiau kol ten nebuvo, mūsų mentalitetas (suvokimas, proto pajauta) papildė tais išgyvenimais, kurie „tikrajam“ europiečiui iki šiol išlieka nelabai suprantami. Mus lydėjo nuolatinės slogios pastangos išlikti žmogumi. Ir – tauta. Anam europiečiui visa tai buvo užtikrinta, tęstinė duotybė, esatis.

Bet štai: įvyko istorinis lūžis (gal stebuklas?). Pasaulis tapo atviras, laisvas. Sovietiniais metais dėtos pastangos, ypač jų pobūdis, prarado poreikį. Netgi pačios tapatybės poreikį... Ar tikrai toji krauju, represijomis ir prisitaikymu prie okupanto sumokėta tapatybė mums neberekalinga?..

Istorijos išmanymas ir jos akligatviai

Istorijos išmanymas prilygintinas tiltui, kuris praeitį jungia su dabartimi ir ypač su ateitimi. Tas tiltas gali būti stabilus, tvirtas, atlaikyti pavasario potvynius. Bet gali būti silpnas, braškantis, po kiekvienos didesnės liūtys vėl taisomas, ramstomas. Sekuliarizuotoje visuomenėje istorijos žinios atlieka ypatingą vaidmenį. Jos padeda ugdyti ir įtvirtinti žmogaus dvasinį pasaulį, formuoti jo vertybines orientacijas. Žvelgiant plačiau, istorinės žinios suartina tautas, jų bendravimą daro įdomesnį, turiningesnį, o dažnais atvejais – ir giminingesnį.

Europos Sąjungoje įvykę ir vykstantys tautinių (nacionalinių) tapatybių suvokimo poslinkiai, savotiška jų reikšmės rekonstrukcija leidžia ir mums atidžiau (gal ir drąsiau) pažvelgti į tų poslinkių gilumines šaknis, kitaip pažvelgti į savosios istorijos išmanymą, ją įvertinti kitu rakursu. Kitais žodžiais išsireiškus, verčia revizuoti (peržiūrėti, patikslinti) esamą (suformuotą, gal besiformuojančią) vadinamąją istorinę sąmonę ieškant joje klaidingumo (veikiančio dabar) požymių.

Jau iš anksčiau išdėstytų įvadinių minčių aišku, kad toli gražu ne kiekvienas mums pateikiamas, mums žinomas istorinis pasakojimas yra grindžiamas teisingomis, objektyviomis žiniomis. Kažkas iš išminčių yra gana piktai prisitaręs: istorija, kuri pateikiama visuomenei, yra panaši į... prostitutę. Ji rašoma ir perrašoma priklausomai nuo valdžios užsakymo, nuo politikos galingųjų, nuo kažko „Kito“, mums svetimo... O jų prieangiuose visada budi įsiteikantieji. Tai – bendra taisyklė, pamatinis imperatyvas. Jam turi paklusti vos ne dauguma, nepriklausomai nuo to, kuriam socialiniam sluoksniui priklauso.

Įdomu, ar pasaulio galingieji susimąsto, kur link veda pertekline vadintinos, klaidingos istorinės, socialinės, kultūrinės, etc. sąmonės sklaida? Ar nūdieną ištikusiai moralinė ir politinė Europos krizė nebus klaidinančios sąmonės vaisius ir pati nebus prisidėjusi prie jos sklaidos? Europos moralinė, politinė krizė ir savaip

besireiškiantis civilizacijos neįgalumas turi savo šaknis. Jas vardan ateities, vardan ateinančiųjų į šį pasaulį (į atvirą pasaulį!) reikia rimtai, atmetant įsitvirtinusių įvairius kanonus ir prietarus, analizuoti.

O ir apskritai giliau pamąščius? Tauta, kuri praranda objektyvesnę savo istorijos išmanymą, gilesnę (objektyvesnę) jos suvokimą, praranda ir savo tęstinumo gilumines šaknis. Dar daugiau... Jos valstybingumo atramos, nesiekdamos, nesiremamos į gilesnes uolienas, atsiduria „durpžemio sluoksnyje“. Pati valstybės konstrukcija tampa nebeatspari grybelio ar korozijos puolimui.

Taigi šiame tekste dėmesį skirsime vienam kitam labiau konkretizuotam mūsų, t. y. lietuvių, tautos ir jos valstybės istorijos epizodui, kurie, mūsų manymu, gana akivaizdžiai byloja apie „klajojusią“ (ir gal „tebeklajojančią“) nevisavertę istorinę sąmonę.

Nesunku surinkti įrodymų, kai lietuvių ir Lietuvos istorija Europai ir pasauliui pristatoma būtent iškreiptu, vienušiu (tą „Kitą“ tenkinančiu) pavidalu. Turime atvejų, kai tauta, jos valstybingumo istorinis siekis pavaizduojamas aiškiai menkinamai. Tai liečia toli gražu ne vien mus, lietuvių visuomenę, jos politines struktūras ir ypač jaunimą. Tai liečia mūsų tapatybės Europoje pristatymą ir prisistatymą. Mes, mūsų protėviai ir jų giminaičiai – nenuginčijami europinės kultūros ir tapatybės subjektai. Prisiminkime kad ir LDK vaidmenį, kurio dėka Europa buvo išgelbėta nuo mongolų-totorių ordų veržimosi, taip pat nuo militaristinės kryžiuočių valstybės įsitvirtinimo (!).

Klaidingos ar klaidinančios istorinių reiškinių interpretacijos ne tik menkina mūsų šalies prestižą, jos politinius sprendimus, ypač tuos, kurie susiję su tautos tęstinumu ir pačios valstybės integralumu (ir jaunosios kartos emigracija!). Žvelkime atviresnėmis, labiau reginčiomis akimis. Klaidinančios, mums primestos interpretacijos sąmoningai ar ne, bet giliai įsigėrusios į tautos, visuomenės kūną, nematomu pelėsiu įsigeria ir į Europos Sąjungos karkasą (prisiminkime kad ir po piežiaus Pranciškaus išsakytą mintį apie paliegusią Europą).

Štai todėl gilinantis į problemą apie paradigminius šiuolaikinės Lietuvos visuomenės ir ypač apie šalies politinio elito mąstymo kontūrus, apie tų kontūrų konfigūracijas europinėje erdvėje tiesiog privalu kritiškiau žvilgsniu pažvelgti į tai, kas mums pristatoma vos ne kaip privalomi štamapai, kaip istorinį ir pilietinį sąmoningumą įrėminantys teiginiai. Na, o tos kelios iliustracijos (faktai), kurias pateiksiu pamąstymams, priklauso skirtingoms epochoms ir amžiams. Skaitytojas pats susigaudys, iš kur ir kaip tų faktų – įvykių interpretacijų šleifas skleidžiasi, kokį negatyvo šešėlį su savimi jis nešasi.

Ir dar...

Istorijos (juolab savos susipriešinančios tautos) baruose visada buvo, yra ir bus nesutarimų. Visada bus tokių, kurie siekė išsaugoti tai, kas jų jau buvo pasiekta. Bet visada bus ir tokių, kurie revizuos menkindami sukauptą istorinių žinių bagažą. Bus ir tokių, kurie, atvirksčiai, išeidami už įprastų ribų interpretuos, papildys tai, kas kitų jau buvo nuveikta. Žmogaus, visuomenės istorinė sąmonė – kintantis reiškiny. Tame kitime savitą „šešėlinį“ vaidmenį atlieka būtent praeities sudabartinimas. Kitais žodžiais išsireiškus – praeitis panaudojama kaip statybinė medžiaga ir, žinoma, ne tiek dabarties, bet labiau ateities statiniams. Kas ir kaip tais statiniais suinteresuoti? Kas ir kaip tiems statiniams užmaišo skiedinį? Noromis nenoromis liečiame ne tik objektyvesnės tiesos ieškojimo, bet ir ištikimybės protėviams poziciją. Visa tai mums, lietuviams, svarbu jau vien dėl akivaizdaus nunykimo pavojaus.

Apie Brunono istoriją kitu kampu

2009 metais Lietuva labai iškilmingai (netgi pompastiškai) šventė jos vardo minėjimo tūkstantmetį. Apie ją nekalbėsime, tik apsistosime prie šios sukakties „kaltininko“ šventojo Brunono (Bonifacijaus). Oficialiai, netgi kategoriškai teigiama, kad šio asmens nužudymo dėka Lietuvos vardas buvo „įvestas“ į civilizuoatą pasaulį. Iki tol apie mūsų šalią, t. y. protėvių kurtą pasaulį, tarsi niekas nieko nebūtų žinojęs, tarsi Lietuva iki tol būtų neegzistavusi...

Man buvo pateikta faksimilė apie prieš keliolika metų Priegliaus krante, netoli Įsruties (dab. Černiachovskas, Kaliningrado sr.), rastą pinigėlį. Jo pakraščiuose buvo graikiškais rašmenimis iškalta įrašas „ugoprusulituakung“ (Ugo prūsų ir Lietuvos valdovas). Dėl teisybės reikėtų pastebėti, kad „kungais“ buvo vadinami skandinavų karaliai. Bet tai jau antraeilis klausimas... Iškalta ir minimo pinigėlio pagaminimo data – 567 metai. Apie tais amžiais egzistavusią bendrą prūsų ir lietuvių valstybę savo tekstuose yra rašęs ir Matas Pretorijus (XVII a.). Kodėl mūsų istorikai (ir politikai!) apie tai tyli? Žinau, net nebando šiuo radiniu pasidomėti? Kodėl taip yra, atsakymą susirasti palieku pačiam skaitytojui.

O mes, lietuviai? Praėjus tūkstančiui metų ir toliau negerbdami savęs, žemindamiesi kitų akyse džiaugėmės šv. Brunono istorijoje minimu Lietuvos vardu. Gal iš tiesų „pavėlavome“? O šiaip orumu neparemtas lietuvių triumfas vien dėl vardo paminėjimo buvo vainikuotas įvairiais renginiais. Kadangi vienai Vilniaus gatvių buvo suteiktas šv. Brunono vardas, apie tą Kvedlinburgo analuose užfiksuotą faktą – įvykį pakalbėkime šiek tiek detaliau.

Brunono nužudymas ir pasaulio visuomenei, ir mūsų jaunajai kartai pateikiamas kaip gėdingas tuometinių pagonių (suprask – pusiau laukinių) – mūsų protėvių susidorojimo su krikščionių misijos vadovu (ir su pačia misija) aktas. O kodėl į visa tai nepažvelgiama iš kitokių, šalies prestižui naudingesnių pozicijų? Kodėl

šiuo atveju neužsimenama, kad tuometinė Šv. Romos imperija aktyviai plėtė savo įtaką ir ieškojo naujų teritorijų, kurių gyventojus galėtų paversti savo vasalais? Brunonas, nenukariavus dar pačių prūsų, 1002 m. buvo įšventintas tos iškilios, bet intensyviai puolamos tautos arkivyskupu. Kaip rodo šaltiniai, šis hierarchas labai nuodugniai studijavo čekų arkivyskupo Adalberto – šv. Vaitiekaus Prūsijoje nužudymo istoriją (997 m.). Neslėpė susižavėjimo savo pirmtako žygdarbiu (misija) ir jo paskelbimu šventuoju. Taip, Brunonas iš tiesų buvo neeilinis Šv. Romos diplomatas. Įdomus faktas: jis buvo aplankęs net pečenegus (1008 m.). Na, o jo misija, skirta Lietuvai, informacine ir materialine prasme buvo puikiai ekipuota; jo komandos sudėtyje buvo 18 asmenų... Vieną jų, kaip žinome, paleido gyvą, kad savo „šeimininkams“ paliudytų apie įvykį, apie tyruose pasimetusių „pagonių“ barbariškumą...

Žvelgiant į šią istoriją plačiau, tarsi savaime kyla klausimas: kodėl, aiškinant Brunono istoriją, visai neužsimenama apie tenykščių – kur įvyko aprašoma drama – Lietuvos pasienio (greičiausiai jotvingių) gyventojų bendruomeninio sutarimo kultūrą? Apie jų ypač organizuotą savigyną nuo svetimšalių invazijos? Nuo piršte peršamos visai svetimos, aiščiams nepriimtinos ideologijos? O svarbiausia – nekalbama apie jų pasaulėžiūros vertybes, gyvenimo būdą. Ne kalbama apie savigyną nuo tapsmo kažkuo „kitu“, nuo tapsmo to kažko „kito“ vasalais, mokančiais tam „kažkam“ dešimtinės duoklę? Mūsų protėviai ir jų giminaičiai jotvingiai, sūduviai ir prūsai bylinėjosi ne tik dėl savo žemių ir gyvenimo būdo neliečiamybės. Labiausiai jie bylinėjosi dėl laisvės! Dėl laisvės būti savimi.

Argi štai tokia minėto įvykio interpretacija (nenuklystant nuo faktinės tiesos) neprisidėtų prie mūsų yžtančios ideologijos ir net valstybinio patriotizmo gesimo stabdymo? Prie jaunuomenės nacionalinio orumo ugdymo?.. O atviriau ir plačiau pasakius – ar nesustiprintų tolerantiškesnio (dvasingesnio) mąstymo ir pačioje Europoje pozicijos?

Bet... Lietuvuiui gal nedrąsu? Gal jam patogiau ir toliau užimti kitų, niekinančių jo tautos dvasinės kultūros praeitį, advokato poziciją?

Senieji lietuvių valdovai: „dux“ ar „rex“?

2014 metais Vilniaus karininkų ramovėje keliais etapais vyko įdomi diskusija. Kodėl ramovėje? Pasirodo, to prasmingo disputo iniciatoriai buvo mūsų šalies kariškiai. Užsienio (NATO) valstybių karo akademijose studijuoja, kvalifikaciją kelia nemažai mūsų šalies karininkų. Ne vienas jų rašo darbus, kuriuose mini Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, jos valdovus; vienu ar kitu aspektu paliečia šios kadaise ir Europoje garsėjusios valstybės – imperijos karo istoriją. Mūsų karininkų kolegų ir oponentai pateikia klausimus: „Jei Lietuva buvo kunigaikštystė, tai kam tas administracinis vienetas buvo pavaldus?“ „Jeigu jūs savo valdovus vadinate kunigaikščiais ir dar savo karinius junginius pavadinate jų vardais, tai kam, kokiam karaliui jie buvo pavaldūs?“ Mūsiškių atsakymai, kad tiek LDK, tiek ją valdę didieji kunigaikščiai bent gerus porą šimtų metų buvo savarankiški, niekam nepavaldūs, oponentų neįtikindavo.

Bendras Lietuvos kariuomenės ir Mokslų akademijos organizuotas seminaras-diskusija tema „Lietuvos valstybės statusas XIII–XIV amžiuje“ tiesiog apnuogino nuo seno neužgijusią žaizdą: mūsų (ir kitų) sąmonėje giliai šaknis įleidusią klastotę. Švelniau tariant, nesusipratimą, kuriam pašalinti praleistas geriausias šansas: nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas 1990-aisiais.

Didelės pagarbos ir pasitikėjimo vertas poetas, literatūrologas ir lietuvių kultūros istorikas dr. Algimantas Bučys, daug laiko ir sveikatos paaukojęs archyvuose gulintiškai medžiagai studijuoti, publikavęs ne vieną įspūdingą veikalą, tarp jų – ypatingu fundamentalumu išsiskiriančią monografiją „Seniausioji lietuvių literatūros istorija ir chrestomatija“ (2012 m.). Minėtame seminare dalyvavęs A. Bučys negailėjo kritinių pastabų Lietuvos istorijos instituto 2005 m. išleistam dokumentų rinkiniui „Mindaugo knyga. Istoriniai šaltiniai apie Lietuvos karalių“. Dalyvavau ir aš minėtame seminare-diskusijoje, todėl turiu teisę remtis A. Bučio mintimis, atsa-

kingai atlikta jo analize. Juo labiau kad šitaip pasielgus, ir skaitytojui bus supranta-mesnis čia keliamos problemos sudėtingumas (o kartu ir kai kurių mūsų istorikų laikymasis negarbios, ydingos pozicijos).

A. Bučys mūsų istorikams primena, kad Istorijos instituto leidinyje pateikiami šeši dar prieš Mindaugo karūnavimą popiežiaus Inocento IV laiškų (datuojamų 1251 m.) vertimai su klastotėmis. Visuose šešiuose laiškuose Mindaugas vertėjų (ir rinkinio sudarytojų) įvardijamas kaip Lietuvos kunigaikštis. A. Bučys klausia ir atsako: „Susiraskime tų laiškų originalus. Ir ką matome? Nė viename lotyniškai rašytame laiške Mindaugas nevadinamas „dux“ (kunigaikščiu), tik „rex“ (karaliumi).“ Kritikas teisėtai piktinasi ir tuo, kad sąvoka „Lithuaniae regnum“ (Lietuvos karalystė) ano rinkinio sudarytojų pateikiama menkinama forma – „Lietuvos kraštas“. Kritikos strėles A. Bučys paleidžia dar ir dėl to, kad rinkinyje nepateikti net popiežiaus laiškų originalai! Ta proga reikia pastebėti, kad popiežius Inocentas IV buvo vienas labiausiai išsilavinusių tos epochos žmonių.

Popiežius Jonas XXII į LDK valdovą Gediminą irgi kreipėsi „rex“. Iki krikščioniškieji skandinavų valdovai irgi buvo tituluojami „rex“, o jų valdos – „regnum“ (anglų k. „king“ ir „kingdom“ – karalius ir karalystė).

O Vytauto Didžiojo karūnavimo ir karaliaus karūnos istorija? Argi galima laikyti pamatiniu, rimtu argumentu jo netituluoti karaliumi vien dėl to, kad „kažkas“ banditiškai pavogė jam skirtą karūną? Sunku patikėti tuo, kad Konstancos (tuometinės Šventosios Romos imperijos) archyvuose nebūtų užsilikęs dokumentas – sertifikatas, bylojantis apie Vytautui „iš Dievo malonės“ patvirtintą, tuometėje krikščioniškosios Europos tautų ir valstybių bendrijoje išskirtiniu būdu įteisintame karaliaus titule? Kaip teigia prof. Z. Kiaupa, imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis jau buvo organizavęs ir antro karūnos egzemplioriaus saugesnį gabenimą į Lietuvą²⁰.

²⁰ Kiaupa Z. Lietuvos valstybės istorija, Vilnius, Baltos lankos, 2006.

Bet Vytautas, matyt, sukrėstas dar ir ano įvykio, palūžo sveikata ir, nesulaukęs antrosios karūnos, mirė.

Na, o anie, pavogę karaliaus regaliją? Anot prof. Z. Kiaupos, apiplėšimą buvo suderinę su tuometiniu Romos popiežiumi Martynu V, nelabai sutarusiu su pasaulietinės Šventosios Romos imperatoriumi ir labiau patikėjusiu mūsų kaimynais ir jų įsiūlyta lietuvių christianizacijos misija. O štai garsiojoje Strasbūro freskoje, menančioje Vytauto Didžiojo laikus, matome Lietuvą pavaizduotą su karūna!

Prieš keliolika metų parašiau ir spaudoje paskelbiau traktatą apie lietuviui būdingą „kumečio sindromą“ – vasališką įsiteikinėjimą esamam ar net įsivaizduojamam siuzerenui (savo ponui). Blogai, kai šį bruožą įžvelgi vadinamųjų valstybininkų mąstysenoje ir elgsenoje. Dar blogiau, kai tai pamatai savųjų istorikų ceche.

Ištisi šimtmečiai (ir artimi kaimynai) „darbavosi, plušo“, kol pagaliau už savo laisvę ir orumą į mirtįėjusio lietuivio (likusio be savo vadų) kūnas buvo užkrėstas sunkiai pašalinamu servilizmo (įsiteikinėjimo „kitam“, stipresniajam) virusu. Ir – saviraiškos virusu. Ar vaistai nuo tų ligų masiškiau naudojami? Gal jie dar neatrasti? O gal stringa „pasienio muitinėse“?

Apie karaliaus Mindaugo žūties neatskleistas aplinkybes

Mindaugo nužudymas populiariame istoriniame pasakojime siejamas su seserėno, Žemaičių kunigaikščio Treniotos ambicijomis, su Našios kunigaikščio Daumanto kerštu karaliui, kuris neva „nusavino“ jo žmoną – mirusios karalienės Mortos seserį (pagal paprotį atvykusią globoti našlaičių). Kas nors panašaus, apie ką ir kaip paprastai galvoja eilinis Lietuvos pilietis, galėjo būti, galėjo turėti įtakos sąmokslui. Bet kai tokia versija primygtinai peršama kaip pagrindinė, tikėtina, kad lietuvius pasauliui kažkas jau iki tol stengėsi parodyti kaip „politinius neūžaugas“, kaip už civilizacijos ribų gyvenusius „pagonis“. Svetimųjų rankomis sukurtas naratyvas, kartais net su detektyviniu pasimėgavimu, tebekartojamas lietuvių lūpomis.

Tikėtina, kad Mindaugas, subūręs lietuvių ir jiems giminingų genčių valstybę, gyveno ir veikė labai prieštaringoje epochoje. Nuo Romos pusės slinko itin galinga, visais atžvilgiais ypač gerai organizuota ir vidujai integruota banga – vievinga bažnytinė ir pasaulietinė imperija. Tai bangai skynė kelią ne tiek malda, kiek kalavijas ir papirkinėjimai. Iš pietryčių slinko ne mažiau galinga jėga, tik, skirtingai nuo Romos, čia priešakyje buvo vienuolynai ir malda, „papierkę“ ženklų dalį baltų giminaičių. Šios abi civilizacijos bangos turėjo šimtametes, netgi tūkstantmetes savo sanglaudos ir veiksmo tradicijas.

Tačiau aiščiai-baltai ilgesnius dešimtmečius gyveno visai kitu civilizacijos turiniu ir kultūros ritmu. Jų būtis buvo grindžiama gamtojauta, kosmojauta, tolerancija ir darnos siekiu, dora ir ypač pačios buities saikingumu, abejingumu prabangai. Apie tai gana vaizdžiai yra išsireiškęs dar K. Tacitas (gyvenęs I a.). Įkūrus valstybę, buvo siekiama visam tam suteikti savitumą išsaugančios trečiosios jėgos, santykinai įvardytime – „pagoniškosios“ civilizacijos rangą. Būtent tuo tikslu VIII–XI a. buvo supilta dauguma nedidukų piliakalnių, alkakalnių, kurie turėjo „imituoti“

katalikų bažnyčias, ortodoksų cerkves ir atlikti vietinių bendruomenių dvasinio (sakralinio) bei socialinio susitelkimo centrų funkcijas... Tačiau jėgos buvo nelygios. Anos dvi bangos, lyg ir padėjusios, išoriniu spaudimu skatinusios suformuoti lietuvių valstybės – karalystės organizmą, nuosekliai ir suinteresuotai jį graužė ir iš išorės, ir iš vidaus.

Karalius Mindaugas buvo atsidūręs anksčiau įvardytų trijų didžiųjų jėgų sandūroje. Su kiekviena jų, regis, pagal tradicinį darnos siekį ir to meto išgales, jisai siekė palaikyti santykius, megzti dialogus. Ne karaliaus kaltė, kad jį patį tos jėgos (rungtyniaudamos tarpusavyje) sutraiškė. Savarankiška, stipri lietuvių karalystė aplinkiniam pasauliui buvo nepageidaujama. Juolab kad ji dar siekė ne tik išsaugoti, bet ir demonstruoti kitiems savo dvasinės kultūros principais grindžiamą mentalitetą. Deja...

Apie prielaidą, kad Mindaugo nužudymui gal net lemiamos įtakos turėjo išorinės jėgos, netiesiogiai, bet vis dėlto gana įtikimai byloja štai kad ir tokie artefaktai. Štai kad ir lenkų istoriko J. Dlugošo nuoroda į 1264 metus (praėjus metams po Mindaugo nužudymo), kai su Europos pagalba mūsų kaimynas valė iš jotvingių („pagonių“) žemių autochtonus. Lygiai tais pačiais metais kryžiuočiai (ir jų pagalbininkai) galutinai, žuvus H. Mantui, nuslopino ir prūsų sukilimą...

Praeis daugiau kaip šimtas metų. Virš Lietuvos kaip juodas varnas sklandys geopolitinė tyla! Krikščionybės dėka dar labiau sutvirtėjusi Roma atsirinks ir parems taikingesnę, bet sukesnę misionierių, kuris kruopščiau ir rafinuočiau atliks Lietuvos krikšto ir savo dvasia senos, iškilios kultūros slopinimo misiją. Iš esmės iškreips praeities aiškinimą.

Kodėl nesusiformavo grynėnė aisčių (baltų) valstybė?

Skaitytojas jau susipažino su mano įžvalgomis apie mūsų protėvių ir jų giminaičių dvasinio gyvenimo organizavimąsi, teisingiau išsireiškus – su atpasakotais kai kuriais to gyvenimo kontūrais. Susipažino su mano mintimis apie Mindaugą (apie jo suburtą karalystę) ir jo dramatišką likimą. Apie Vytautą Didįjį ir jo energingus, bet kartu ir prieštaringus valstybės – imperijos įtvirtinimo veiksmus... Neatmetu savo įžvalgų subjektyvumo. Tai neišvengiamas bet kokio į nuoširdumą pretenduojančio istorinio pasakojimo palydovas. Apie tai taip pat buvo kalbėta.

Šiame paragrafe tęsime savo įžvalgų „įžūlumą“. Kodėl nepamąstyti apie tai, dėl kokių aplinkybių kažkada nesusiformavo valstybė ar imperija, kuri būtų apjungusi pagal pasaulėvaizdį ir gyvenimą giminingus prūsus, kuršius, senųjų lietuvių bei latvių gentis, rytinius galindus, plačiai išsidriekusius jotvingius ir kitus (?). Taigi, labai glaustai pamąstysime apie valstybinį darinį, kuris būtų ne tik įtvirtinęs aukščiau aprašytos dvasinės kultūros (civilizacijos) kontūrus ir ne tik palikuonims padėjęs išsaugoti didžiules teritorijas bei demografinius išteklius, bet ir lėmęs kitokią nei dabartinė Europą!

Šios krypties pamąstymus pradėsime nuo to, kad panašūs bandymai istorijos jau užfiksuoti. Tai – vadinamoji Gardarikė. Versti šio žodžio į lietuvių kalbą nereikia. Tik dera šiek tiek paaiškinti. Gardas, aptvaras – tai tuometis valstybės įvardis. Rikis – tai priesaga, kurią randame vakarinių aisčių vartosenoje pono, valdovo, viešpaties prasme. Taigi, Gardarikė reikštų valstybinio darinio viršenybę, dominavimo teises ir teisėtumą.

Kaip nurodo istoriniai šaltiniai, Gardarikė egzistavo III–IV amžiuose po Kristaus ir, tikėtina, vienijo būtent giminingas gentis, gyvenusias nuo Juodosios jūros

ir net iki Baltijos jūros nusidriekusiame teritorijose. Slavai (rusai) šį valstybinį junginį siekia priskirti sau. Bet jų tada dar nebuvo! O mūsų istorikai? Kaip jau įprasta, jie išsiskiria ypatingu, pavydėtiniu kuklumu ir atsargumu (neduok Dieve, kad neužlip-tume kaimynui ant kulnų)...

Gardarikė kartu su paskutiniu savo valdovu Germanrikiu žlugo neatlaikiusi hunų ordų įsiveržimo. Bet ji gerokai sutrikdė tolesnį hunų veržimąsi į Europą! Žodį „sutrikdė“ pavartočiau neatsitiktinai. Hunų, iranėnų (skitų), Gardarikės aisčių (baltų) mišinys davė pagrindą susiformuoti „sprogstamajam mišiniui“ – vadinamajai Prahos kultūrai (kurią akad. E. Jovaiša vadina slavų etnosu užuomazgos kultūra).

Na, o paskui? Kai kurios aisčių (dar vadintų sarmatais) gentys, galbūt išjudintos hunų invazijos, pradėjo zigzagines keliones po Europą, žinomas dar kaip ostgotų (ostrogodų) ir vestgotų (vezegodų) maršrutai ir karo žygiai. Likusios savo žemėse gentys praktikavo tą kultūrą ir tą pasaulėvaizdį, kurio kontūrus esu pateikęs. Toji kultūra buvo priešinga valdžios diktatui ir, žinoma, valdžios centralizacijai. Aišku, buvo centrai, bet jie reguliavo, „konsultavo“ dvasinį gyvenimą, pamatinių socialinių imperatyvų (principų) laikymąsi. Maža to, didžiulės erdvės, plytinčios tarp Juodosios ir Baltijos jūrų, buvo lyg ir koks garantas, „užmigdęs“ atsargumą. Įžymus rusų (dar caro laikų) istorikas V. Kliučevskis (beje, traktavęs savo tautiečių istoriją kaip nuolatinėmis bangomis atsikartojančią, kitas tautas ir tautėles asimiliuojančią rusų ekspansiją) yra pateikęs štai ir tokį aiškinimą. Pro Karpatų į šiaurę įsiveržusi susiformavusios Prahos slavų kultūros atšaka (o tai buvo VII–VIII a.) rado gyvenusias aisčių – baltų gentis, kurios visai neturėjo karinės organizacijos įgūdžių. Jas nesunkiai asimiliavo (įsiveržėliams netrukus padėjo stačiatikybė). Perėmė iš jų materialinę kultūrą (tuo nesunku įsitikinti aplankius netoli Kijevo esantį Rumšiškių analogą – etnografinių statinių ir rakandų muziejų).

Ta proga prisiminkime tragišką vakarinių aisčių – baltų likimą. Kaip nurodo istorijos šaltiniai, dar XII a. viduryje krikščioniškoji Europa, sutelkusi didžiules pajėgas, puolė ir siaubė senųjų lietuvių giminaičius prūsus. Atsilaikė. Nesudarė,

nesukūrę valstybinio darinio! Ir taip – iki galutinio prūsų – šios dvasiniu iškilumu pasižymėjusios tautos žlugimo ir dalinio genocido XIII a. viduryje!

Tikėtina, kad būtent prūsų likimo pamokytas, taip pat žvelgdamas į iš rytų slenkančią slavizacijos bangą (įsiūbuotą Kijevo Rusios) Mindaugas ryžosi centralizuoti kai kurias baltų žemes. Valstybės branduoliu tapo lietuviai ir jiems pagal etnokultūrą giminingi gudai. Mes dabar žinome drastiškas karaliaus pastangas burti tuometėmis sąlygomis modernią valstybę. Žinome ir pastangas priešintis žemių, t. y. Valstybės, centralizacijai. Žinome ir viso to pasekmes...

Jau nuo prūsų dramos (o gal ir nuo ankstesnių laikų) buvo praktikuojami įsisteikimai, papirkinėjimai, galingesnę jėgą atstovaujančiųjų titulų suteikimai ir pan. Aisčiai – baltai tiems dalykams (kaip ir kiti), deja, deramo atsparumo neturėjo. Prisiminkime kad ir tuos pačius prūsus. Galingoji, patirtį sukaupusi Romos imperija, slinkusi ne tik iš pietų, bet ir iš rytų (Bizantija), traiskė iš protėvių paveldėtą moralę ir atsparumą.

Betgi žvelgiant iš kitos pusės (o tai – visai priimtina), aisčiai – baltai ypač brangino savo gyvensenos būdą, savo kultūrinį paveldą, kurio branduolyje buvo laisvės imperatyvas. Ko gero, tam imperatyvui ir jį „globojusiai“ kultūrai mes galėtume „primesti“ kaltę, kad, deja, tuo buvo slopinamas ir siekis turėti stiprią centralizuotą valstybę. Lietuvių, rusų ir žiemgalių karaliumi tituluotas Gediminas dar bandė taisyti padėtį. Bet politinės ir ideologinės žnyplės (veikusios iš rytų ir vakarų) jau darkė suvalstybintą senųjų lietuvių organizmą.

Vytautas Didysis, nepaisydamas taikomų priemonių ir jų pasekmių, lyg ir norėjo iš tų žnyplių ištrukti... Bet istoriniu laiku matuojant, jau buvo pavėluota.

Istorinės dvikovos atspindžio Lietuvoje atvejys

Jokia paslaptis: nuo seno lietuviai buvo dvikovos su lenkais būsenos. Ir kad broliai lenkai lietuviams skleidė ne vien krikščioniškąjį (katalikiškąjį) civilizuoumą, bet ir juos skriaudė, siekė vienpusės naudos. Apie vieną „kreivai nutylėtą“ atvejį čia ir pakalbėsime bet šiek tiek vėliau.

Tekstuose, kalbose apie senuosius lietuvius, apie jų prigimtine kultūrą tebeegzistuoja (regis, netgi sustiprinama!) ideologema arba ideologizuotas teiginys, jog tai buvo prietarais, aklu tikėjimu gamtos jėgomis (ir jų garbinimu) persunkta kultūra... Turbūt pasikartosiu sakydamas, kad būtent tokios ideologemos išpažinėjai yra patys neišsilaisvinę arba nenorintys išsilaisvinti iš prietarų narvo. Nieko naujo nepasakysiu ir teigdamas, kad mūsų protėviai puikiai suvokė Dieviškąjį pradą ir kad šiuo pradū grįsta visa tvarka, egzistuojanti Visatoje, Žemės „gaivaluose“ ir žmonių gyvenime. Suvokė ir tai, kad nukrypimas nuo visuotinės Tvarkos ir Darnos kartu yra ir nukrypimas nuo Dieviškojo prado (Absoliuto) nubrėžto vyksmo. Todėl Darnos, Dermės ir Gėrio siekis buvo tas pamatinis imperatyvas (suabsoliutintas principas), kurio senieji lietuviai siekė tvarkydami savo darbus, savo gyvenimą.

O gal protėviai klydo? Gal ta naujoji jėga, kuri dėjo pastangas įsitvirtinti pasaulyje ir to pasaulio tvarką bei Dievą suvokė visai kitaip? Kad šalia Darnos ir Meilės, šalia Tvaros ir Gėrio egzistuoja ir Blogasis pradas? Kad jam, tam piktajam pradui, irgi reikia atiduoti duoklę Darnai priešingomis priemonėmis? Maldomis, paklusnumu, papirkinėjimais, savo kultūros ir net savęs niekinimu... Kad apskritai žmonių gyvenimui būdinga intensyvi kova tarp Gėrio ir Blogio ir kad vadovaujantis šia ideologema galima (ir būtina) įsikišti tvarkant, organizuojant tautų ir valstybių gyvenimą...

Pasaulyje skleidėsi didi jėga – krikščionybė. Tai ji, teigdama nuolatinę kovą

tarp Dievo ir Šetono įgijo ir naujų galimybių. Jos buvo nukreiptos burti tautas ir jų įvalstybintus junginius minėtai didžiai kovai, suprantama, išmoningai ir nuosekliai ieškant ir, žinoma, nuolatos atrandant, atskleidžiant Šetono įvaizdį ir jo užmačias (kaip niekada šiandien išgyvename tų užmačių mastą ir silpstantį joms pasipriešinimą...).

Šis filosofinis pasažas užgimė kaip siekis priminti skaitytojui nuo seno nenurimstančią Kovą tarp vis naujus pavidalus įgyjančių priešingų pozicijų ir jas ginančių kovotojų. Toji kova įgauna jau visą žmoniją bauginantį, bloga baigtimi nujauciamą pavidalą... Beje, to pasažo prirėkė ir tam, kad neužmirštume, jog klaidinančios sąmonės, savotiškų prietarų elementų, gal, teisingiau išsireiškus, – nevisaverčių aiškinimų, liečiančių na kad ir tą Didžiąją kovą, aptinkame ne tik mūsų etnologų, religijotyryninkų ar tautos istorijos tyrėjų gretose. Bet, kas, beje, visai natūralu, aptinkame ir plačiai išsiskleidusioje, įsisenėjusioje netgi vadinaimosios intelektualinės visuomenės sąmonėje.

Tai, apie ką čia kalbėsiu, vėlgi prašau malonųjį skaitytoją priimti ne kaip kažkokį piktoką priekaištą mūsų, t. y. Lietuvos, istorijai ar istorikams, o kaip ne visai tradicinės interpretacijos niuansą (variantą). Taigi, kalbėsiu apie dar sovietiniais, 1987, metais Lietuvos katalikų bažnyčios (ir visuomenės) gana iškilmingai švęstą Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų. Nekalbėsiu apie minėto istorinio įvykio tuometę politinę reikšmę; apie tai, ką reiškė pagarsintas popiežiaus Urbono VI pripažinimas, kad Lietuva pagaliau tapo katalikišku kraštu. O kodėl į šį iš tiesų istorinį virsmą nepasižiūrėti kitomis akimis? Kodėl nepasižvalgyti po „užkulisius“?..

...Minimo krikšto metu Žemaitija Lietuvai nepriklausė. Dar 1382 m. Jogaila žemaičius buvo užrašęs kryžiuočiams. Kaip žinome, šis kraštas, taikant represijas (kaip antai išžudžius keliasdešimt kilmingųjų), katalikišku buvo paskelbtas 1413-aisiais. Tuomet Žemaitijai priklausė žemės, nusidriekusi nuo Nevėžio dešiniojo kranto į vakarus iki Baltijos jūros. Lietuvai priklausė teritorija, nusidriekusi nuo Nevėžio į rytus ir pietryčius. Valdant Mindaugui, Lietuvos valstybę

sudarė dabartinės Aukštaitijos ir Dzūkijos žemės, taip pat Gardino, Brastos sritys iki Minsko ir dar už jo. Žinome Mindaugo pastangas apkrikštyti (katalikais) tuomečius lietuvius. Betgi šiuo etnonimu teisėtai (pagal prigimtinę kultūrą!) buvo vadinami ir suslavinti vadinamųjų gudiškų žemių gyventojai. Jų slavinimas slinko palyginti švelniai – per stačiatikių vienuolynus ir cerkves, kurių tinklas buvo pradėtas austi dar iki Mindaugo. Prisiminkime kad ir per stebuklą išlikusią XII a. statytą Šv. Boriso ir Glebo cerkvę Gardine, Šv. Praskovjos cerkvę Vilniuje, 2016 m. atšventusią 670-ties metų sukaktį... Priminsime, kad 1992 m. Baltarusijoje buvo švenčiamas ypatingas jubiliejus – krikščionybės (stačiatikiškosios atmainos) įvedimo tūkstantmetis! Ši šalis nuo Gedimino – Algirdo laikų buvo tapusi lygiateise Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalimi.

Iš istorinių šaltinių sužinome, kad iki vadinamojo lietuvių tautos krikšto Vilniuje būta 20 cerkvių – bažnyčių (Lenkijos sostinėje Krokovoje – 19). Sužinome, kad tada krikščioniškasis tikėjimas Lietuvoje buvo sinkretinis, t. y. nesuskirstytas į skirtingas, tarp savęs konkuruojančias katalikų (lotynų) ir stačiatikių (rusėnų) pozicijas. Šie faktai byloja, kad krikščionybė iki Mindaugo ir po Mindaugo nebuvo jokia naujiena ir kad dalis (tegu ir neženkli) praktikavo šį tikėjimą.

Nereikia ypatingų įrodymų teiginiui, jog ir po oficialaus Lietuvos krikšto 1387 m. pagrindinė mūsų protėvių dalis dar keletą šimtmečių gyveno pagal savo papročius ir tradicijas, grindžiamas ne krikščionybės dogmomis, bet gamtojauta, kosmojauta. Siekiant juos „sudrausminti“, dar XVII–XVIII a. liepsnojo laužai, kuriuose prieš tai žiauriai kankinti spirgėjo užsilikusiu uolių prigimtinės kultūros ir religijos išpažinėjų kūnai...

Kodėl Vytautas ir Jogaila „nieko nežinojo“ apie Mindaugą, jo pastangas plintinti Romos katalikų krikščionybės atmainą? Kodėl ir mes turėtume „užmerkti akis“ žvelgdami į tuos žinomus faktus, jog Jogaila augo ir brendo stačiatikybės apsuptyje? O ir pats Vytautas net du kartus buvo krikštytas pagal stačiatikių cerkvės kanonus. Apskritai kodėl jie abu nežinojo (arba nenorėjo žinoti) apie egzistavusią

Lietuvos valstybę – karalystę? Nenorėčiau būti suprastas, kad šiais teiginiais – klausimais užimu stačiatikybės apologeto (advokato) pozicijas. Paprasčiausiai ieškau išsamesnio atsakymo į ką tik suformuluotus klausimus ir išsiaiškinimo, ar reikia taip lengvai tikėti, jog Lietuva ir lietuviai tapo krikščioniški tik 1387 m., tą nuopelną priskiriant Jogailai, lyg ir kraitį, nusinešamą (kartu su karaliaus karūna) į Lenkiją...

Tolesnį aiškinimą dėstysiu pasiremdamas JAV piliečio istoriko Rimanto Kunčo-Žemaitaičio pasakojimu (jį iš jo lūpų užrašiau 2016 m. gegužės 5 d.).

Anot minėto autoriaus, 1988-ieji Romoje buvo „triukšmingi“ metai. Lenkijos „partija“ žūtbūt siekė Jogailos išrinkimą Lenkijos karaliumi susieti su lietuvių krikštu. Šv. Petro bazilikos aikštėje R. Kunčas-Žemaitaitis, remiamas emigracijoje gyvenančių savo tautiečių, išplatino keletą tūkstančių proklamacijų. Jose buvo keliamas klausimas dėl Vilniaus krašto įjungimo į Lietuvos katalikų bažnyčios provinciją, taip pat dėl lenkų imperialistinių tikslų ypač sureikšminant (klastojimo keliu) lietuvių krikštą 1387 m. Mano minimas autorius disponuoja dokumento kopija, kurioje išdėstomos Jogailai suteiktos papildomos privilegijos Romos katalikų bažnyčioms. Būtent šis dokumentas lenkų imtas traktuoti kaip lietuvių krikštą įrodantis dokumentas. Romos katalikiškajame Grigaliaus universitete jau minėtais 1987 m. įvyko mokslo simpoziumas. Jame lenkų pranešėjai primygtinai įrodinėjo būtinybę paminėti lietuvių krikšto 600 metų jubiliejų. Simpoziume dalyvavę lietuvių atstovai – įžymi archeologė Marija Gimbutienė ir kiti pateikė klausimą – protestą: kodėl lenkams, o ne lietuviams suteikiama galimybė spręsti lietuvių tautos krikšto jubiliejaus klausimą? Tuometis Grigaliaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas prelatas P. Rabikauskas į savo tautiečių žodžius atsakęs štai taip: „Pranešėjais pasikviečiau vokiečių ir lenkus dėl to, kad lietuviai dar nesubrendę suprasti svarstomo istorinio virsmo reikšmę...“

Simpoziumo (kuriame dalyvavo apie 500 žmonių) nutartį dėl Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejaus bandė raštu užprotestuoti ten dalyvavusių lietuvių grupė. Jai atstovavo prelatas dr. Ignas Urbonas, teisininkas Jonas Dainauskas, jau minėta Marija Gimbutienė ir kiti. Nepasisekė...

Mūsų istorikai neslepia – Vytautui skirtą karaliaus karūną... pavogė (su popiežiaus Martino V sutikimu) lenkai. Bet... nepasako iki galo. Anot istoriko R. Kunčo-Žemaitaičio surinktų dokumentuotų įrodymų, aršus anų laikų lietuvių polonizuotojas Zbignevas Olesnickis savo kardinolišką mitrą išpuošė brangakmeniais, išluptais iš lietuvių valdovui skirtos karališkosios karūnos...

Daug kartų esu mąstęs: ar teisingas teiginys, jog istoriją reikia palikti istorikams? Jeigu taip nutiktų, kas tada nutiktų tautos, visuomenės, „valstybininkų“ istorinei sąmonei ir su ja tiesiogiai susijusiai pilietinei elgsenai?..

Apie dramatiškas Žygimanto Augusto sprendimo pasekmes

Iki šiol oficialiojoje Lietuvos istorijoje Žygimanto Augusto portretas piešiamas ypač spalvingai ir pozityviai, glaudinant tuometinės (ir dabartinės) Lietuvos sąsajas su Vakarų Europa. Šis valdovas daromas patrauklus dar ir dėl vedybų su netik laiškais reikštomis elegantiškomis emocijomis, grožiu, bet ir protu Žygimantą patraukusia Barbora Radvilaite. Čia, šitoje kritinėmis įžvalgomis išmargintoje apžvalgoje, dėmesį kreipsime kitur – į kažkaip šešėlyje likusią Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus politinę elgseną.

Kaip nurodo istorijos šaltiniai, lietuvių pusė, verčiama sunkaus, užsitęsusio karo su Maskva, buvo priversta sutikti su lenkų siūlomos Liublino unijos idėja. Tačiau niekaip negalėjo susitaikyti su žeminančiomis sąlygomis. Todėl vienašališkai dominuojančias derybas buvo nutraukusi. Po kelių mėnesių, verčiama aplinkybių (Maskvos puolimo), vėl sugrįžo. Įsidėmėtina aplinkybė: viena pagrindinių sugrįžimo priežasčių buvo ta, kad per tą laiką dalis Lietuvos jurisdikcijai priklausiusių turtingų Ukrainos provincijų (Volynės, Kijevo ir kt. žemės), karaliui Žygimantui Augustui palaiminus, atsidūrė lenkų rankose. O ten, tose žemėse, – Lietuvos didikų dvarai, rūmai, pilys ir didžios jungtinės imperijos dvasia... Istorijos šaltiniuose užfiksuota: Liubline 1569 m. birželio 27 d. Jonas Jeronimas Chodkevičius, atstovaudamas tuo valdovo sprendimu pasipiktinusiai ir įsiaudrinusiai lietuvių derybininkų grupei, pasakė „karštą ir graudulingą kalbą, maldaudamas karalių neskriausti Lietuvos. Ją baigdamas didysis lietuvių nukariautos Livonijos valdytojas net apsiašarojo, o visi Lietuvos atstovai suklaupė. Scena sugraudino net karalių ir lenkus“.²¹

²¹ Lietuvos istorija. Redagavo A. Šapoka, Kaunas, 1936, p. 225–226.

Tačiau Lietuvą ir lietuvius žeminanti unija vis dėlto buvo pasirašyta. Tam aktui buvo panaudotas, kaip matome iš pateiktos citatos, ypatingas spaudimas.

Aprašiau Liublino unijos pasirašymo aplinkybes. Su šiuo dokumentu ir istoriniu aktu, manau, yra vos ne tiesiogiai susijusi beveik po šimto metų ne tik Vilniaus sunaikinimo drama (1655), bet ir faktinė lietuvių tautos ir jos valstybingumo katastrofa. Nesidairydami į šalį apžvelkime kai kuriuos tolesnius įvykius po Liublino unijos. Lenkai, užvaldę centrinę Ukrainos vaivadijas, elgėsi gana žiauriai. Unitais netapusius stačiatikius paskelbė už įstatymo ribų. Iš jų atiminėjo derlingiausias žemes. Anot ukrainiečių istoriko Serhy Jekelčyko, jas išnuomodavę žydams, o šie pagal lenkų praktiką tų žemių gyventojus paversdavo vos ne baudžiauninkais.

Didysis ukrainiečių sukilimas prieš lenkus prasidės 1648 m. Jo vadu taps jaunas karininkas Bogdanas Chmelnickis. Bet prieš tai bus užgrobtas jam priklausęs dvaras, sumušti jo tėvai, pavogta dar ir mylimoji²². Praeis dar septyneri metai iki Vilniaus (ir visos Lietuvos) tragedijos. Per tą laiką Bogdanas Chmelnickis ne kartą kreipsis į LDK didįjį etmoną kunigaikštį Jonušą Radvilą, prašydamas šį išlikti neutralų, bet taip neatsitiks. Lietuvos kariuomenė aktyviai dalyvaus malšinant ukrainiečių (vadintų kazokais) sukilimą. Sugauti sukilėliai bus žiauriai baudžiami – sodinami ant nusmailintų kuolų...

Po kelerių kovos metų sukilimo vadovybė bus priversta blaškytis, ieškoti paramos Moldavijoje, net pas savo (ir LDK, vėliau – Žečpospolitos) priešus turkus. Pagaliau prisišlies prie Maskvos (Perejeslavo unija, 1654 m.), o ši į LDK teritoriją ir valdovo titulą dar nuo caro Vasilijaus III (Vytauto Didžiojo proanūkio) laikų pretendavusi valstybė tokio momento tik ir laukė bei skubiai ginklavosi, kurstė jai palankius rusinų bajorus.

Dėl teisybės reikia pasakyti, kad įsisiautėjusiai, kraujo ir grobio ištroškusiai

²² Jekelčyk S. Ukraina. Modernios nacijos gimimas, Vilnius, Baltos lankos, 2009, p. 52.

kazokų armijai vadovavo Maskvos caro statytinis, iš kumečių į generolus pakeltas, aiškiu plėšiko instinktu pasižymėjęs Ivanas Zolotarenka. Jo vadovaujami vadina-mieji keršytojai, regis, su netramdomu pasimėgavimu 17 dienų plėšė, degino Vil-nių ir žudė žmones!

Beje, pats Maskvos caras Aleksejus Michailovičius (Romanovų dinastijos pra-dininkas), Petro I tėvas, save kildino iš lietuvių karaliaus Mindaugo giminės. Todėl dar iki minėtos invazijos nuo seno mėgo save tituluoti LDK didžiuoju kunigaikščiu. Pagaliau šį titulą jis oficialiai pagarsino Vilniuje, Rotušės aikštėje, antrą dieną po šio miesto užgrobumo. Po „inauguracijos“ akto jis palaimino ne tik Vilniaus, bet ir kitų Lietuvos miestų nusiaubimą ir visko, ką buvo įmanoma, išvežimą į Maskvą. Bet grįžkime į siužeto linijos pradžią...

Po tragedijos praėis pora mėnesių ir tas pats arogantiškasis lietuvių kuni-gaikštis Jonušas Radvila sudarys separatinę, t. y. atskyrimo nuo Lenkijos, sutartį su tuomet Lenkiją ir Lietuvą niokojusiais švedais. Tačiau pralaimės nieko gero ne-laimėjęs. Tie patys švedai didįjį etmoną išstums net iš Lietuvos lyderio pozicijų ir po poros mėnesių, sukrėstas įvykių, mirs sulaukęs vos 43 metų... Tai atsitiks Ticho-cine (vietovė šalia Lietuvos, dabar priklauso Lenkijai).

Šiandien mūsų šalyje didžiajam etmonui rodoma ypatinga pagarba. Vienas kariuomenės dalinių net pavadintas jo vardu.

O gal susimąstykime valandėlę? Gal į visą čia perpasakotą katastrofą, į jos ištakas pažvelkime iš kitų pozicijų? Na, kad ir iš ukrainiečių bei lietuvių giminingos prigimtinės ir istorinės kultūros pozicijų. Iš šių tautų tuomet „praleistos separati-nės sąjungos“ prieš lenkus (apie kurią, manytina, galvojo B. Chmelnickis) pozicijų. Štai tokia istorinio konteksto dėliojimo pasjanse J. Radvilos inicijuota lietuvių ir švedų sutartis atrodo lyg ir siurrealistinė, netgi karikatūriška. O anoji – įsivaiz-duojamoji, išslydusi lietuviams iš rankų? Tikėtina: pastaroji būtų suteikusi visai kitą istorinės raidos kryptį. Toji kryptis gal būtų buvusi ypač palanki abiem tautoms, išmokusioms sugyventi taikiai, be ekspansinių užmačių.

Apie nutylimas lietuvių bendradarbiavimo su naciais aplinkybes

Pokalbį pradėsime nuo vadinamųjų savisaugos batalionų, kurie egzistavo visus vokiečių okupacijos metus. Jais ir apsiribosime išskleisdami jų atsiradimo ir veiklos aplinkybes. Apie tai nutylima arba visuomenei pateikiama kaip vienas skaudžiausių (gal ir gėdingiausių?) vėlyvųjų laikų (XX a. vidury) Lietuvos istorijos puslapių. Antinacinė propaganda Europoje gajesnė nei to yra nusipelnęs bolševikinis sovietinis režimas. Apie tuos batalionus jaunoji karta, ko gero, nieko doro nežino. Na, jeigu kas nors kartais ir užsimenama, įvardijama kaip okupanto amoralus talkininkas.

Lietuviškų savisaugos batalionų (vadintų dar ir policijos batalionais) per visą nacių okupacijos laikotarpį buvo suformuota net 26. Juose tarnavo apie 13 tūkst. kareivių ir karininkų²³. Žinoma, jų skaičius, dislokacija, dalyvavimas mūšiuose ir kitose operacijose kito. Siekiant visavertiškesnio istorinio sąmoningumo labai pravartu žinoti, iš kur ir kaip atsirado tie „nelemtieji“ lietuviškieji savisaugos-policijos batalionai.

Prasidėjus karui, sovietinis lietuvių teritorinis kariuomenės korpusas turėjo dvi divizijas, taip pat Vilniaus pėstininkų karo mokyklą. Tai apie 25–30 tūkstančių vyrų. Maždaug 2 000 jų pasitraukė su sovietais, dalis išsislapstė, bet pagrindinę korpuso karių dalį vokiečiai „susėmė“ ir pasiūlė rinktis – arba rusų belaisvių likimas, arba minėti batalionai... Aišku, buvo pasirinktas antrasis variantas. Prievartinis... Iš pradžių jų buvo suformuota apie 10 ir jie buvo perkelti į Baltarusiją bei Ukrainą

²³ Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija, Vilnius, Lietuvos genocido ir egzistencijos tyrimo centras, 2007, 237 p.

kovai su raudonaisiais partizanais. Ko gero, iš pradžių jie buvo naudojami ir žydų genocidui vykdyti.

Manytina, kad savisaugos batalionai, dar ir pačių lietuvių (vadinamų vokiečių kolaborantais) valia, buvo formuojami dėl trijų šiam pasakojimui svarbių priežasčių. Pirmoji: šitaip buvo ginamasi nuo nuolat ir nuolat reikalaujamo masinio jaunimo mobilizavimo darbams Vokietijoje. Antra: karui pasisukus nenaudinga vokiečiams kryptimi, buvo tikimasi kaip nors atkurti Lietuvos valstybingumą ir turėti lietuvišką kariuomenę, kuri bent jau imituotų atstatomo Lietuvos valstybingumo gynimą nuo raudonarmiečių. Trečia: savisaugos batalionai padėjo išvengti ne tik masinės, t. y. šimtatūkstantinės, lietuvių jaunimo mobilizacijos darbams į Vokietiją, bet ir jo varymo į SS legionus (to nepavyko išvengti likimo broliams latviams ir estams).

Prakalbus apie lietuviškuosius batalionus, paliesime dar vieną šiai temai „arimą“ klausimą. Tai dėl tam tikros pagarbos duoklės generolams P. Plechavičiui ir P. Kubiliūnui (ėjusiam generalinio patarėjo pareigas). Tai jiems po ilgų, sunkių derybų su naciais 1943 m. pabaigoje pavyko išsireikalauti turėti atskirą lietuvių armiją. Ši armija visiems žinoma kaip vietinė rinktinė. Kodėl rinktinės vardas?

Lietuvos kariuomenės sąvoka vokiečiams buvo nepriimtina, nes asocijavosi su jiems jau tada, pralaimint karą, nepriimtinu lietuvių nepriklausomybės siekiu. Įsidėmėtinas išskirtinis tų įvykių faktas oficialus leidimas organizuoti rinktinę buvo gautas 1944 m. sausio pabaigoje. Gen. P. Plechavičius vasario 16 d. (!) apie tai pranešė per radiją. Jau po kelių dienų vietoj okupacinės valdžios leidžiamų 10 tūkst. savanorių į rinktinę užsirašė dvigubai daugiau jaunuolių²⁴. Nemaža jų dalis – vyresniųjų klasių gimnazistai. Taip buvo pademonstruotas ypatingas patriotizmo proveržis. Gimnazistams savanoriams buvo pripažįstamas mokyklos baigimo faktas.

²⁴ Ten pat, p. 240–241.

Vokiečiai reikalavo suformuotą rinktinę pasukti į Rytų frontą, už Lietuvos ribų. Rinktinės vadovybei nepaklusus šiam įsakymui, ji buvo likviduota, išformuota. Neapsieita ir be masinių egzekucijų – sušaudyta dalis Marijampolės karo mokyklos (prieš vokiečių valią bandžiusios ruošti rinktinę savus karininkus) kursantų, taip pat Paneriuose – apie šimtą rinktinės karių.

Paskutiniiais vokiečių okupacijos metais būta ir trečiosios lietuvių prisitaikymo prie aplinkybių ir tiesiog didvyriško karinio pasipriešinimo akcijos. 1944 m. vasarą, jau Raudonajai armijai įsiveržus į Lietuvos teritoriją, vėl tūkstančiai lietuvių jaunimo patraukė Šiaurės Žemaitijos kryptimi. Plinkšiuose (Mažeikių r.), jau vokiečiams aiškiai nuolaidžiauojant, skubiai buvo formuojama kita pasipriešinimo rusams kariuomenė. Spėta suformuoti du pulkus ir pradėtas trečias... Tos kariuomenės gretose buvo tokie žinomi asmenys kaip Prezidentas Valdas Adamkus, žymus choro dirigentas Juozas Vanagas ir daug kitų. Neparuošti jaunuoliai stojo į pirmą abso-lyčiai nelygią kovą ties Seda ir, aišku, sovietinių tankų armados buvo sutriuškinti, išblaškyti, o žymi dalis – „susemti“...

Tuos kelis epizodus iš vokiečių (nacių) okupacijos metų paminėjau jau vien dėl to, kad be jų objektyvesnio suvokimo toli gražu negalima visavertiškai suvokti ne tik pokario ginkluoto pasipriešinimo naujam, klastingesniam okupantui moralinių ir organizacinių šaknų. Lieka nevisavertiškai suvokiama pati lietuvių tautos dvasia, jos gyvybingumas, jos išgyventos ir dar šiandien išgyvenamos traumos.

Sovietinio kaimo lituanizacijos ženklai

Mums, lietuviams, patinka kritikuoti netolimą praeitį, kelti jos ydas. Apskritai iš Vakarų, iš represuotųjų, ypač disidentų pusės, įsitvirtino būdas apie sovietinės okupacijos laikotarpį, to laikotarpio žmonių likimą kalbėti remiantis smurto, prievartos, tautos naikinimo kategorijomis. Bet tai nėra objektyvu. Tada žmonės irgi gyveno ir išgyveno. Prisitaikė, kūrė, siekė žinių. Kūrė mokslą, meną, estetizavo aplinką ir savo dvasinį pasaulį. Buvo daugybė legaliai veikiančių pasišventėlių, kurie kūrė kitiems, žadino kitų dvasią. Kartu kūrė ir save.

Apie tuos ilgus okupacijos dešimtmečius mūsų jaunimas žino vien iš neigiamų vertinimų. Paleistos klišės: kolchozai, kolchozninkai, predsedateliai, priverstinis (baudžiavinis) darbas ir pan. Tai turi įtakos ne tik jaunosios kartos mąstymui, bet sklinda po kur kas plačiau. Taip, tokios klišės turi neabejotiną tiesos grūdą. Tačiau klišės ir lieka klišėmis, nes turi ribotą regą. Ką noriu tuo pasakyti? Ogi tai, kad visaip vengiama kalbėti apie aiškius lietuvybės prasiveržimo atvejus: apie deformuotą, bet vis dėlto išsaugotą ir puoselėtą tapatybę.

Paleistos ir populiariomis tapusios pravardės: „kolchozai“ ir jų „predsedateliai“ ne lietuvių buvo sumąstyti. Visa senojo lietuviško kaimo ir jo kultūros griovimo sistema žiauriausiomis priemonėmis tuomet buvo primesta okupanto. Tačiau... Kaip per polonizuotą Katalikų bažnyčią skverbėsi lietuvybės dvasia, taip ir „sukolchozintas“ kaimas ilgainiui daugeliu atvejų ėmė demonstruoti pavydėtinos drąsos ir atsparumo ženklus. Paminėsiu tik keletą įspūdingesnių faktų.

Juknaičių tarybinis ūkis (Šilutės r., ūkio direktorius Zigmantas Dokšas) ne vieną dešimtmetį ne tik Lietuvoje, bet ir tuometinėje Sovietų Sąjungoje garsėjo unikalios gyvenvietės architektūra, kultūros rūmais ir ten veikiančia kilnojama paveikslų galerija. Maždaug tą patį (kultūros prasme) galėčiau pasakyti ir apie tuometinį Salomėjos Nėries kolūkį (Ukmergės r., kolūkio pirmininkas Stepas Jankeliūnas).

Aš pats organizavau sąjunginės mokslinės konferencijos dalyvius vykti į tą kolūkj. Visus nustebino dviejų tenykščių etnografinių ansamblių koncertas, tenykštė skulptorių dirbtuvė ir jų produkcija, pirmininko pasakojimas apie žmonių dvasinės kultūros ir santykių puoselėjimą. Apie ten įkurtą „Žydinčios vyšnios“ laureato vardo ir prizo įteikimą kaimo tematika rašiusiems poetams. Apsilankę kitataučiai dalyviai nepateikė nė vieno klausimo apie gamybą! Apie tai jiems buvo neįdomu, įgrisę. Mačiau ir tebematau vien nustebusias jų akis.

Kėdainių rajono šiauriniame pakraštyje yra Truskavos miestelis. Buvo likęs be bažnyčios. Ją sunaikino puolanti Raudonoji armija. Gūdžiais sovietiniais metais tenykščio kolūkio pirmininkas Jonas Škutas, įveikęs tuometinio karingojo ateizmo ir kitas užtvaras, ūkio lėšomis (t. y. bendruomenės jėgomis) bažnyčią pastatė. Valdžios buvo subartas, o vietoj apdovanojimo – infarktas ir greita mirtis.

Panašių faktų dėlionę galėčiau labai lengvai tęsti. Sovietiniame kaime atsirado etnografinių skulptūrų, muziejų, ištisų memorialų, daugybė suburtų dainininkų ir šokėjų ansamblių, gražių žmonių pagerbimo tradicijų ir kt. Tuomet veikusi Lietuvos valstybinė filharmonija organizuodavo šimtus ir tūkstančius įvairių koncertų, o „Žinijos“ draugija – šimtus ir tūkstančius susitikimų su mokslininkais, rašytojais ir kitais kultūros veikėjais. Visa tai didžia dalimi „nusėsdavo“ kaime – kolūkių ir tarybinių ūkių pastatytuose kultūros namuose (kurių dauguma dabar virtę griuvėsiais). Paskutinį okupacijos dešimtmetį piršta brutali propaganda (su savo ideologiniu „pamušalu“) tiesiog ištirpo. Žiauriai naikintas Lietuvos kaimas ir jo elitas vis drąsiau ir išmaniau ėmė rodyti tautinį prigimtinį, dvasinį gyvastingumą. Neįtikėtiniu sprogimu jis prasiveržė Sąjūdžiu ir „Baltijos keliu“.

Na, o kodėl tiesiog mūsų akyse kaimas tarsi pavasario ledokšnis suaižėjo ir nunyko? Apie tai būtų jau atskira, sunki kalba.

Įterptinės apibendrinamosios mintys

Skaitytojui pateikiu tik keletą istorinių faktų. Jie paimti iš skirtingų epochų. Tuo siekiu pailustruoti pamatinį teiginį – apie mūsų tautą, mus, gyvuosius, lydintį istorinio sąmoningumo nevisavertiškumą, o gal ir klaidinimą... Klaidinga (ar klaidinanti) istorinė atmintis, įsikūnijusi mąstysenos ir praktikos kultūroje, gimdo negatyvius mūsų tautos egzistencijai, jos raiškai Europoje padarinius. Įtvirtina beveidiškumu alsuojančią valstybės organizavimo praktiką, moralinį dviveidiškumą. Įtvirtina ir servilizmą (įsiteikinėjimą kitam, stipresniajam). Beveidiškumas, moralinis abejingumas tampa tautos tapatybės bruožu, saviardos, savinaikos elementu.

Ar galima dėl tiesos (savo istorijos) objektyvesnio nežinojimo kaltinti istorikų, politikų ir kitų jiems artimų sluoksnių ar cechų atstovus? Taip, bet tik iš dalies. Bendros istorijos smagratės sukasi pagal savo dėsnius. Girtos negailestingai dulkėmis paverčia ir granitą, ir deimanto akmenėlius. Ir vis dėlto... Objektyvesnis istorijos išmanymas asmenims (ir tautai) gali suteikti daugiau jėgų. Gali duoti daugiau laiko pristabdant Smagratį. Gali (ir privalo) pagyvinti tautokūrą, tautodarą ir pristabdyti tautonaiką, kurią regime persimetusią net ir į valstybės organizavimo praktiką.

Kita vertus...

Šiuolaikinis žmogus – asmenybė, verčiamas aplinkybių, sąmoningai ar ne, bet visada siekia suvokti jį supančio pasaulio spalvas, vibracijas ir pagal tai „tvarkyti“ save ir savo dialogą su kitais, su pasauliu. Betgi tas pasaulis, anais laikais turėjęs aiškesnes, suprantamesnes ribas, tapo beribis. Panašus į virš mūsų nusidriekusį žvaigždėtą skliautą... Istorinė atmintis, istorinis sąmoningumas tam skliautui gali suteikti ne tik aiškesnį žvaigždžių išsidėstymo vaizdą, bet ir jo gyvybingąjį alsavimą ir skleidžiamą spinduliuotę mums, gyvenantiems čia, Žemėje.

Kaip ir kas rašo apie senuosius lietuvius ir Lietuvą

Klaidinga ar klaidinanti istorinė atmintis (sąmoningumas) savaime gimsta retai. Istorinė atmintis gali tiesiog išblėsti, užgesti, panašiai kaip blėsta žmogaus sveikata ar liepsnojantis laužas... Bet apie tai būtų jau atskira kalba.

Pratęsimė kritinę istorinių pasakojimų apie lietuvius ir Lietuvą apžvalgėlę. Manytume, bus logiška, jeigu į kai ką pažvelgsime atviresniu, konkretesniu žvilgsniu. Kaip gimsta klaidinantys naratyvai? Iš kokių šaltinių jie „minta“? Tebus autoriui atleista už konkretumą (už autorių įvardijimą). Na, o jeigu kas ir neatleis – mano pilietinė sąžinė dėl to tikrai tylės.

Kai kurie mūsų šalies leidiniai yra pamėgę jauną istoriką dr. Darių Baroną. Dėl lakoniškumo nepristatysiu kitų šio mokslininko portretą apibūdinančių bruožų. Apsiribosiu tik keliomis frazėmis iš jo straipsnio „Pagoniškos Lietuvos bergždumas šiandienos Lietuvai“. Straipsnio pavadinimas nėra atsiktinis – tai šio istoriko mąstymą ir tyrimų paletę atspindinti tema.

„Pro istorinių liudijimų plyšėlį žvilgterėjus į lietuvių pagonybę nemaloniai nustebina nykus vaizdelis, – rašo minėtas autorius. – Nei šventyklų, nei rašytinių, nei nerašytinių paminklų, tik žalčiai ir burtai. <...> Ši lietuviška pagonybė nesugebėjo palikti jokių patvarių liudijimų apie save.“ D. Baronui jokio įspūdžio nedaro nei I amžiaus Romos istoriko K. Tacito vakarinius baltus (aisčius) kilninantys epitetai, nei jų pakartojimas praėjus tūkstančiui metų arkivyskupo A. Bremeniečio lūpomis, nei „pikto“ kryžiuočių kronininko P. Dusburgiečio žavėjimasis sūduvių kilmingumu. Jis nepastebi net ir tankaus tinklo supiltų piliakalnių, kurių dauguma tarnavo kaip sakralinių susibūrimų centrai. Mąstau: gal būtų visai neblogai, jeigu šalia piliakalnio stovėtų įrėmintą lentelė su užrašu „Praeivi, pagerbk šią vietą, priglaudusių protėvių, kurie kūrė tavo Tautą ir tavo Tėvynę...“.

Bet anam istorikui nerūpi nei turtingiausias ir savo dvasia skaidrus dainynas, nei kalba (jos giminingumas su sanskritu), nei medyje ir audiniuose dar iki mūsų laikų išsaugotas ir naudojamas tatoraštis, nei pagaliau iš amžių gūdumos išlikusios sutartinės. Dar nuo prieškario laikų į pastarąsias savo dėmesį yra atkreipęs ir ypač palankiai vertinęs ne vienas pasaulio muzikologas.

Na, o dr. D. Barono kaip Lietuvos istoriko pristatymą baigsiu tokiomis jo frazėmis: „Geriausias lietuvių pagonybės bergždumo įrodymas kaip tik ir yra **jos nesugebėjimas žmogaus smegenyse ir širdyje įžiebtį kūrybinės liepsnos, sukuriančios subtilesnius dalykus... <...>** Kitas svarbus argumentas lietuvių pagonybės nykumui įrodyti – tai tas nepaprastas lengvumas, su kuriuo XV a. Lietuvos elitas ją **atmetė kaip visiškai nereikalingą daiktą** [čia ir kitur paryškinta mano, – R. G.]...“²⁵ Štai kaip lengvai ir be jokių skrupulų tiesmukai pasakyta!

Kita jaunajai kartai priklausanti istorikė R. Banytė-Rowell teigia: „<...> mūsų vakariniai kaimynai germanai, lugijų sąjungos žmonės, yra baltų ginkluotės tėvai. Baltai turi būti dėkingi kaimynams, kurie **kažkokiais būdais** paspartino baltų juodąją metalurgiją. Ir dar – baltai **puošėsi** Pševorsko, arba lugijų, kultūros atstovų **sugalvotomis segėmis**.“²⁶ Betgi mes iš kitų, rimtesnių istorijos ir ypač archeologijos šaltinių žinome, kad germanai kaip etnopadermė dar tik formavosi, o mūsų protėviai jau tada ne tik buvo puikiai įvaldę pelkių rūdos ir plieno gamybą, bet ir puošėsi nuostabaus dizaino segėmis, pakabučiais ir kitais net laiku padengtais papuošalais.

Ne tik mūsų šalies, bet ir ypač Lenkijos piliečiai gerai pažįsta istoriką prof. A. Bumblauską. Šis autorius savo raštuose ir viešuose pasisakymuose ne kartą yra

²⁵ Baronas D. Pagoniškos Lietuvos bergždumas šiandienos Lietuvai, Naujasis židinys, Aidai, 2004, Nr. 9–10, p. 461–464.

²⁶ Banytė-Rowell R. Baltų ryšiai su kitais barbariškosios Europos gyventojais, Lietuvos istorija, 2 t., Geležies amžius, Vilnius, 2007, p. 117.

pateikęs lietuvi, jo orumą tiesiog žeidžiančių, objektyvesne tiesa nepamatuotų teiginių. Vėlgi dėl lakoniškumo skaitytojui pateiksiu tik vieną, jo paradigminiam mąstymui būdingą ištarą. Apie kates... Profesorius įsitikinęs (ir tą įsitikinimą perša kitiems), kad necivilizuoti (t. y. puslaukiniai) lietuviai kates „atrado“ tik XV–XVII a. Skaitytojui pateikiu platesnę to „originalaus“ teiginio – atradimo traktuotę. „Atrodo, kad kunigaikščiai [lietuviai, – R. G.] ir jų kariauna gyveno ir valgė už valstiečius ne geriau, o tik gausiau ir sočiau [prieš tai šis autorius teigė, jog lietuviai mėšą labai retai vartodavę, nes jos paprasčiausiai neturėdavę, – R. G.]. Tad ką tokioje šalyje galėjo rasti patogumus mėgstanti katė? Mėsos nuo stalo jai nenumes, pieno pagailės, o šilumos per mažai. Matyt, **katė yra tam tikras civilizacijos ženklas. Tai, kad jo nebuvo, rodo, kokio lygio buvo pagoniškoji visuomenė.** Nėra katės, nėra ir civilizacijos.“²⁷ Šitokį teiginį garbuisis profesorius (keletą dešimtmečių užėmęs oficialiojo Lietuvos istorijos žinovo postą) kaip akivaizdų riboženklį tarp pagonybės ir civilizuotumo savo viešuose pasirodymuose pakartos dar ne kartą...

Nesusilaikau nepagarsinęs (pakartojęs) viešai išsakytos žinomo istoriko Tomo Baranausko skausmingos frazės: „A. Bumblauskas – bulvarinis istorikas, o jo knyga – bulvarinė Lietuvos istorija“ (Voruta, 2005 06 04). Toks vertinimas – įspūdis buvo pagarsintas ką tik knygynuose pasirodžius minimo profesoriaus veikalui (kuriam išleisti valstybė nepagailėjo daugiau nei milijono litų...).

Ne cituodamas, bet tiesiog vadovaudamasis betarpiška patirtimi, nusiteikęs kritinį pastebėjimą išsakyti ir kito visuomenei žinomo profesoriaus A. Nikžentaičio ne kartą kartoto teiginio adresu. „Lietuva nuo barbarybės atsikratė tik dėka krikščionybės...“ Pasakyta lyg ir taikliau nei kačių atveju. Riboženklis aiškesnis. Bet vėlgi... O kaip japonų, kinų kultūros-civilizacijos? Jos neturėjo krikščionybės užtaiso. Kodėl

²⁷ Bumblauskas A. Senosios Lietuvos istorija 1009–1795, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 92.

senasis aisčių-baltų superetnosas tebevertinamas kaip barbarybės (necivilizuotumo) įsikūnijimas? Kodėl nežvelgiama į mūsų protėvius kitu kampu, vertinant kitais – dvasinę kultūrą, gamtojautą, o ne urbanistiką akcentuojančiais kriterijais.

Kad būtų aiškiau, privalau pabrėžti ir kitą lietuviams (ir lietuviškam mentalitetui, savivokai) nepalankų dalyką. Ne be prof. A. Bumblausko įtakos 1993 m. Vilniaus universitete buvo panaikinta Lietuvos istorijos katedra. Maždaug tais pačiais metais, profesoriui A. Nikžentaičiui tapus Lietuvos istorijos instituto direktoriumi, ši įstaiga pakeitė iškabą – tapo tiesiog Istorijos institutu. Kaip tada lietuvių tautos istorija? Pagaliau Lietuvos valstybės istorija ir „iškaba“? Ar neatrodo, kad ir pats Lietuvos valstybingumas traktuotinas tik kaip santykinis, sutartinis dalykas, visuotiniame neturintis aiškesnių, savarankiškesnių kontūrų?..

Be visų šių autorių, keistu, nesuprantamu žvilgsniu žvelgiančių į savo šalį – protėvių žemę, negaliu nepaminėti Nerijos Putinaitės (viena metu ėjusios ne tik garbingas Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus patarėjos, bet ir švietimo viceministrės jaunuomenės ugdymo reikalams pareigas). Ji nemažai yra rašiusi apie Joną Basanavičių, Vincą Kudirką, žymųjį tautotyryninką Gintarą Beresnevičių... Pasklaidykime kad ir jos knygos „Šiaurės Atėnai“ (2004 m.) puslapius. Apie minėtas asmenybes – tik neigiamos spalvos. O ką siūlo ši autorė? Minėtos knygos pabaigoje nedviprasmiškai peršamas kuo skubesnis (ir labiau įsiteikiantis tam „Kitam“ savosios, t. y. Lietuviškos, tapatybės (suprantama – ir valstybingumo) išnykimas. Susiliejiama Vakarų Europos geopolitinėje, geokultūrinėje erdvėje.

Apie šviesos spinduliuotę tunelio gale

Šį ką tik pateiktą gal ir per daug konkretų pasakojimą apie tai, kaip ir kas palaiko, veikia nevisavertę, tiksliau – klaidinančią, istorinę sąmonę (klaidinantį paradigmą), praskaidrinsiu istoriko ir archeologo akad. E. Jovaišos pastebėjimais. „Sakoma, kad dabar ne mada šnekėti apie tautas ir jų valstybes. Tai nėra tiesa, – peržvelkite Europos archeologijos literatūrą ir pamatysite, kiek dėmesio skiriama etnosų istorijoms: ištisos tautos iš giliausių savo etninės istorijos lobių susikūrė ištisos turizmo imperijos, kurios tiesiogine to žodžio reikšme maitina to etnoso šiandieninius palikuonis. Ir dėl moralinių nuostatų, ir dėl išugdytos ir išsiugdytos pagarbos senosioms civilizacijoms kiekvienos tautos mokslininkai bent jau pagarbiai vertina savo praeities kūrėjus ir jų paliktą paveldą. **Visur, bet ne pas mus** [paryškinta mano, – R. G.]“²⁸ Štai toks mąstančio, itin produktyviai dirbančio, kelerių pastarųjų metų bėgyje daugiato mė aiščių istoriją paskelbusio, savo Tėvynę gerbiančio mokslininko verdiktas.

„Negailėstingai“ paviešinau jaunosios istorikų kartos atstovus, primesdamas jiems nevisavertės, „klaidinamai“ dėstomos lietuvių istorijos stigmą. Bet štai negailiu be dėmesio (tik jau „kitu kampu“) palikti taip pat jaunajai kartai priskiriamos kito „tipo“ autorės. Tai jau cituotos Eglės Wittig-Marcinkevičiūtės etnopolitologiniai pastebėjimai. Apibendrindama savo įžvalgas autorė itin drąsiai teigia: „...vis didesnė šalies akademinio elito dalis neigiamai vertina kalbos svarbą bendruomenės tapatumui ir net apskritai yra nusiteikusi prieš idėją, kad valstybės pagrindas būtų lietuvių etnosas ir kalba.“²⁹

²⁸ Daujotytė V., Jovaiša E., Kuprevičius G., Norkus Z., Vasiliauskas A. Nerimas.

Tautiškas ir demokratija: tikros ir apgaulingos formos, Vilnius, Lietuvos edukologijos universitetas, 2014, p. 269.

²⁹ Wittig-Marcinkevičiūtė, Eglė..., p. 80–81.

Cituojama autorė ir toliau demonstruoja ne tik savo tikrai valstybinio patriotizmo nuostatas, bet ir jų reiškimo drąsą. Ji rašo, jog įvardytas antilietuviškas pozicijas demonstruoja tokie svarbūs akademiniai postai, „...užimantys asmenys kaip Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto dekanas Šarūnas Liekis, Lietuvių išėivijos instituto direktorius Egidijus Aleksandravičius“. Šios kritinės apžvalgos autorė kalba ir apie platesnį panašiomis orientacijomis išsiskiriančių akademinio sluoksnio autorių ratą. Bet jos nuomone: „...savo teiginių agresyvumu Liekis kol kas, atrodo, lenkia visus.“ Eglė W.-M. kaip pavyzdį nurodo Š. Liekio straipsnį „Etnonacionalistinis fundamentalizmas kelia pavojų Lietuvai“, kuriame istorijos profesorius piktinasi vakarietišku standartų neatitinkančiu „etnonacionalistiniu“ tautiškumo supratimu. Ji priekaištauja garbiajam dekanui už tai, kad šis „istoriką Adolfą Šapoką, tarpukario ir šiandieninius tautininkus“ priskiria murzininkams, ir už tai, jog metamas bendras kaltinimas – atseit visi jie skatina „žemiausius ksenofobinius ir homofobinius žmonių instinktus“³⁰.

Stebina ne tik drąši, argumentuota jaunos mokslininkės pozicija. Mane labiau stebina tokių istorikų kaip Šarūnas Liekis apskritai nesusigaudymas istorijos vyksme. Pagal jo ir panašių autorių nuomonę, mums, lietuviams, nereikėjo nei J. Basanavičiaus, nei V. Kudirkos, nei juolab šapokininkų kohortos. Paprasčiausiai lietuviai, išsivadavę iš carinės, o netrukus ir bolševikinės Rusijos, privalėjo pasirinkti viršininco Juzefo Pilsudskio siūlomą variantą – Vidurio Lietuvą, vasalo teisėmis įeinančią į Lenkijos valstybę... Deja, Europos Sąjungos (į kurią strimgalviais Lietuva galėjusi įstoti) dar nebuvo. Bet štai prof. Š. Liekiui ir jo bendraminčiams apmaudu: istorija atsekėjo net du dešimtmečius, kurie leido lietuvių tautai pakilti ir pasiskelbti pasauliui, kad dar gyva...

Drįstu formuluoti klausimą: ar visi istorikai suvokia istorinio proceso ir subjektų

³⁰ Ten pat.

veiksmo permanentiškumą? Tai yra dėsningą, aplinkybių nulemtą, nuoseklų ėjimą nuo taško A prie taško B ir t. t.

Nenoriu, kad skaitytojas laikytų mane kažkokiu išskirtiniu „niurgzliu“ ar išsišokėliu. Šio paragrafo pabaigoje pacituosiu dar porą autorių iš jau cituotos (akad. E. Jovaišos atvejis) tos pačios kolektyvinės monografijos. Lietuvos visuomenei plačiai žinoma literatūrologė, kultūrologė akad. V. Daujotytė rašo: „Žmogiškųjų darinių irumas dabar didesnis; silpsta gimdančioji šeima, irdama ji ardo ir vis labiau ardyd gimines, gentis, galiausiai tautas. Gali būti, kad žmonija įeina į vienišojo žmogaus erą, kad ratas apsisuko. Kuo daugiau organizacijų, struktūrų, socialinių tinklų, tuo žmogus vienišesnis.“³¹

Žymus lietuvių kompozitorius akad. Giedrius Kuprevičius kalba irgi atvirai, skaudžiai, paliesdamas jam pagal profesiją artimesnį sluoksnį: „...politikų galios tapo fiktyvios ir daugiau panašios į kažkokius žaidimus be pergalių, menininkai seniai tik taip vadinasi ir didžioji jų dalis prisitaikė, klonavosi pagal verslo ar politikos klišes.“³²

Šiame paragrafe skaitytojui pateikiau net trijų Lietuvos mokslų akademijos tikrųjų narių minčių fragmentus. Remdamasis jais norėjau pasakyti dar ir tai, kad eduonis, tautoarda būdingi ne tik tam tikrai istorikų terpei. Apskritai tautoyra vyksta gana plačiu mastu, ko gero, įveikdama tautodaros, tautokūros procesą. Bet apie tai, ir akademiškiau, dar pakalbėsime.

Skaitytojas teisėtai gali pateikti klausimą: o kurgi toji „šviesos spinduliuotė tunelio gale“? Atsakau: ji ten, kur pulsuoja objektyvesnės tiesos paieška, tautodaros, tautokūros suvokimas ir siekis. Viso to šiame knygos paragrafe būta. Apie „spinduliuotę“ pakalbėsime (tik jau filosofine kalba) ir paskutiniuose knygos puslapiuose.

³¹ Daujotytė V., Jovaiša E., Kuprevičius G..., p. 29.

³² Ten pat, p. 91.

Piliakalniai ir jų signatūros

Skautžiai išgyvename: jaunimas bėga iš Tėvynės! Alsuote alsuoja užslenkantis juodas demografinės katastrofos debesis. Kažkaip sparčiai kinta, aižėja dvasinių santykių tinklai – juose vis dažniau randasi inkliuzų (intarpų), visai svetimų mūsų prigimtinai kultūrai... Reikėtų šauktis pagalbos? Iš kur? Iš Briuselio ar Vašingtono? Gal – iš dangaus?..

Nereikia! Dvasinę gyvybę tautai ir valstybei teikiantys šaltiniai čia pat, šalia mūsų. Nedovanotinai užmiršti. Barbariškai apaugę krūmais, avietyvais ir dilgynais. Apie tai ir pakalbėkime.

Lietuva – piliakalnių šalis. Vien mūsų valstybės teritorijoje jų priskaičiuojama (neoficialiai) per pusantro tūkstančio. Daugybė jų likę Baltarusijoje, Augustavo-Suvalkų krašte (Lenkija), Kaliningrado srityje (Rusija). Piliakalniai pilti dar iki Kristaus amžiaus, bet tokių – nedaug. Pagrindinis jų tinklas ėmė plėstis po baltų religinės reformos, VII–XI šimtmečiais. Iš karto skaitytojų dėmesį atkreipiu būtent į nurodytą laikotarpį. Jis buvo santykinai ramus. Nebuvo kryžiuočių, nebuvo apmąstytos ir agresyvios slavų invazijos (tiesa, vėliau slavizacija gana sėkmingai slinko su krikščionybės bizantiškąja atmaina). Baltarusiškasis-lietuviškasis paribys taip pat išmargintas ypač tankaus piliakalnių tinklo.

Mielas skaitytojau, nuklydęs nuo autostradų ir keliaudamas jaukais vieškeliais sustok prie pakelėje pasitaikiusio piliakalnio. Nepagailėk keliolikos minučių ir, užlipęs ant jo, parymok. Pajausi protėvių dvasios alsavimą, išgyvensi susiliejimą su Gamtos viešpatija... O jeigu dar pasklaidysi 2005 m. išleistą piliakalniams skirtą trijų tomų atlasą, iš jo vaizdo įsitikinsi, kad dauguma jų buvo supilti ritualinėms apeigoms atlikti, kaip sakrali vietinės bendruomenės susirinkimo vieta. Tai buvo šventyklos po atviru dangumi. Su pasaulio Kūrėju, su Gamta, su Visata mūsų protėviai bendravo, išgyveno tiesiogiai, neslegiami mūro sienų.

Iš istorijos šaltinių žinome: po hunų atsibastymo (III–IV a.) dalis mūsų giminių baltų (ko gero, buvo ir tokių, kurie su atsibastėliais susiliejo) užsikrėtė nomadine (klajokline) dvasia. V–VI a. ištuštėjo pietinių galindų, sūduvių žemės. Ženkli jų dalis patraukė į Europą, į tuomet dar klestėjusią Romos imperiją. Mūsų žemėje gyvenę protėviai susigriebė: Tėvynė privalėjo įgyti konkretesnius fizinius kontūrus ir dvasinės kultūros akcentų. Buvo prisiminti stepėse likę kurganai. Prisiminta nuo seniausių laikų piltų piliakalnių idėja. Štai po jau minėtos baltų religinės reformos ir prasidėjo palyginti spartus jų tinklo audimas! Spartus audimas, pririšęs kaimo bendruomenes prie gimtosios žemės. Gimdęs ir konkretizavęs Tėviškės bei Tėvynės pajautą. Dar daugiau... Piliakalnių tinklas išreiškė ne tik kokybinius pokyčius baltų apgyvendintame regione. Jis davė impulsą gimti politinei nacijai – lietuvių tautai. O ji vėliau išskleidė savo sparnus – suformavo didžiulę imperiją.

Mums, visuomenininkams, pasisekė... Pasisekė, nes mūsų dar 2013 m. įsuktas visuomeninis judėjimas, Piliakalnių atmintis“ pagimdė rezultatą! 2015 m. birželio 23 d. Respublikos Seimas priėmė nutarimą „Dėl 2017 metų paskelbimo piliakalnių metais“. Skaitytojui perteiksiu visą minėto nutarimo preambulę kaip bendrų, turinčių suformuluotų, sufokusuotų teiginių ir veiksmų vaisių.

„Lietuvos Respublikos Seimas, pagerbdamas baltų – lietuvių, latvių ir prūsų – genčių atminimą; atmindamas, kad piliakalniai yra baltų kultūros ir ankstyvosios Lietuvos valstybės simbolis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo liudijimas ir tautinio atgimimo sąjūdžio įkvėpimo šaltinis; siekdamas Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio išvakarėse sutelkti tautą ir įkvėpti jai pasididžiavimo; atsižvelgdamas į tai, kad piliakalniai, prie jų esančios gyvenvietės, šventvietės, kapinynai, pilkapiai, senieji keliai yra lietuvių tautos tapatumą stiprinančios vertybės, ir į tai, kad daugelio jų reikšmė iki šiol neįsisąmoninta, o apsauga nepakankama, nutaria:..“

Šio teksto kontekste atkartoti Seimo nutarimo paragrafus, manau, būtų netikslinga. Bet šiame mano proginiame tekste norėčiau atskirai pabrėžti, akcentuoti, kad 2017 m. būtų suprantami ne kaip vienkartiniai piliakalnių atminties metai, bet

kaip startinės pozicijos. Kaip teritorines bendruomenes, ypač mokyklas įtraukiančios, įsukančios pozicijos. Argi ne užmirštuose piliakalniuose glūdi mūsų senolių dvasinės kultūros klodai? Tautos tęstinumo ir valstybės integralumo, jos gynybinio pajėgumo šaltiniai?

Vadovaudamiesi šiomis nuostatomis po minėto nutarimo priėmimo surengėme dar vieną inteligentijos visuomeninį „susibėgimą“. Jo tikslas – priminti valstybės institucijoms, kad piliakalnių atminimas, jų tvarkymas turi tapti nuolatiniu rūpesčiu – tautos ir valstybės suartėjimo būdu. Kad į šį kilnų darbą įsitrauktų ir kaimo bendrijos, ir seniūnijos, ir savivaldybės. Kad susiburtų savanoriškai, nuolat veikiančios iniciatyvinės grupės ir pan.

Kas žino, gal pagaliau prisiminę ir deramai sutvarkę piliakalnius patys tapsime truputį geresni, atidesni ne tik savo istorijai, bet ir vienas kitam. Gal geriau suprasime ir tą „kitą“ pasaulį, kuris stovi, budi ne už durų, o čia pat – šalia mūsų, mumyse...

Šių sociofinių etiudų knygelę užbaigsiu mintimis iš prieš ketvirtį šimtmečio publikuotos savo knygos. „Kas mes šiandien esame? Kur einame? Ir kaip einame? Kodėl mes taip tarpusavyje nesutariame? Kodėl mus gainioja pigios aistros ir kodėl valdžią turintys žmonės, tarsi sekdami ana bolševikine tradicija, tarp savųjų vis tebeieško priešų, o ne sąjungininkų, tuo patys kirsdami šaką, ant kurios sėdi?

Tačiau materialinis vargas ir atsipalaidavę instinktai, nesantaika ir susiskaldymas, priešų džiugesiai, persekios tautą, sekins jos ribotas galias, jeigu taip ir nebus išeita į ramų ir darna grindžiamą kelią. Tai vienintelis mūsų išlikimo ir išsivadavimo kelias... Ir labai svarbu, kad mūsų ėjimo tuo keliu pralaimėjimai ir kančia, suklydimai ir pergalės mus ne skaldytų, o brandintų dvasia, tikėjimu ir išmintimi.“*

2016 m. sausis–vasaris

* Romualdas G. Pralaimėjęs Kainas, Vilnius, Okto-Piligrimas, 1991, p. 216–217.

Tiražas – 10 000 egz. 2015 metais „Versmės“ leidykla, remiama mėcenato Juozo Zykaus, išleido pakartotinę, t. y. antrąją, šios monografijos laidą.

Lietuvių socialinės-politinės sąrangos dvilypumas*

Kuo į postmodernizmą pasukusi civilizacija tapo ypač akivaizdi? Tai – jos sociokultūrinis nelygiavertiškumas, gal teisingiau būtų sakyti – dichotomiškumas, didelės galios turinčių priešpriešų įsitvirtinimas. Vienas žymesnių socialinės-politinės organizacijos tyrinėtojų Louis Diumont'as pagrindine visų civilizacijų problema laiko holizmo (organiškumo, vientisumo) ir individualizmo santykį. Anot jo, socialinis holizmas yra vyraujantis visų tradicinių civilizacijų principas. Tuo tarpu šiuolaikiniuose Vakaruose vertybių hierarchija esanti atvirkštinė, nukrypstanti nuo to, ką šis mokslininkas laiko normaliu civilizacijos atveju³³.

Minėto autoriaus teiginį laikykime pamatiniu. Jis leidžia mums mąstyti apie dvi lietuvių tautos ir jos valstybės gyvybingumą palaikančias, bet nuolat tarp savęs „nesutariančias“, o šiandien tarp savęs ypač kibirkščiuojančias, konfliktuojančias sąmoningumo (ir bendruomeninio sutarimo) atmainas. Jas santykinai pavadinsime: a) *utilitarine-pragmatine* ir b) *istorine-kultūrine*.

Pirmoji atmaina – tai žmonių sąmonėje, jų veiksmuose ir tuos veiksmus organizuojančiose struktūrose vis labiau (ir nuožmiau) įsitvirtinantys racionalumas, utilitarinis pragmatiškumas, vartotojiškumas ir juslingumų pradų prasiveržimas, jų viešas demonstravimas. Taip pat tuo pagrindu savo šaknis sulaidžiantys individualizmas, grupinis ir institucinis egocentrizmas. *Utilitarinio-pragmatinio sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainai* artima būtų tokia konstrukcija kaip politinis

* Socialinės-politinės sąrangos sąvoką vartojame kaip tautos ir valstybės jų organiškose vienovėje sinonimą, kaip tautos civilizuoto saviorganizavimosi būdą.

³³ Diumont L. *Collective Identities and Universalist Ideology: The Actual Interplay*, *Theory Culture and Society*, 1986, T. 3, Nr. 3.

piliietinis užsiangažavimas, konkrečių, dažniausiai tik su materialiniu išskaičiavimu bei vartojimu susijusių problemų sprendimas ir būtent tuo grindžiamas bendruomeninis žmonių sugyvenimas. Kitaip tariant, tai šiandien, dabar gyvenančių žmonių, lojalių valstybei ir turinčių pilietybės teises, įvardyti bruožų bei poelgių visuma. Tai – idėjinių vertybių nepripažįstanti, neįtikėtina sparčiai plintanti vartotojiška gyvensena. Tai – jos diktuojama konkurencija, kova už būvį. Individualizmas, egoistinis grupizmas šiuo atveju nesislėpdamas demonstruoja savo galias. Bet, kita vertus... Žmogus, išsilaisvindamas iš tradicinėmis vertybėmis grįstos bendruomenės, stipriau ir dažniau išgyvena vienišumą ir nevirtį. Vien pragmatizmu grindžiamas žmonių sąmoningumas ir bendruomeniškumas visada primins magnetinių laukų veikiamą ir šokinėjančią rodyklę; jis visada dreifuos į konfliktų ir amžinų susipriešinimų, nuolatinio nepasitenkinimo pusę.

O kaip suprasti anksčiau minėtą *istorinę-kultūrinę žmonių, visuomenės ir valstybės sąmoningumo bei bendruomeniškumo atmainą*? Tai ta būties dalis, kuri savyje akumuliuoja valstybės teritorijoje gyvenančių žmonių istorinę atmintį, etnokultūrinį paveldą, pasireiškiantį estetiniais, doroviniais bei religiniais įsitikinimais. Šiai žmonių ir visuomenės būties daliai priskirkime ir nebylius gyvenusiųjų, į Anapilį iškeliavusiųjų ir už tautos laisvę kovojusiųjų priesakus. Šios sąmoningumo atmainos dėka įtvirtinamos stabilesnės, tęstinės vertybės: įtvirtinama tautinė, nacionalinė savivoka bei patriotizmas, lengviau randamas piliečių sutarimas ir lengviau užtikrinama socialinė tvarka. Na, o istorinis-kultūrinis paveldas atlieka nediskutuojamo moralinio autoriteto vaidmenį. Jo dėka gali būti blokuojamas savanaudiškumas ir susipriešinimas, dorovinis nihilizmas ir žmogų kankinanti dvasinė nykuma.

Žodžiu, pastaruoju atveju kalbame apie žmonių tautos praktikuojamą dvasinę kultūrą (tautos ir valstybės dvasinį kapitalą), istorinį tęstinumą, tuo pagrindu susiformavusius bei ugdomus dorovinius įsitikinimus ir sąmoningumą. Plėtojant štai tokią istorinę-kultūrinę sąmoningumo ir bendruomeniškumo atmainą įmanoma žmonių gyvenimui suteikti dvasinio, moralinio prasmingumo; pakylėti virš

kasdienybės, virš buitinių-materialinių rūpesčių; įmanoma nustelbti tą nuolatinį klegesį, kurį sukelia pačių elementariausių kasdienių ekonominių reikmių ir, žinoma, politinių savanaudiškumu paženklintų interesų tenkinimas. Akcentuojame, kad tos atmainos dėka įmanoma nuolatinį įtampų krečiamai politinei bendruomenei susitelkti, stabilizuotis. Tautos ir jos valstybės gyvenimui galima suteikti ryškesniu nacionaliniu (bendravaltstybinio) identitetu alsuojantį kryptingumą.

Būtent istorinė-kultūrinė sąmoningumo ir bendruomeninio sutarimo atmaina sudaro tą prasmį kontekstą, be kurio pati žmonių ir tautos egzistencija taptų betikslė, nukreipta vien į materialinį vartojimą, į nuolatinis atsikartojančius susipriešinimus, o ne į kultūros kūrimą ir jos tęstinumą*.

Istorinė-kultūrinė sąmoningumo ir bendruomeninio sutarimo atmaina – tai amžinoji upė, kuri savo vandenį neša iš praeities į ateitį; kuri tautos, visuomenės bei valstybės gyvenimui suteikia būtiną stabilumą. Utilitarinė-pragmatinė atmaina – tai tik triukšminga „savanaudiška“ dabartis, deja, neturinti aiškesnės orientacijos ir į ateitį. Atimkime praeitį, gilumines sroves ir „dabartis“ ims blaškytis, skaidytis, ims atvirai demonstruoti savo „teršalus“ ir susipriešinančius, tarp savęs konfliktuojančius segmentus. Išsekus, dingus giluminėms srovėms, nebeliks ženklios dalies tos jungiamosios medžiagos (substancijos), kuria įrėminami, sunorminami kasdieniai būtiniai žmonių rūpesčiai, politiniai nesutarimai, savanaudiški išsišokimai bei socialiniai susipriešinimai. Toms srovėms išsekus, išseklėjus, išsenka, išseklėja ir tautos pasionariškumas (gyvybingas, tęstinis atsinaujinimas).

* Tarp politikų ir teisininkų gana populiarus posakis: valstybę kuria žmonės... Logiškai mąstant, tai aiškus dabartinės šalies gyventojų populiacijos pervertinimas. Valstybę nuolatos kuria visos tautos istorinis-kultūrinis paveldas. Tik jis, skirtingai nuo gyvų žmonių, yra nebylus, nesireklamuojantis, latentinis, o nūdien – ir nustumtas į nuošalę...

Sociosofinė dvilypumo slinkties interpretacija

Pasiremame ką tik išdėstytu socialinės-politinės sąrangos dvilypumo (dichotomiškumo) aiškinimu ir adaptuokime tai lietuviškosios tikrovės sociologiniam vertinimui. Ką matome? Matome pažeistą privalomą santykį tarp **istorinio-kultūrinio bei utilitarinio-pragmatinio sąmoningumo atmainų. Pažeista toji pusiausvyra, kuri turėtų užtikrinti lietuvių tautos tęstinumą, taip pat ir pačios valstybės stabilumą.** Pusiausvyra pažeista ne tik valstybės politikoje – ji linkusi nepastebėti ar kitaip sumenkinti lietuvių istorinį-kultūrinį paveldą bei aktualų jo panaudojimą. Pusiausvyra pažeista ne tik „didžiojoje“ žiniasklaidoje, išimtinai susikongregavusioje į utilitariškumą, į einamuosius, paviršinius ir kasdienėmis „blogomis“ sensacijomis „kvepiančius“ įvykius. Ta pusiausvyra yra pažeista ir pačių žmonių, ir ypač jaunosios kartos, savivokoje, vertybinėse orientacijose, kuriose akivaizdžiai ima dominuoti grynai vartotojiškos, materialinės ir juslinės nuostatos.

Susiduriame su reiškiniu, į kurį daugelis valstybės teorijų atkreipia dėmesį ir kurį, pavyzdžiui, P. Dunleavy ir B. O’Leary yra įvardiję kaip „beveidės valstybės“ modelį. Tam modeliui būdinga tai, kad valstybė tampa pasyviu mechanizmu, kurį kontroliuoja jėgos, veikiančios už formaliosios, oficialiosios politikos ribų. Kad reali valdžia čia priklauso tik tam tikroms ypatingomis galiomis (šešėlyje) disponuojančioms socialinėms grupėms³⁴.

Istorinio-kultūrinio sąmoningumo ir juo grindžiamo bendruomeninio

³⁴ Dunleavy P., O’Leary B. Valstybės teorijos. Liberaliosios demokratijos politika, Vilnius, Eugrimas, 1999, p. 377.

sutarimo nuvertėjimas (ir nuvertinimas!) **laikytinas mūsų, t. y. lietuvių tautos, pamatine negalia, jos „išsivaikščiojimą“ maitinančiu šaltiniu.** Tokiu socialiniu „išsibarstymu“ ji užkrečia ir Lietuvoje gyvenančias tautines bei etnines mažumas (ypač Vilniaus krašte). O gausėjančius imigrantus – būti „drąsesnius“ (jžūlesnius). Na, o išvykstantieji į užsienio šalis mūsų emigrantai? Jie lengviau nusiteikia nuolat gyventi ten. Jie palieka savo Tėvynę neturėdami to dvasinės kultūros bagažo, kuris leistų jiems, ko gero, išvengti ir marginalų, t. y. tos šalies, kurioje įsikūrė, kultūros pakraščiuose atsidūrusiųjų likimo. Natūralu, kad jie pagausina vien į pragmatizmą, į utilitarizmą orientuotų žmonių būrius.

Civilizacinė negalia, socialinės deformacijos, apie kurias čia kalbame, kyla toli gražu ne vien iš „dabarties“. Ir ne tik iš sovietmečio. Bet, ko gero, iš daug ankstesnių istorinių laikų. Kelių šimtų metų laikotarpis, užpildytas Žečpospolitos (Abiejų Tautų Respublikos) ir carinės Rusijos, o savo esme – polonizavimo ir rusifikavimo, lietuvių (iš esmės likusios valstietiška tauta) mentalitete paliko modernumo prasme žiojėjančią nevisavertę erdvę. Istorinė atmintis ir kultūrinis paveldas buvo priimti pagal valstietiško suvokimo, tautinės savigynos normas, t. y. labiau mitologizuotas, labiau atplėštas nuo europinio modernizacijos proceso ir ypač nuo valstybinės praktikos (kurios visavertiškumo tada negalėjo ir būti, išskyrus trumpą tarpukario laikotarpį).

Suprantama, kad pusšimtį metų trukęs bolševikinis sovietinis laikotarpis – dar čia pat, mummyse. Jis mutuoja įgydamas „briuselizacijos“ arba „amerikanizacijos“ kvapą. Jis valstybėje, jos struktūrų elgsenoje atkartoja būtent sovietinei praktikai, o dabar „laisvajai rinkai“ būdingą tradiciją – vos ne visą dėmesį skirti politinei pilietinei arba utilitarinei, t. y. grynai pragmatiškajai, praktikai.

Tuo tarpu visuomenės istorine-kultūrine atmintimi grindžiamam gyvenimui, kaip ir anksčiau, paliekamas labiau išorinį rūbą ar muziejinį pavidalą primenantis vaidmuo. Labai dažnai girdime iškilų asmenybių ir visuomeninių judėjimų

pamatuotus pasisakymus, kad „aukštoji kultūra“ eliminuojama iš bent kiek aktyvesnio dalyvavimo valstybės kūrime.

Visuomenės, valstybės atsinaujinimo pastangos privalo turėti gilumines, jas pačias vienijančias paskatas, vertybių pamatą. Kitaip tariant, privalo pasižymėti kitokia tame procese dalyvaujančių žmonių ir institucijų sąmoningumo kokybe. Kai kalbame apie žmonių dalyvavimą, įsivaizduojame būtent tas jų pilietinės raiškos, pilietinio bendradarbiavimo formas ir būdus, kurių pamatą sudaro toli gražu ne vien pragmatiniai, utilitariniai interesai ir jų sprendimai. Šalia egzistuoja ir supratimas apie tęstinę tautą, jos likimą, valstybinį susitelkimą, o kartu – platesnis supratimas ir apie jos įnašą į Europos tautų bendriją*.

Susiklosčiusi ne itin palanki lietuvių socialinė-politinė sąranga, t. y. aiškiai dominuoja pragmatika. Pasikartosiu... Jeigu žmonių gyvenimais, ypač jaunosios kartos, nederėtų stebėtis, ugdymas vis labiau atsiriboja nuo istorinio-kultūrinio paveldo, ne tik valstybės, bet ir visuomenės konstrukcija darosi aižėjanti, perpučiama piktų skersvėjų. Toji konstrukcija tampa neatspari globalizaciją lydintiems negatyvui, nes netenka žmones, atskirus socialiniai segmentus vienijančio, jungiančio skiedinio. Jį metaforiškai galėtume įvardyti kaip protėvių priesakus arba tautos dvasią... Tuo teiginiu gal ir vėl pasikartosiu, bet būtent dėl protėvių prigimtinės matricos nepaisymo, jos deformuoto pasireiškimo ženkliai dalimi galime paaiškinti lietuviams būdingą šiandieninį irzlumą, optimizmo stoką, tuščiaieges aimanas, kasdienybę tapusį politinių ambicijų ir susipriešinimo demonstravimą, tautinio orumo ir bendruomeninio, ypač dorove grįsto, sutarimo praradimą. Visa tai sklinda socialinėje erdvėje, rodo chimeriškas savo ataugas ir „derlių“... Tauta,

* Štai net tokioje „pragmatiškoje“ visuomenėje kaip JAV prieš pradėdant pamokas moksleiviai paprastai sutelkiami atiduoti pagarbą klasėje stovinčiai vėliavai – valstybingumo simboliui. Labai dažnai (nors kartą per savaitę) giedamas valstybės himnas.

prarandanti savo atmintį, dorovę, tapatybę, negali tikėtis ateities. Anksčiau ar vėliau ji bus išstumta iš tapatybės prasme visaverčių tautų.

Tokio sociokultūrinio prieštaravimo, tokio fundamentalaus nuolatinio savo raiškos kontūrus keičiančio konflikto, kurį gimdo nelygiavertis santykis tarp anksčiau apibūdintų sąmoningumo ir bendruomeninio sutarimo atmainų, neišgyvena ne tik „bendroje socialistinėje stovykloje“ buvę čekai, vengrai ar artimiausi mūsų kaimynai lenkai... Tokio socialinės-politinės sąrangos prieštaravimo, man regis, neišgyvena ir rusai. Taip, jie kentė septyniasdešimt metų trukusį savo pačių pagimdytą bolševikinį terorą ir sovietinės ideologijos diktatą. Taip, jie labai sunkiai suka visavertiškesnės demokratijos link (o rašydami šias eilutes pastebime net atvirkštinį ėjimą). Bet jie kur kas aktyviau ir plačiau skleidžia istorinę atmintį bei etnokultūrinio paveldo elementus.

Tiesa, šiandien matome, kad ši sklaida sklidina „klaidinančio istorinio žinojimo“; kad ji suka buvusios imperijos restauracijos kryptimi. Kad ji kelia realią grėsmę ne tik prie carinės ir bolševikinės Rusijos buvusioms prijungtoms šalims. Ji kelia grėsmę visai Europai ir už jos esančiam pasauliui, sukeldama naujas įtampas ir sumaištį. Rusiškasis dvigalvis erelis atgijo skvarbiomis akimis žvalgydamasis į priešingas pasaulio puses, savo sparnų šešėliais pritemdydamas ir mūsų šalies padangę.

Beje, rusams, kaip ir ankstesniais (t. y. carų) laikais, savo valstybingumo ir nacionalinio sąmoningumo įtvirtinimui neblogai sekasi įtraukti ir Stačiatikių bažnyčią, sudarančią ypatingą, išskirtinę šios tautos istorinio-kultūrinio paveldo dalį. Pastaroji niekada nestokojo rusiškumo dvasios. Ji itin aktyviai prisidėdavo prie rusų nacijos formavimosi ir įtvirtinimo didžiulės imperijos pavidalu. O mūsų, t. y. lietuviškoji (ne lenkiškoji), Katalikų bažnyčia? Ar ji telkia, gausina lietuviybės dvasią?..

Žvelgdami štai iš tokių lietuviškosios realybės sociologinio konstravimo ir jos analizės pozicijų mes taip pat turime pagrindo tvirtinti: **lietuvių tautos**

tęstinumas, jos egzistencijos prasmingumas (tiek Europos Sąjungos, tiek pasaulio kontekste), **taip pat jos visavalstybinis** (ir visaeuropinis) **integralumas tiesiogiai priklausys nuo to, kiek valstybėje bus gerbiama istorinė-kultūrinė atmintis ir kaip tuo pagrindu bus ugdomas valstybės piliečių, taip pat institucijų nacionalinis sąmoningumas.**

Trečioji dalis

Pamąstymai apie Tautą, Tėvynę ir Pasaulį

Tai, ką šios knygos pabaigoje siūlau skaitytojui, žodis į žodį visą tekstą galite surasti dabar jau nebegyvuojančio žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ 2005 metų Nr. 10 (kadais šis žurnalas viršydavo 300 tūkstančių egzempliorių tiražą). Ničnieko tame straipsnyje, nusprendęs jį vėl pakartoti, neliečiau... Bet va, vidinis balsas ragino: reikia dar kartą paviešinti straipsnį. Kodėl? Atsakymo paiešką palieku pačiam skaitytojui...

Tauta

Atėjo sudrumsti laikai... Tarsi regėtum tirštėjančią rudens miglą. Gal dar ir dėl to, kad imu nebesuprasti savo tautos... Kuo ji buvo? Kokia ji dabar? Kas ją išstiko? Kur link ji eina? Ir kas tie jos vedliai?..

Atėjo metas, kai ir Tėvynės supratimas darosi nebeaiškus, daugeliui mano bendratautiečių – išsitrinantis... Gal dėl to mano pašąmonėje nuolat ir nuolat kirba klausimas – signalas: kas man buvo ir tebėra tauta ir Tėvynė? Visą laik ieškau atsakymo. Ir vis labiau įsitikinu: tauta buvo ir tebėra. Tai ne tik nuo pat pirmųjų kūdikystės, vaikystės dienų girdima seniausioji arijų (indoeuropiečių) kalba ir mūsų bendrai dainuotos ir dar retkarčiais tebedainuojamos dainos. Tai ne tik keistu jaukumu alsuojančios kaimo kapinaitės ar į saulės vainiką panašūs kryžiai, sakraliniais nuometais apsigaubusios, tegu vien tik į sceną išeinančios moterys...

Man tauta – tai ir užmirštas protėvių įtikėjimas, jog jų iškeltoje vėliavoje yra susitelkusios žuvusių karžygių vėlės, kažkadaise padėjusios atsispirti slavų antplūdžiams; padėjusios nugalėti ir iš pusdykumių atkakusias, siaubą Europai kėlusias mongolų-totorių ordas, o paskui – ir geležimi kaustytus kryžininkus...

Man lietuvių tauta – tai ir savo valdžios suagituotų Rytprūsius užėmusių raundonarmiečių siautulio siaubas – prie vežimų, prie tvarto durų prikaltos ir išprievartautos Mažosios Lietuvos moterys, nuo išgyvenimų pamišę ir į Lietuvą atklydę jų vaikai. Tai ir pokario metais į Tuskulėnų duobes suversti ar miestelių aikštėse suguldyti ir niekinti tūkstančiai jaunų vyrų, žuvusių vien dėl to, kad tikėjo tautos ir savos Tėvynės idėja. Tai ir šimtai tūkstančių Sibiro tremtinių, stalininių lagerių kankinių ir jų suluošintų, išdraskytų likimų.

Man tauta – tai ir ištuštęję senųjų Čikagos lietuvių kvartalai, dvasios skausmu atsišaukiantys mano širdyje, sparčiai retėjančios jų pačių statytos bažnyčios, kuriose dar pamatysi Tėvynės troškulį malšinančius, rodos, tokius pat, nuo vaikystės

pažįstamus veidus su įspaustu ir nebeišgydomu prarastos gimtosios šalies ilgesiu. Tai ir savo tėvų, protėvių žemę šiandien amžiams paliekantys tūkstančiai, dešimtys tūkstančių tų, kuriems Tėvynė pavirtusi pamote ar kurios įvaizdis visai išsitrynęs iš jų krūtinės...

Man tauta – tai ir banga po bangos, lyg nesibaigiantis maras, maigyti ir tebe-maigomi ne tik elementarų gyvenimo džiaugsmą ar viltį, bet ir prasmę praradę, pajuodusiais siluetais pavirtę mano sodiečiai. Tai ir dėl dvasios orientyrų stygiaus į nusikalstamą pasaulį pasukę šimtai vaikinių ir nelaimingos jaunutės vienišos motinos, žudančios ką tik pagimdytus savo kūdikius, ir tie bedaliai, kurie kas rytą rau-siasi po šiukšliadėžes. Tai ir tos trapios mokinukės ar mokinukai, kurie poromis, susiglaudę, nusprendžia palikti jiems tapusį nepakeliamą pasaulį...

Man tauta – ne vien jos idėją skleidę Daukantas ir Kudirka, Basanavičius ir Vaižgantas, Maironis ir Čiurlionis, Darius ir Girėnas, generolai Plechavičius ir Žemaitis, monsinjoras Vasiliauskas, garbės diplomatas Dambraiva; šimtai ir tūkstančiai tų, kurie su pasiaukojimu tebepuoselėja tautos idėją. Bet man tauta dar ir tie, kurie genami netramdyto savanaudiškumo veltui svetimiems atidavė nacionalines degalines, „Mažeikių naftą“ ar korupciniu, biurokratiniu voratinkliu laiko apraizgę savuosius...

Man tauta – tai pakelėse išstatyti kryžiai, tūkstančiai kryžių, kiekvienas savaip prašaliečiams bylojantys apie tėvynainių išgyvenimus, kančias ir tebekraujuojančias žaizdas...

Tokią štai tautą aš suvokiu, tokia ji sudaro mano esybės, mano išgyvenimų branduolį. Ji, kaip ir pasaulis, sklidina ir gėrio, ir blogio. Gal pastarojo netgi daugiau negu įprasta... Bet argi tai ne nuolatinio tautos maigymo, jos niekinimo rezultatas?..

Tėvynė

O Tėvynė? Kas ji man šiandien, politinių batalijų, prekeivių šurmulio ir kompiuterių gausmo sklidine pasaulyje?

Tėvynė – tai ne tik skausminga mano valstybės istorija, mokyklos, kurias aš lankiau, kuriose brendo mano patriotizmas ir mano meilė krašto gyviesiems ir mirusiesiems. Tai ne tik bažnyčios vargonų muzika, atlaidų šurmuly, kuris tais metais mane lydėdavo. Tai ne tik po visą gimtąjį kraštą vinguriuojančios upės ir upeliai, ežerai ir ežerėliai – mūsų protėvių vadinti šventais. Tai ir šalia jų išsimėtę, bet dabar dauguma iš jų užmiršti, dilgėlėmis ir šiukšlėmis nusėti pilkapiai, piliakalniai ir alkakalniai. Tai ir savaip žavūs, bet labiau nuščiuvę, pritilę miesteliai, virš kurių kyšo ištuštėjusių bažnyčių bokštai ir iškilias dvaravietes primenantys medžių guotai.

Man Tėvynė – tai ne tik valstybės vėliava, iškelta ant mokyklos flagštoko, kuri šiandien gal labiau yra lietaus ir vėjo gairinama. Ir ne vien valstybės įstaigų biurokratizuotas bruzdesys, ir juolab – ne nuolatinis šurmuly partijų ir politikų, atvirai besigrumiančių dėl valdžios, dėl juos viliojančių įtakų. Ir ne tik erzelis verslininkų, kurie, nors ir nuvertinę savo tautiečių darbo jėgą, gausina nacionalines pajamas. Tai ir gatvėse ar auditorijose sutinkami jaunuolių veidai (tiesa, ne tokie dažni), spindinčios akys, kuriose nesunkiai išskaitai dabar jau apmalšintą pasimetimą ir valingą troškimą prisidėti prie savo Tėvynės gerovės, savo tautos unikalesnio veido išsaugojimo.

Man Tėvynė – tai ne tik ištuštėjusiais laukais sklandanti, erdvėje tvyranti, žodžiais nenusakoma ir tik širdimi pagaunama kančia, neišsipildžiusios žmonių viltys, jų bejėgiškumas, kurį paskleidė nuolatinės reformos ir atsikartojančios apgavystės. Tai ne tik iš medžio išskaptuoti Rūpintojėliai, įkūniję pažemintos tautos skausmą, susimąstymą ir susitaikymą su likimu. Betgi Tėvynė – tai ir šuoliuojančio Vyčio ženklas, nuo seniausių laikų išreiškiantis ne tik lietuvių valingumą, istorines

pergales, jo prigimtyje tebetūnantį ekspansijos skrydį, bet ir kovos su blogiu nuolatinią siekį... O argi mūsų menininkų, mokslininkų, mūsų krepšininkų pergalės nėra Vyčio dvasios įsikūnijimas?

Gerai žinau: Tėvynė, lygiai kaip ir tauta, negali puoštis vien gėriu ir šviesa. Kaip žmogaus prigimtyje, taip ir čia rasime blogio, kuris lydi bet kokį žmonių sudarytą junginį. Todėl aš negaliu pripažinti vien šviesiųjų ar vien tamsiųjų spalvų. Bet aš žinau ir visi matome: šiandien mūsų Tėvynėje blogis tarsi geriau organizuotas, nes žiniasklaida apie jį plačiau kalba nei apie gėrį, todėl ir pastelinių, sielą gaivinančių spalvų labiau pasigendame. Bet jų yra! Tik apsidairykime, tik įsiklauskime!

Todėl aš tvirtinu: man Tėvynė – jaukiausia, brangiausia, niekuo nepakeičiama suvienytos Europos dalis. Tik štai... Ji ne tik įgavo teisę imti iš Europos. Ji pati privalo kažką unikalios, savito jai duoti. Ne vien tūkstančiais iš Lietuvos plūstančią darbo jėgą... Tėvynė – tai erdvė, kurioje aš privalau surasti savo raiškos nišą ir rūpintis savo Tėvynės rūbu, jos veidu.

Tėvynė – tai kita mano tapatybės, mano esybės dalis!

Tauta, jos idėja priklauso žmogaus dvasinio gyvenimo sričiai. Tėvynė – tai to gyvenimo teritorinis, savaip materializuotas prisirišimas. Tėvynė be tautos neegzistuoja. O jeigu ir egzistuoja, tai tik kaip nevisavertis, dvasia į save nešaukiantis, vien kokią nors savinaudą teigiantis dalykas. Tauta ir Tėvynė yra suaugusios į neatšiejamą visumą. Panašiai kaip vyro ir moters sąjunga...

Aš taip pat mąstau: koks tas šaltinis, kuris maitina mano tautinę savivoką ir tautinį patriotizmą? Gal praktinė mano veikla, kurią nebyliai reguliuoja viena ir ta pati egzistencinė idėja: tokio mūsų gyvenimo, tokios mūsų valstybės, kuri užtikrintų ne tik gerovę visiems, bet ir tautos tvarumą, siekis?.. Aš gyvenu žinodamas, kad gyvenu ne tik sau ar savo šeimai, bet ir kitiems. Visam kraštui. Ir žinau, kad šitaip gyvendamas įgaunu dar ir bendražmogiškųjų moralumo savybių.

Pasaulis

Gal man po Absoliuto (Dievo) antruoju Asmeniu eina tauta ir Tėvynė? Žinau: šio antrojo Asmens dėka aš prasmingiau susiliečiu su žmonija... Argi pati žmonija nesusideda iš tautų ir tėvynių sumos, panašiai kaip organizmas iš molekulių ir audinių? Todėl žmoniją aš prilyginu trečiajam Asmeniui.

Mano širdis, mano protas vienodai tvirtina: tauta, Tėvynė ir globalizuotas Pasaulis puikiausiai gali sutarti. Ir sutaria – ten, kur nesumenkinama tradicija. Įsitikinęs teigiu: toji trejybė teikia egzistencinę pilnatvę ne tik man, bet taip pat prasmę ir tvarką už manęs nusidriekusiam pasauliui.

Betgi matome: pasaulis keičiasi neįtikėtinu greičiu... Dar tik vakar merginos skaistybė taurino ne tik ją, bet ir bendruomenės gyvenimą, o šiandien ji laikoma našta, kurios skubama atsikratyti. Anksčiau man nerūpėjo, o dabar parūpo: kokia gi ištis ta mano esybė ir jos kryptingumas. Parūpo, ar dar išlieka galimybės, taip pat būtinybė išsaugoti įprastą tradicinį vientisumą, kuris man teikdavo dvasios pusiausvyrą ir kūrybiškumo kryptį?

Šiandien prikištinai sakoma: mes – tik piliečiai. Dar daugiau – Europos, pasaulio piliečiai. Bet kodėl niekas iš to klausimo ideologų ir politikų nepasidomi: kas iš mano esybės (kartu ir iš pasaulio piliečio esybės) beliks be manyje įsikūnijusio paveldo – be savo tautos ir Tėvynės pajautos? Gal jie pamiršo, kad tauta asmeniui teikia dvasią, o Tėvynė – kultūrą? Atimkite tas aukščiausias vertybes: tautą ir Tėvynę, ir mano elgesys, mano deklaruojamas pilietiškumas ir net patriotizmas praras dorovinį pamatą – aš lengviau pasuksiu savinaudos, egocentrizmo link.

Manęs paklauskite: o ką teikia pasaulis?... Ir jums, ir aniems ideologams atsakau: pasaulis man teikia civilizuotumą. O jis be sudvasintos kultūros – tik technologinis ėjimas... Ir dar pabrėšiu: šitaip suvokiant pasaulio organizaciją, viskas

lieka savo vietose – ne tik išsaugomas anksčiau minėtos trejybės vientisumas, civilizacijos prasingumas ir darna, bet ir mano paties esybės vientisumas.

Taigi, man tauta ir Tėvynė reiškia mano esybės įkūnijimo ir iškūnijimo būdą. Nes mano esybė čia užgimsta, čia įgyja spalvas, išgyvena praradimus ir atradimus. Čia ji įgyja ir žmogiškumą, kuriuo aš privalau dalintis su kitais, pirmiausia su tais, kurie irgi čia gyvena. Rašydamas šias eilutes aš irgi atlieku savo prigimtinę pareigą – pareigą palikti savo vaikaičiams turiningą ryšį, savo pėdsaką, be kurio aš taip ir likčiau vos ne absoliučiu nuliu...

Suzombėjimo pavojus

Bet aš irgi turiu teisę paklausti.

Jeigu tu neišgyveni tautos ir Tėvynės likimo, tai ką tu turi? Kuo papildai savo širdies plakimą, savo dvasią? Žiniomis apie pasaulį? Profesine veikla? Karjeros siekiu? O gal turto ir garbės kaupimu?.. Jie visi labai reikalingi dalykai. Bet įgaus kitą, labiau virš būtinių rutinos pakylėtą prasmę, jeigu visa tai nebus suvedama vien į individualių reikmių tenkinimą, jeigu tavo saviraiška bus sukama dar ir Tėvynės tvarumo link.

Gali būti, kad šiandien visuotinai kalbant vien apie žmogaus teises ir laisves, deklaruojant vien *laissez faire* (nevaržomos veiklos) principą, žmogaus esybė keičia savo paveldą (esmę). Gali būti, kad žmogaus dvasios galias keičia kompiuterinės galios. Gali būti, kad jos išlygina ne tik žmonių galimybes, bet ir jų tapatybes, jų esybes. Bet visada pravartu susimąstyti: vardan ko tai daroma? Pravartu susimąstyti: ar aš, praradęs savo esybę, kartu netampu panašus į zombį, kurį nežinia iš kokio taško valdo man nežinomas, visada už dvigubos, trigubos širmos besislepiantis šeimininkas. Ir jeigu pasaulio piliečio esybėje nebėra Tėvynės, tai gal tas vertybes kur kas lengviau pakeičia tuščiagarbės karjeros, materialinės naudos, neribojamo hedonizmo ir kitų juslių tenkinimo siekis? Ir kad būtent tuo siekiu imama matuoti kitus ir, kas blogiausia, visą socialinį Vyksmą? Į kur, į kokį tikslą veda toksai Vyksmas?.. Tik į pačios civilizacijos kolapsą...

Tautos gyvos ir turtina pasaulį tik kartų estafetės dėka. Tik nueinančiųjų, įsivirtinančiųjų ir ateinančiųjų vienas kitą suvokiančio, įsiklausančio dialogo dėka...

O valstybė? Valstybė, kuri nesugeba sustabdyti tautos „išsivaikščiojimo“, kuri nepajėgi suvokti tautos egzistencijos tikslo, juolab jeigu ji – valstybė savo neišmincingais veiksmais dar ir skatina bendrą tautos degradavimą, neverta ne tik savų, bet ir svetimųjų pagarbos.

Dekalogo sklaida, jo autoritetas, šimtmečiams bėgant, įtvirtino Europos krikščionišką tapatybę. Nūnai Dekalogo nelabai paisoma. Apskritai moralumo autoritetas, vienijęs tautas ir valstybes, praranda savo pozicijas. Įsitvirtina finansinės jėgos ir naudos autoritetas. Tai naujos, nepatirtos grėsmės ne tik Tautos ir Tėvynės egzistencijai, bet ir pačios Europos autoritetui.

P. S. Kas nors iš skaitytojų gali pagalvoti, kad šio teksto autorius yra patirštinęs spalvas. Ko gero, jis bus teisus... Tačiau gydytojui niekas nepriekaištuoja, jeigu jisai dėmesį kreipia tik į mūsų negalias. Taip elgdamasis jis orientuoja mus būti atidesnius sau. Tauta – gyvas, savo specifines negalias išgyvenantis organizmas. Šiandien – ypač. Tas negalias, jų priežastingumą būtina nuolat stebėti, jas išmanyti ir išgyventi. Tik taip elgdamiesi mes nejučiom savo elgseną kreipiame išmintingesne kryptimi...

Grigas, Romualdas

Gr351 Neiškakytos tiesos sakymas . Lietuvių savastis ir krikščioniškoji Europa / Romualdas Grigas. –

Vilnius : Versmė, 2016. – 140 p. : iliustr.

ISBN 978-609-8148-37-4

Prof. Romualdas Grigas – Lietuvos mokslų akademijos narys, Lietuvos mokslo premijos laureatas (2002) – pateikia savitą lietuvių tautos tapatybės ir jos kaitos supratimą. Remdamasis sukaupia sociologo ir vadybininko, politologo ir tautotyriminko patirtimi, eseistiniu braižu drąsiai interpretuoja kai kuriuos lietuvių tautos ir jos valstybės istorinius faktus bei procesus. Savaip išskleidžia vadinamąją tautos matricą – prigimties šaknis.

Šioje, esmingai papildytos knygos „Lietuvių tapatybė ir krikščioniškoji Europa“, išleistos 2016 m. sausį, 2-ojoje laidoje autorius praplečia bei konkretizuoja lietuvių tautos savasties ir jos santykio su krikščioniškąja Europa bruožus.

UDK 316.7(474.5)+94(4)

Romualdas Grigas

Neišskakytos tiesos sakymas. Lietuvių savastis ir krikščioniškoji Europa

Redaktorė Aukšė Gasperavičienė

Dailininkė ir maketuotoja Ona Liugailienė

Atsakingoji redaktorė Sonata Jonušaitė

Išleido VŠĮ „Versmės“ leidykla

Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius

www.versme.lt

Spaudai parengta 2016 06 10

Tiražas 400 egz.

Spausdino UAB „Ciklonas“

Knygą elektroniniu formatu išleido

„Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų

rengimo centras. Vilnius, 2019-11-29

ISBN 978-609-8148-37-4 (popierinė kn.)

ISBN 978-609-8148-93-0 (elektroninė kn.)

Prof. Romualdas Grigas – Lietuvos mokslų akademijos narys, Lietuvos mokslo premijos laureatas (2002) – pateikia savitą lietuvių tautos tapatybės ir jos kaitos supratimą. Remdamasis sukaupta sociologo ir vadybininko, politologo ir tautotyriminko patirtimi, eseistiniu braižu drąsiai interpretuoja kai kuriuos lietuvių tautos ir jos valstybės istorinius faktus bei procesus. Savaip išskleidžia vadinamąją tautos matricą – prigimties šaknis.

9 786098 148374